Леонід Тендюк

СЛІД "БАРАКУДИ"

П’ЯТЕРО В ЧОВНІ

Далеко десь — тепер уже не видно ні верхівок дерев, ні узгір'я — лишився острів, і нас обступила вода. Вода й небо і знову вода…

Човен, на якому ми вийшли в океан, підхопили течії й однесли ген від берега. Потім здійнялася буря.

Шторм не вщухав. Над спіненим океаном вітер гнав клоччя грозових хмар. Вони були схожі на поріділі зграї велетенських птахів. У просвітах між їхніми обворсаними крилами голубіло високе небо. З димчастої пелени, жевріючи, витикався окраєць сонця.

Хвилі налітали звідусіль. Неначе акули, підпливали до човна, мордами тицяючись у ковзкі дерев'яні борти. Здавалося, вони силкуються його пошматувати, а тоді перекинути й потопити в запаморочливій глибині.

Протидіяти стихії було марно. Але й сидіти, чекаючи кончини, не краще. Хіба ж ми для того вирвалися з полону — втекли з окупованого американською солдатнею острова, щоб отак легко, без бою здатися на милість океану?!

— Старайтеся, хлопці, утримувати човен носом до хвилі, а я тим часом орудуватиму стерном на кормі,— гукнув командир, пересилюючи ревище бурі.

— Гаразд, Кіме Михайловичу! Постараємось, якщо не перекине... — похмуро відповів Альфред, заносячи весло над збуреною водою.

Для човна особливо небезпечно опинитися під кутом або лагом до напрямку руху хвиль. Набігаючи одна за одною, вони, мов на долонях, підносять його з корми і, бавлячись, носом кидають у глибочезні водяні вирви, кожна з яких може стати могилою.

Альфред Заєць і я, не випускаючи з рук весел, умостилися на лаві: він під правим бортом, я ліворуч од нього.

Мені згадалося завчене колись правило поведінки гребців на човні й шлюпці.

На банці-лаві, говорилося в ньому, сідають у положення "струнко", тобто обличчям до корми. Ноги в колінах згинають, руки на них схрещують. Треба також дотримуватися форми одягу, не висовувати ліктів за борт і тому подібні настанови.

"Наївні правила! — з іронією подумав я. — І непотрібні — принаймні для тих, хто потрапив у штормове море, тому що в бурю на ньому про вишукану позу сидіння не може бути мови".

Узяти хоч би нас. Заєць, як спрут, розчепірив руки й ноги, стараючись утриматися на банці й не випасти за борт. Я також зігнувся дугою, налягаючи на весла.

Форма нашого одягу? Вона щонайпримітивніша, дикунська — лише пов'язка на стегнах, та й то злиняла й обскубана.

Ось так ми пливемо. Гребем, до крові натираючи долоні, намагаємося, щоб човен лягав носом до хвилі. Та набігає вал, і наші старання зводяться нанівець — лайбу збочує з курсу. Її кладе на борт, кидає вниз, угору, гойдає, кружеля на одному місці, зносить — світу

білого не видно! — за водяні гори; знову жбурляє через канави й пагорби вперед.

Човен дивом тримається на плаву, але спрямувати його так, як те радить Кім Михайлович, ми не можемо.

Лота, схилившись над днищем, половинкою ядра кокосового горіха вичерпує воду. Барарата, в якого відкрилася вогнепальна рана, їй допомагає.

Лота й Барарата — наші друзі, тубільці з острова Носі Мазава. Знаючи, що, лишившись на острові, рано чи пізно знову потраплять у пазурі до окупантів, вони попросили нас взяти їх із собою.

— Скажи, Васка-Кваска, свій командир, — перед тим як човен мав рушати в небезпечну мандрівку, звернулася до мене Лота. — Скажи йому — ми разом плавати далеко-далеко… Може, очі побачать Бонго Бе, тоді я пішла-ходила у свою танану.[1]

Бонго Бе, інакше Велика гора, — острів сусіднього архіпелагу, на якому дівчина жила в дитинстві.

Я переповів сказане Кіму Михайловичу. Командир спочатку не погоджувався на ту пропозицію.

— Як-не-як, Васько, — розсудливо мовив він, — Носі Мазава — її рідна земля. Вивозити людей, до того ж невідь-куди, не маємо права.

— Кіме Михайловичу, — наполіг я. — Ви самі розумієте, що душогуби живими наших друзів не залишать — надто багато Лота знає про таємні військові приготування на скелі Голова Дракона, а Барарата — про знищене село Яо-Ватономбі.

— Розумію, друже, — співчутливо кивнув головою командир. — І все ж вивозити остров'ян негоже. Лицемірна зарубіжна преса, дізнавшись про це, зчинить галас.

— Ну й нехай торохтить Солоха, як діжка з горохом! — на мою підтримку докинув слівце Альфред. — І Лота й Барарата, — додав він, — були бранці, скуштували американського "гуманізму". Отож ніхто нас, крім хіба що тих, хто сам порушує міжнародне право, позбавляючи людей свободи, не звинуватить.

Барарата наполягав теж: пливти куди завгодно, аби тільки вирватися з полону.

І Кім Михайлович погодився — взяв тубільців у човен.

Вітер, хмари, шаленство хвиль, а в цій розгойданій колисці невеличка цятка — наш човен.

Було б несправедливо твердити, що плавання в буряному океані, навіть на великому судні,— прогулянка. Океан, переконавсь я, не для розваг. З ним жарти погані. Від нас він вимагає уміння й стійкості, і ми кидаємо йому виклик не для того, щоб потішитися або когось здивувати своєю зухвалістю. Сила протистоїть силі — інакше не може бути.

А якщо ти нероба й слабак, то й рипатися нічого — океан не терпить нікчемних супротивників. Тим паче ризиковано долати розбурхану стихію на вутлому, такому, як наш, човні.

Щоправда, в герої ми не пнемося, проте й слабаками себе не вважаємо. Потрапивши в подібну безвихідь, можливо, не кожен би вистояв, хоч часто людина не знає, які в неї приховано можливості, на що вона здатна в критичну — екстремальну, як тепер модно казати, хвилину.

— Я, Васько да Гама, — озвався Альфред, називаючи мене корабельним прізвиськом, — відчуваю, що ми скоро дамо дуба.

— У тебе, Зайцю, заяча лякливість. Що ти мелеш?! — обурився я.

— А те, що передчуваю...

— Божевільний! І твої передчуття — дурні.

Я спересердя розсікаю хвилю веслом — так, неначе цей жест може розв'язати нашу суперечку, і, напружившись, обома руками роблю замашистий гребок — човен різко відхиляється вправо, вода забризкує всіх з голови до ніг.

— Що за витівки? Чого ти, да Гама, сіпаєшся?

Кім Михайлович обпікає мене сердитим поглядом і, підгрібаючи з корми, кладе човен носом до хвилі.

Ми поневіряємося разом уже не один місяць. Спочатку плавали на "Садку", потім опускалися в батискафі. Потім... Невідомі злочинці, так звані "нафтовики" компанії "Шелл", а точніше — американські мілітаристи викрали нас із підводного апарата, кинули в жахливий каземат — на об'єкти "Мурена" й "Баракуда", згодом перевели на скелю серед океану, в якої ми і втекли, перебравшись на Носі Мазаву.

Таким чином, один одного знаємо як облупленого.

Кім Михайлович, наш командир, — чоловік урівноважений, розсудливий. Марно слів на вітер не кидає. Завжди знаходить вихід — він колись служив на підводному човні — з найскрутніших обставин, підбадьорює й додає сил і нам, своїм молодшим побратимам.

Не знаю, що б ми без нього робили! У морі, в тяжких походах неабияк важливо мати мудрого, надійного друга.

Про себе говорити не хочу. Скажеш — сприймуть за хвальковитість, змовчиш — подумають, що лукавлю.

Я просто собі Василь Гайовий, а ви називайте мене як знаєте.

Третій серед нас, Альфред Заєць, — трохи старший за мене, морський геолог, без п'яти хвилин кандидат наук — хлопець своєрідний. І суперечливий. Він за товариша здатен піти в огонь і воду. Але Заєць — ми знаємо цю його ваду — при першій-ліпшій скруті панікує й губиться. Потім він, звичайно, опановує себе і, відкинувши надумливий страх, бореться нарівні з іншими.

— Чистої сталі,— маючи на увазі, мабуть, себе, вирік якось Альфред, — у природі не бував. Крім металів, породи містять ще й шлак.

Ось цей "шлак" — Зайцеве панікерство — мене завжди обурює, як і нині. Якого дідька передчасно думати про кончину! Колись вона прийде сама. А поки б'ється серце, треба не відступати ні на крок, боротися до останку.

Барарату й Лоту ми знаємо мало. Проте за той час, що разом — Лота була з нами на Голові Дракона, а Барарату зустріли в джунглях, — вони нам припали до душі. Люди вірні, випробувані спільною бідою.

Такий наш міжнародний екіпаж.

Буря лютує вже третю добу, вимотує сили, змушує бути щомиті насторожі.

Човен раптом кренiться на лівий борт, висока хвиля б'є в обличчя — Заєць, блідий як смерть, знову щось белькоче про кончину.

— Не накликай лиха й голови дурницями не забивай! — повчально кажу я. — Ти ж бо мужчина, хоч і без штанів.

Альфред мовчить. Пасма мокрого чуба обліпили змарніле обличчя. Ніс його войовниче настовбурчився — певна ознака, що хлопець уже переборює страх, сповнюючись рішучості не здаватися, хоч погляд, бачу, ще розгублений і очі перелякано зиркають на крутобокі вали.

— Ну й штукар! — нарешті блискає він усмішкою. — Вмієш, чортяка, — примирливо каже, — зуби замовляти й настроювати людину на інший лад.

— Без цього, Альфреде, в нашій моряцькій справі не обійтися, — пояснюю йому. — А крім того, мене цієї психотерапії навчив — знаєш хто? — Кра… Кра… Крабова душа — боцман Степанович. Коли починався шторм і підкошувала морська хвороба, він навмисне лаявся, називав мене панянкою в штанях та іншими дошкульними прізвиськами. Я злився — і "хвороба" зникала.

— Степанович, як і ти, великий мудрець, — погоджується Заєць. — Він усе життя з рибою, виріс на рибі, а в її кістках, кажуть, багато необхідного для мозку фосфору.

Прихована глузливість Зайця спрямована проти мене. Та я вдаю, що її не помічаю — нехай, сердега, тішиться. своїм гострослів'ям. Мені радісно, що в товариша минає страх. А це вже щось та означає.

Зціпивши зуби, я орудую веслом.

Коли б ви знали, як болять скроні, як мені млосно й погано!

Зайцю легше, його не вкачує, а від занепадництва й зневіри можна таки відхреститися.

Сила волі, вміння володіти собою здатні робити чудеса. Бачив же я на одному з Малайських островів йога, який списом протинав руку — і не текла кров; падав на дошку, всіяну цвяхами, — і на тілі не лишалося подряпин.

Так невже ж мені не звладати з собою?

Моє "я", мій внутрішній світ, скільки себе й пам'ятаю, вразливий, крихкий, немов коралове галуззя. Необережний дотик — і гармонійність його порушується.

Друже мій, без п'яти хвилин кандидате наук! Думаєш, мені не страшно, коли шаленіє океан, чи не закрадається часом і в моє серце зневіра-сум? Я ж бо, Альфреде, з такого самого тіста, як і ти. Але я намагаюся притлумлювати лихе — так, як і невідчепний біль, що гнітить і допікає.

Мені зараз — човен перелітає з хвилі на хвилю, трясеться, як у лихоманці,— моторошно, важко, майже нестерпно.

З плетива давніх і недавніх почувань висотую ті, що додають сили, приглушують нескінченну муку.

Я бачу рідний край. Степ, село, мати. У рідному далекосхідному порту на кручі, біля миготливого маяка, як вишня, в білому стоїть Наташа. Вона дивиться на море, жде з далини корабля — мого білобортого "Садка".

Очі її затуманені сльозою, обличчя сумне...

Уявивши це, почуваю себе дужчим. "Здолай шторми й урагани!" — ніби наказує хтось.

"Здолаю!" — озивається мій внутрішній голос.

І човен летить назустріч бурі.

ПРОЩАВАЙ, НОСІ МАЗАВА!

Лиш тепер, коли од берега відпливли на чималу відстань — подаленіли й зникли з обрію вершини гір, ліси, зубчатий силует Голови Дракона, — зрозуміли й повірили, що ми на свободі і нас більше не переслідують, щоб схопити й кинути на муки.

Усе сталося, немов уві сні.

Визволивши Барарату та інших тубільців, яких окупанти тримали в старому бараці на півночі острова, джунглями пробралися на захід, туди, де колись добували фосфати й довкруг затоки стояли вбогі хижки гірняцького висілка.

Як і в Яо-Ватономбі, спаленому американськими солдатами селі, там було запустіння, згарище й тлін. Дощок на човен — остання надія вибратися з Носі Мазави — так і не знайшли.

Кім Михайлович, Заєць і Лота, шукаючи їстівних коренеплодів, залишились біля гирла, а ми з Бараратою подалися в джунглі.

На пагорбі серед гущавини уздріли тубільне кладовище — фаді кіборінтані, а під скелею — оце так пощастило! — затоплені водою жертовні човни.

Назад верталися вплав незайманою лісовою затокою. Вода була тепла й прозора — смарагдове свічадо, в якому відбилися довколишні ліси з вузькою просинню бездонно високого неба.

Помітивши на плесі серед навислого гілля кола, що розходилися від помаху наших рук, Альфред, заїкаючись од хвилювання, вигукнув:

— Кро… кро… кро… ко-дили! Алігатори у затоці,— показав він на воду.

— Не репетуй, хлопче, — заспокоїв його Кім Михайлович. — То Васько й Барарата. Рептилії, зокрема крокодили, плавають інакше — тихо й непомітно.

За якусь мить ми вже були на березі. Я розповів друзям про побачене в гущавині.

— І ти, безбожнику, пропонуєш нам ті човни?! — здивувався марновірний геолог, який, знав я, не вірить ні в бога, ні в чорта.

— Атож. Готові, новенькі, ніби щойно зі стапеля.

— Не бери, Васько, гріха на душу, — багатозначно застеріг він. — Затям: пускатися в плавання на ритуальному човні — святотатство. До того ж — страшно: адже на ньому, як ти кажеш, перевозили мерців. Ти завжди щось та вигадаєш! — невдоволено буркнув Заєць.

— Іншої ради немає,— пояснив йому Кім Михайлович. — Доведеться скористатися цією щасливою нагодою.

— Воля ваша, — махнув Альфред рукою й додав: — А тільки б я передчасно про щастя не згадував.

— Гаразд, — погодився Кім Михайлович.

І ми взялися до роботи.

Насамперед перебралися від океану до вершини затоки, до загадкового жертовника.

— Для повного щастя, — не вгавав геолог, — нам не вистачає єдиного — пожити на тубільному кладовищі. О всемогутній боже! — піднесено вигукнув він. — Навіщо я з вами зв'язав свою долю? Аякже, затонулий материк, який будь-що треба знайти; експедиція за тридев'ять земель в екваторіальні води Індійського океану; штурм глибин; викрадення батискафа; полон. Ні, краще б я сидів дома та гриз граніт науки. Дивись, уже б і кандидатську дисертацію закінчив.

У відповідь на ці його песимістично-патетичні слова над головою — ніби озвалися душі померлих — прокотився переливистий, зловтішний і водночас розпачливий крик.

Заєць оторопів.

— Що це? — запитав.

Його очі розгублено зиркали на зеленогриве верховіття, де щось хутко шугало, раз у раз перескакуючи з дерева на дерево.

Щоб не розсміятися, я прикрив долонею рот і одвернувся.

Сміх сміхом, а мені Альфредів переляк зрозумілий. Коли ми з Бараратою вперше натрапили на кладовище, я теж неабияк стривожився, почувши лиховісний голос джунглів.

Та й тепер здалося, що заговорили привиди. Але то пустували чотириногі витівниці.

— От тобі й маєш! — ледве стримував я сміх. — Дивно, що ти, Альфреде, не впізнаєш своєї рідні.

— Т-ти г-гадаєш — то кричать мавпи? — незважаючи на вражене самолюбство — я ж бо його назвав мавпячим родичем! — звернувся до мене Заєць.

— А хто ж іще, крім них, може так галасувати!

— От прокляті! — вилаявсь геолог і щодуху гукнув: — Чао, Чао! Де ти?

Іноземним вітанням "чао", тобто "салют", американські лікарі-експериментатори назвали довгохвосту макаку, з якою ми втекли з Голови Дракона.

Альфред узяв над нею шефство, турботливо оберігаючи тварину від усіляких незгод.

Згадавши, що того разу на кладовищі й мені заманулося покликати Чао, я весело розсміявся.

— Чого ти регочеш?

— Смішно, що ти, друже, сподіваєшся, на вороття макаки.

— Нічого смішного немає — приручені мавпи, збагнувши помилку, здебільшого вертаються назад.

— Можливо, Альфреде, можливо… — примирливо відповів я. — Бажаю тобі дочекатися своєї легковажної втікачки.

Чао була нашою втіхою. Вона блукала а нами по джунглях, аж поки стріла зграю галасливих мавп, а якими й майнула світ за очі. Ми примирилися з тією втечею. Лише Заєць, цей добровільний мавпячий опікун, як видно, й досі переживав несподівану втрату.

Отже, ми пробралися у верхів'я затоки. Хоч Заєць і протестував проти обраного місця для стоянки, а таки вийшло по-нашому: зупинилися на кладовищі.

Що й казати, похмура місцина! Альфред недаром її боявся.

З трьох боків пагорб оточували прямовисні скелі. Вони були неприступні й голі — жодного деревця. З останньої, четвертої, сторони поросле тропічною гущавиною каміння спадало аж до води. По ньому можна було піднятися на вершину.

Краще б ми туди не ходили!.. Свічками в небо врізалися прив'язані до стовбурів — так ховають на Носі Мазаві померлих — висохлі й задубілі тіла небіжчиків.

Ми зупинилися на неширокій галяві, розташованій відразу за громаддям складчастих брил, які, збігаючи до води, зникали десь у її зеленій глибині.

— Свят, свят! — вирвалося в мене з грудей, як тільки над головою замаячіли мумії.

А Заєць вирік:

— Якщо я й після цього потрясіння не втрачу розуму, значить, зовсім себе не знаю і можу пишатися незламністю й силою.

"Пишайся, зайчисько, пишайся! — подумав я. — Ти мужньо вистояв, як, до речі, й ми, в боротьбі з труднощами, хоч мені інколи й тепер ще сняться ті примарні лісові "свічки". В хисткому сяєві місяця вони справді жахливі, і кожна гілка здається простягнутою в благанні рукою".

— То з чого почнемо? — запитав я, оглядаючи місце для стоянки.

— З житла, Васько, з житла, як усі справжні поселенці,— відповів, тепер уже бадьорим голосом — отямився, бач! — Альфред.

— Я готовий.

— І я теж.

— Ну, то стягуйте гілля, — Кім Михайлович кивнув головою в бік розлогого дерева, під яким збиралися зводити "світлицю".

Ставити курені й будувати гнізда нас не вчити — джунглі вишколили.

Ми заходилися носити гілля.

Барарата сидів під деревом похмурий, Лота теж знехотя тягала хмиз.

— Чого він такий невеселий? — запитав я, показуючи на Барарату. — Та й ти насуплена, мов хмара…

— Ох, Васка-Кваска, — зітхнувши, відповіла дівчина. — Фаді кіборінтані некарош — раці.

Вона щось говорила про померлих — маті, і в її прекрасних чорних очах стояв страх.

— Що з тобою, Лото? Скажи мені! — доторкнувшись до її плеча, запитав я.

— Місасак-аліна воні волана, фоті фоці маті бонго,[2] — тремтячи й показуючи на пагорб, стривожено відповіла красуня.

На цьому острові ми давно. Щоденне спілкування з тубільцями дало свої наслідки — ми потроху вивчили їхню мову. Вони нас розуміли теж.

Почувши Лотину сповідь про мерців та їхні тіні, що мають з'явитися опівночі, мені й самому стало моторошно.

А Заєць, мабуть, цього тільки й ждав.

— Ти зблід, да Гама, — ущипливо кинув він. — Тебе лякає наступна зустріч із душами померлих. Що, вгадав?

Замість того щоб відверто зізнатися або просто змовчати, я почав чомусь, мов в'юн, викручуватися, доводити й запевняти Альфреда, що все те — неправда.

— Звичайно, ти — надлюдина, — вислухавши мене, лукаво зауважив він.

Я зрозумів: геолог жодному моєму слову не повірив.

"Ну й нехай не вірить!" — вирішив про себе.

Узявши Лоту за руку, відійшов із нею вбік.

— Пробач нам, — якомога переконливіше сказав дівчині.— І перекладі мої слова Бараратi — нехай він не думає, що ми прийшли, аби осквернити тутешнє святилище. Це не так. У нас, Лото, іншого вибору немає! Або ми піднімемо з води один із човнів і втечемо на ньому з острова, або пас знову чекає полон, знущання й наруга американських вояків.

— О Васка-Кваска, соа-сенга вахіні мпіве,[3] — розчулено відповіла тубілка.

І в неї на очах забриніли сльози.

— Лота розуміє — треба лакана[4] пливти далеко-далеко…

Вона підійшла до Бараратн, довго йому щось доводила, і він нарешті підвівся й разом із нами почав носити гілля.

Таким чином, нашому надзвичайному й повноважному послу — ambassadeur extraordinaire et plenipotentiaire, як по-французьки називала себе Лота, — пощастило налагодити взаєморозуміння із земляком.

Ми гуртом заходилися зводити лісову хижку.

Працювали дружно. Сонце ще стояло на небокрузі, а дім уже був готовий.

Як і тоді, в джунглях, коли ми втекли з океанської скелі й нас уночі під кущами налякали змії, нове житло розмістили не на землі, а серед нижнього ярусу віття — на тому розлогому дереві, що росло узбіч галяви.

Хто з вас читав книжку Миклухи-Маклая "Мандрівка на Нову Гвінею", мабуть, пригадує малюнок гостроверхої хатинки на палях під високим деревом.

Так-от. Та хижка легендарного мандрівника в порівнянні з нашою халупою — палац, дарма що будувала її одна людина.

Наше ж житло нагадувало собачу будку або курник. І ось чому. Геолог попросив Кіма Михайловича, щоб той дозволив звести "дім" на його, Зайцеве, вподобання.

— Це буде витвір зодчества, — заявив він, — у стилі найкращих зразків барокко й рококо.

Що то за витвір, ми зрозуміли пізніше, коли будівництво завершилося.

Дах хижки вийшов нерівний і кострубатий, стіни — навкіс, а двері такі вузькі, що крізь них навіть нам, схудлим і кістлявим, важко було проникнути всередину.

Коли я все ж потрапив у "світлицю", мені здалося: у ній повно наїжачених дикобразів — так густо стирчали довкруг шпичаки. Вони заважали, дряпаючи руки, ноги — все тіло.

— А бодай тобі! — гримнув я, схопившись за очі, по яких ударило настовбурчене гілля.

— Не лайся, да Гама, — почувся спокійний голос Зайця. — Барокко, як ти, напевне, знаєш, дослівно з італійської: дивовижний, химерний. Стилю цьому властива контрастність, прагнення до пишноти й злиття реального з ілюзорним. Та й рококо тяжіє до міфології й фантазування.

— Досить з мене твоїх вигадок! — утираючи сльози, мовив я.

Кім Михайлович, Барарата й Лота стояли на галяві, дивуючись, чого я обурююся й нападаю на Зайця. Але коли залізли в хижку, все зрозуміли самі.

— Т-а-ак... — тільки й сказав Кім Михайлович. — Споруда твоя, Альфреде, — додав він, — справді розкішна, як церква Сан-Карло алле Куатро Фонтане в Римі, яку зводив яскравий представник барокко Барроміні.

Ми назвали неперевершений архітектурний витвір нашого геолога "Курятником імені Зайця в стилі барокко й рококо".

В екваторіальній смузі Індійського океану, де знаходиться острів Носі Мазава, шторми й циклони — оркани, як їх тут звуть, — бувають рідко. А все ж трапляються, й мусонні вітри приносять зливи.

У цьому ми переконалися на власному досвіді.

Дощі почалися на другий день після нашого новосілля. Зайцеве дітище — курятник — від них не врятувало, і ми промокли до нитки.

Я звечора, хоч і натомився, довго не міг заснути.

На тлі зоряного неба примарно вимальовувались дерева — їх було видно в щілини невдало вивершеного даху… І стирчали "свічки" — мумії тубільних небіжчиків.

Надійшла ніч — п'янкий, непрозірний морок. Десь у темряві глухих лісових нетрів скрикнув птах. Заголосив, заплакав. І раптом над головою хтось розпачливо й зле засміявся.

— Васю, ти спиш? — намацавши в пітьмі мою руку, пошепки запитав Заєць.

— Сплю, — відказав я. — І сняться мені приготовлені нашим судновим кухарем антрекоти.

— А мені не до антрекотів… — ще тихше мовив Альфред. — У лісі ніби хтось ходить. Прислухайся лишень!

Я напружив слух, ще пильніше вдивляючись у пітьму.

Місяць, справді жовта квітка, як сказала про нього Лота, виткнувся з-понад зубчатого частоколу дерев Морок розсіявся, й галява потонула в шафранній повені сяйва. Вона дедалі ширшала, а її налитий густою

пітьмою тіньовий бік танув і танув, аж поки й зовсім звузився — темний окраєць ночі, притиснутий місячним світлом до високого узлісся.

Чи то нерви мої були напружені до краю — загострене й страхом підсилене світовідчуття, чи, може, справді з'явилися привиди — душі померлих тубільців? Я побачив, як на галяві метнулися, пустившись навтіки, цибаті тіні.

І враз на думку спали — як те буває, коли віч-на-віч опиняєшся з небезпекою, — схожі на цей випадок аналогічні приклади. Я згадав усе, що чув у дитинстві про відьом і перелесників... У нашому селі, розповідали старожили, давно колись утопилася дівчина-наречена. Звідтоді коло гатки, там, де весняні талі води вирили чорторий, опівночі ніби щось з'являється в білому. Дехто навіть бачив те видиво, зустрічався з ним, а тому запевняв, що то — сповита фатою утопленица.

Я й сам із Сергійком Явченком одного разу ходив туди. Засідку зробили. Але... до півночі не добули. Шелеснуло вербове віття — і ми прожогом кинулися від греблі.

А ще мені пам'ять підсунула згадку про "тезку" — мореплавця Васко да Гаму, якого оспівав Камоенс...[5] Із ста п'ятдесяти учасників експедиції на батьківщину вернулася лише третина.

Чи немає між усім цим — смертю більшості супутників Васко да Гами й нашою трагічною експедицією "Гондвана" — якогось фатального зв'язку?

"Чортівня!" — сам себе вилаяв я. Бо таки справді безглуздя проводити історичні паралелі.

Зараз я порівняв себе із великим мореплавцем, а потім, дивись, забажаю, щоб якийсь віршомаз написав поему.

— Тьху, нечиста сила! — вголос буркнув.

— Ти що, й досі не спиш, да Гама? — спросоння запитав Кім Михайлович.

— Ні…

І видиво враз зникло, а галява зовсім потонула в місячнім сяйві.

Примарно здіймалися над нею прив'язані до стовбурів мумії.

ЛАКАНА

Дощі почалися несподівано і лили більше тижня. Потім так само раптово припинилися.

Вода в затоці відстоялась, стала прозорою й чистою: можна було пірнати, дістаючи жаданий човен.

Ми спустилися від хижки вниз.

Із пагорба дно проглядалося наскрізь. Схожі на непорушні рибини човни лежали на кількаметровій глибині серед зубчатих підводних скель.

Якби не ця смарагдова товща над ними, можна б було подумати, що вони стоять на приколі в бухті. Та це й була бухта, а тільки підводна.

Першим пірнув Кім Михайлович. Ми бачили, як він поринає глибше й глибше.

Ось він простяг руку, намагаючись зрушити з місця крайній човен: засмоктаний мулом, він не піддавався. Коли Кім Михайлович став на

грунт, пробуючи підважити його знизу, — ніби курява над степовою дорогою, заклубочилася волохата каламуть. Перед нами вона заступила "обрій". Хоч як старалися роздивитись, що ж діється на дні, ніяк не могли.

Спливала секунда за секундою, а Кіма Михайловича все не було.

— Хоч би не скоїлося чого, — забідкався Альфред.

— Не бійся — він досвідчений підводник.

Не встиг я цього сказати, як над каламуттю майнула тінь, і голова нирця виткнулася з води.

— Х-у-ух! — одним ривком видихнув він повітря.

— Ви нас налякали, — подаючи командирові руку, мовив Заєць.

— Я, чесно кажучи, розгубився, — винувато посміхнувся Кім Михайлович. — От вам і жертовні човни! — вилазячи по ковзких брилах, сказав він. — Там справжня пастка. Човни зв'язані між собою химерним мотуззям — з петлями по всій довжині. В одній із них я й заплутався, вгрузнувши в мул. Добре, що вчасно видряпався, інакше б — каюк!

Усе це так загадково і, по-моєму, схоже на пошуки таємничих підводних схованок із піратськими скарбами. А кладовища затонулих кораблів, як відомо, у свої володіння нікого не пускають.

— Може, нам треба прошептати якесь заклинання, щоб віднадити злих духів?

— Таке скажеш! — на ті Альфредові слова заперечив я.

— А що — хіба ти, да Гама, не віриш у чорну магію?

— Аніскілечки. Навіть у білу!

— І даремно, — пожалкував Заєць. — Вона іноді допомагає.

— Чого ж та магія не допомогла тобі, коли ти серед ночі тремтів, як осиковий лист?

— То серед ночі, а це вдень — дві великі різниці, як любить говорити в таких випадках твій тезко, матрос першого класу Окань, — жартом відбувся вчений-марновір.

— Облиште сварку! — прикрикнув на нас Кім Михайлович. — Ми щось придумаємо, аби вдруге не потрапити в підводні тенета.

Барарата й Лота, зрозумівши, що човен просто не підняти, запропонували виготовити з ліан линву.

— Хосіна хосі[6] потягне лакану з дна, — заявила тубілка. — Барарата вміє…

— Він-то вміє, але ж у нього ще болить нога, — відповів я. — А потім… він не хотів, щоб ми втручалися в цей священний для остров'ян куточок.

— Ти, Васка-Кваска, бачив — я його переконала, — зізналась дівчина. — Він згоден.

Піднімати малі човни, мабуть, так само важко, як і великі,— глибина, нашарування мулу. Бо якби все було інакше, люди з-під води діставали б численні скарби — на морському дні лежать тисячі й тисячі кораблів, трюми яких зберігають золото, коштовне каміння, інші дорогоцінності.

Звичайно, щонайбільше заважають добиратися до тих скарбів великі глибини. Поки що а ними марне змагання — не пускають і край! Та в зарубіжних країнах любителі легкої наживи будь-що намагаються проникнути до підводних схованок.

— У Сполучених Штатах Америки, — розповідав нам Кім Михайлович, — за кілька доларів можна придбати "старовинну" карту з "точними" координатами морських катастроф і піратських схованок. Якийсь бізнесмен із Нью-Йорка на прізвище Кофман, — вів далі він, — навіть організував "Пошукову організацію", що має свій флот, оснащений сучасним' устаткуванням для підняття затонулих кораблів. Вам не терпиться добратися до казкових багатств, — приблизно так написано у випущеному Кофманом путівнику, — тож, будь ласка, купіть мою книжку "1001 забута схованка" та "Атлас скарбів". Вартість атласа десять доларів. На його картах вказано місцезнаходження трьох тисяч сорока семи затонулих суден. Не вагайтеся — купіть! Лише десять доларів. Одна з карт може виявитися щасливою, і золото стане вашим.

— І купують? — поцікавився я.

— Аякже, — відповів командир. — Американці — люди ділові, гроші їх тягнуть, як магніт. Задля них вони ладні на будь-яке безумство. Озброївшись "старовинними" картами, янкі вирушають на пошуки. Але, крім дріб'язку — золотих дукатів, гіней чи луїдорів, — жодному поки що не вдалося добути розрекламованого Кофманом багатства.

— А Мак-Кі? — запитав Заєць. — Він же, здається, натрапив на один із галеонів "Золотого флоту". Підняті злитки срібла оцінено в багато тисяч доларів.

— Так, цьому аквалангістові справді пощастило. Як ви знаєте, — пояснив Кім Михайлович, — Новий Світ, тобто Америка, з сивої давнини залитий людською кров'ю. Коли той континент відкрили, відразу почався грабіж аборигенів та земних надр, в яких знайшли багаті

поклади благородних металів. Золото й срібло через Атлантику потекло в країни Європи. Щовесни двома групами вирушали в Новий Світ численні галеони. Перша флотилія кораблів, яка, минувши Великі Антільські острови, завантажувалась награбованими цінностями в мексіканському порту Вера-Крус, звалася "Срібним флотом"; друга, курс якої лежав вподовж Малих Антільських островів та північного берега Південної Америки до порту Картахена, відома під назвою "Золотий флот". Чимало тих галеонів так і не вернулося до рідного берега — їхньою могилою стали води Мексіканської затоки й Карібського моря. Згаданий тобою, Альфреде, аквалангіст Мак-Кі якраз і уздрів біля рифів Кі-Ларго один із чотирнадцяти галеонів "Золотого флоту", що був потоплений лютим тамтешнім вест-індійським ураганом. Скарби, між іншим, — закінчив свою оповідь Кім Михайлович, — знаходять і тут, в Індійському океані, але все то — виняткові випадки.

— Ну, так що ж нам, друзі, робити? — запитав нарешті Заєць. — Плести, як радить Барарата, ліановий канат чи, може, спробувати підняти човен іншим способом?

Кім Михайлович з відповіддю не поспішав. Перепочивши після стомливої мандрівки на дно, він повагом мовив:

— Спустимося ще раз. Якщо не зможемо підважити власноруч, тоді вже нехай Барарата допомагає виготовляти канат. Бери, да Гама, фінку, — звернувся він до мене, — і гайда разом.

Ми пірнули. Але й удвох нічого вдіяти не змогли. Хоч линву, що зв'язувала човни, таки перерізали, проте жодного з них відірвати від грунту не вдалося: як тільки днище торкалося мулу, його наміцно присмоктувало знову.

Кілька разів перепочивали і все починали спочатку.

— А бодай йому! — спересердя виплюнув я солонувату воду. — Правду кажуть, що затонулі човни оберігаються спрутами, крабами та іншою нечистю.

— Ти що — зустрівся з восьминогом?

— Ні, Зайцю, — відповів я. — Там так темно, як у тебе в череві,— нічого не розгледіти, й глибини священних човнів не відпускають.

— То нічого й силкуватися, — заявив Альфред. — Веди нас, Барарата, по свою хосіна хосі.

Кілька днів пішло на виготовлення линви. Корою з дерев зв'язали пруття ліан — канат вийшов довжелезний, міцний. Один кінець його закріпили за стовбур пальми, яка росла неподалік од води; другий опустили на дно.

— Тебе, да Гама, я знаю, боцман вимуштрував, ти й керуй вантажопідйомною операцією, — запропонував Заєць.

— Якби мені, Альфреде, доручили цю справу, я насамперед вигнав би тебе.

— Чому?

— Ти — безпорадний, як дитя, а, за правилами, під час вантаження в районі робіт не повинно бути сторонніх. Один твій колега вже довів, на що ви, наукові діячі, здатні…

Я пригадав нещасний випадок, що трапився на палубі нашого "Садка" з молодшим підводником. Той хлопець покалічив тоді руку, встромивши її в петлю відтяжки од підйомної стріли. Через травму його списали з екіпажу батискафа, а на те місце тимчасово взяли мене:

нещастя одного обернулося вдачею — та чи й вдача то, якщо зважити все, що потім скоїлося з батискафом! — для іншого.

— Ти маєш на увазі іхтіолога Гавриша?

— А то ж кого!

— Ви, матроси, самі винуваті,— заступився за невдаху Альфред. — Вчасно не вибрали слабину, от линва відтяжки, зазміївшись, і наробила петель.

— Досить, хлопці! — обірвав нашу суперечку Кім Михайлович. — Візьмемося до справи. Я з Васьком пірну на дно, а ви стежте: як тільки вдруге затремтить канат — ми його потрясемо, — відразу й тягніть.

— Ясно! — відкарбував Заєць. І ми пірнули.

Щоб не скаламучувати води, повисли над човнами, не торкаючись дна... Той човен-лакана, який ми збиралися піднімати, лежав, притиснутий бортом до стрімкої скелі. Серед інших він був чи не найбільший — як флагман в оточенні менших кораблів. Хоч довжина його не перевищувала десяти метрів, а ширина — двох.

За всіма ознаками, то був невеликий дхау, інакше — арабська баггала. На таких човнах давно колись араби плавали в Індію та до країн Східної Африки.

Минали віки, на голубих дорогах морів і океанів з'явилися навіть атомоходи. Проте стародавні арабські баггали не забулися: їх будують, на них плавають і понині.

Ось що то був за човен. На корпусі, мабуть із тикового дерева, висока корма переходила в оздоблений чудернацькими візерунками — банькаті очі, замість вух — плаский капюшон змії — транець.

Посередині, між кормою й носовою частиною, лежало кілька поперечних дощок для сидіння. По бортах, на обводі планшира, — кочети для весел. Хоч, правда, човен, мабуть, міг ходити й під вітрилами, для чого зверху було припасовано немудрий — штаги, ванти, фордуни — стоячий такелаж. Косе, так зване арабське, вітрило кріпилося, розтягуючись по довгих сітчастих реях.

Я розглядав дивовижну різьбу на транці лакани, коли раптом Кім Михайлович подав знак заводити кінець.

Як тільки петля охопила кіль, ми завели линву й під ніс.

Стали на грунт, зрушуючи лакану з місця, а Кім Михайлович ще й сіпонув, трясучи, канат. Раз, вдруге!

Друзі пас зрозуміли — канат відразу натягся, й човен, одірвавшись від дна, повис у воді. Тієї ж миті ми випірнули.

А далі все пішло, як і передбачалося… Обережно тягли канат, обвиваючи ним пальмовий стовбур, поки нарешті човен не з'явився на поверхні затоки.

— Ура! — заволав Альфред, по-дикунськи витанцьовуючи довкола пальми, стовбур якої — удав та й годі! — обвила вузлувата линва.

— Не кажи передчасно "гоп!", — посварився командир. — Човен треба підвести до берега, поставити на мілину, вичерпати воду. А поки що він може спорснути з петель і піти на дно.

— То чого ж ми ждемо? Тягнімо.

— Не поспішай — на все свій час.

Потім ми підвели лакану до берега, поставили на прикол.

Минав день за днем, а ми готували човен і запасалися всім необхідним для далекої, ризикованої і, може, трагічної мандрівки.

Пускатися перепливати океан (а ми будь-що вирішили вирватися з Носі Мазави!) — значить, треба було подбати про надійність човна та про запаси продуктів і прісної води.

Поки Кім Михайлович і Заєць законопачували щілини, Лота, Барарата і я збирали їстівні коренеплоди, сушили копру та в'ялили пійману в затоці рибу.

Зелених горіхів, у яких хлюпотіло славнозвісне кокосове молоко — рідина, яка заміняє воду і втамовує спрагу, — набралося стільки, що ми не знали, як їх забрати.

Але таки не залишили жодного! Скинувши з них "кожушок" — товсту, ворсисту оболонку, від чого горіхи значно поменшали, — заповнили ними кормовий відсік, а також спід носової частини лакани. Рибу, коренеплоди й воду, налиту в ядра висохлих і вже порожніх, без м'якуша, горіхів, помістили під сидіння — посередині човна.

Усе прикрили листям диких бананів, перев'язали й закріпили зсуканим Бараратою мотуззям. До речі, Барарата поміг сплести із листя якогось острівного чагаря широчезні полотнища-циновки, які ми згодом використовували замість вітрил.

Надійшла жадана мить... Погідний синьо-зоряний вечір. Подих берегового бризу... І ось течії підхопили човен і понесли в океан.

Шторм здійнявся через кілька днів. Як усі шторми, він вимучував і знесилював. Та ми — раділи! Тому що вітер і хвилі відносили нас далі й далі від клятої Голови Дракона й не менш лихого острова Носі Мазава.

ЩЕ ОДИН ШТОРМОВИЙ ДЕНЬ

Хтозна, кому зараз було гірше — Лоті й Барараті, які, безперестанку орудуючи черпаками, вихлюпували воду з лакани; Кіму Михайловичу біля верткого, неслухняного румпеля чи Зайцеві й мені на веслах.

Мабуть, таки всім погано. Хоч ми з Альфредом вважали (потай, звичайно), що нам — найтяжче.

— Чого ти така зла, Васка-Кваска? — спитала Лота, поправляючи в мене на чолі пасмо непокірного чуба, яке сповзало й засліплювало очі.

Я ні на мить не випускав весла — отже, руки в роботі, і дівчина намагалася мене причепурити.

— Ти помиляєшся, Лото, я і не думав злитися.

А в самого з очей іскри — такий я лютий. Причина мого гніву й невдоволення проста — до крові натерті мозолі.

— Усе буде добре, Васка-Кваска, соа-сенга! — ніби дитя, втішила мене тубілка.

Заєць не втримався — й собі встряв у розмову.

— Завидки беруть, коли бачиш, як до тебе липнуть дівчата. Худий, рудий, довготелесий. Тільки й того, що на витівки мастак. І що вони в тобі знаходять, ті красуні? — знизав він кістлявими плечима.

— Те, що в тобі мавпи, — гідно відповів я, натякаючи на Зайцеву дружбу з макакою.

Заєць також натер долоні, тому злий, як і я, на ввесь світ.

— Лота охрестила нашу лайбу "Рю де ля Пе", — перевів він розмову на інше. — Більшої насмішки важко й придумати!

— Чого ж? Назва гарна й загадкова.

— Ніякої загадковості! — каже Альфред. — Так зветься вулиця в Парижі. І, до речі, іменем її було названо славетний океанський лайнер.

— "Куїн Мері"?

— Ні, "Іль-де-Франс".

— О! — зрадів я, пригадавши дещо про те знамените трансокеанське судно. — Здається, його дорога пролягала й у цих водах?

— Точно! — примирливо докинув Заєць. — Коли "Іль-де-Франс" продали японському судновласнику, він назавжди залишив Європу й вирушив на Схід. Тоді-то в цих широтах його й уздрів один американський кінорежисер. Він домовився з японцем, і кілька фінальних сцен для фільму "Останній рейс" було знято на паризькій "вулиці в океані" — Іль-де-Франсі. У пресі повідомлялося, — зауважив Альфред, — що в масових сценах використовували тубільців острова Носі Мазави.

— Он звідки Лота знає про французький лайнер і чому лакану зве "Рю де ля Пе".

Альфред, налягаючи на весла, щось бурчав.

— Можна б назвати й інакше — так, як ви, матроси, звали головну палубу "Садка" — Дерібасівська, — нарешті вичавлює він. — Це хоч трохи нагадувало б наше колишнє щасливе життя.

— Не присікуйся й не скигли!

— І то правда, — погоджується геолог. — Я гадаю, — завів він розмову на улюблену тему, — що за нашу веслярську роботу й харч повинен бути інший — не такий жалюгідний, як цей.

— О-ох, Зайцю, Зайцю, — зітхнув я (теревені його мені обридли!). — Твоє щастя, що ти не на невільничій галері.

— Чого?

— А того, що галерним веслярам, аби вони менше базікали й більше працювали, кляпом затикали рот.

— Жорстокі були часи.

— Авжеж, — відповідаю. — Ти от, Альфреде, сидиш у човні як заманеться — можеш перейти на корму чи помінятися місцем зі мною або з Бараратою. А галерні раби були прикуті ланцюгами до борту, й над спиною висвистував канчук.

— Їх і годували погано, — пройнявся співчуттям до галерних гребців Заєць.

— Здоровшим давали рис, горох, кухоль вина і трохи м'яса, — кажу я.

— А слабшим? — запитує Альфред, від згадки про страву ковтаючи слину.

— Таких, як ти, — незлобливо відповідаю, — годували лише сухарями та смердючою бурдою. Ну, і для бадьорості, коли обставини вимагали чимдуж налягати на весла, давали намочений у вині хліб.

— Жах! — каже Заєць, однією рукою хапаючись за чубату голову. — Втім, чого ж іще ждати від рабовласників? Дай мені, Васько, шматочок копри, — ніби між іншим, просить він. — Погризу трохи, може, втамую голод.

Я намацую під лавою половинку кокосового горіха, простягаю Альфреду.

— Ти що — знову обідаєш? — дивується Кім Михайлович, помітивши, як Заєць набиває м'якушем рот.

— Підо-обідую... — зашарівшись, шамкотить він.

— Ми не знаємо, друзі, скільки нам ще блукати в океані,— насуплює брови командир. — Тому віднині раціон води й харчів доведеться врізати до краю.

Шмат копри, що його жує Заєць, — це остання продуктова "розкіш". Далі все пішло, як і велів Кім Михайлович: берегли кожен грам їстівного й кожну краплю прісної води.

А океан вирував, вітер майже не слабшав, і ми просувалися навмання, намагаючись утримувати човен на плаву. Це поглинало весь час, усі наші сили.

Особливо діставалося Кіму Михайловичу. Стерно щомиті треба було перекладати так, щоб хвилі не били в борт. Приземистий, вайлуватий, командир став ще нижчий і, здавалося, зрісся з румпелем, вчепірившись у нього обома руками.

— Поглянь, да Гама, — крадькома показав на Кіма Михайловича Заєць. — Обличчя нашого командира, загострившись, стало схожим на румпель.

Кім Михайлович сидить на кормі боком. Нам видно його чіткий, ніби вирізьблений профіль.

Як він змарнів, наш ватаг! Широкі плечі незвично опущені, мовби їх щось притиснуло. Колись хвиляста, кольору половіючого жита чуприна, злиплася, стала схожою на жмут обворсаної манільської пряжі. Губи запеклися, пошерхли. Лише очі — два невгасні сіро-зелені вогники, — як і раніше, сповнені живого блиску й гостроти.

Кім Михайлович — керманич. Наше благополуччя й життя — у нього в руках. А тому, хто відповідає за інших, завжди важко.

— Побий мене грім, — не вгаває Альфред, — у профілі нашого шефа є щось величне, як в адмірала Нельсона.

— А таки є,— пристаю на його думку. — Високе чоло, над чуттєвими губами стрімкий ніс, наполегливість і рішучість у виразі обличчя.

— Такий величний образ легендарного Нельсона — адмірала з орденами й медалями на вишитому золотом мундирі — увічнили портретисти минулого століття. А насправді грізний англійський флотоводець був, — пояснює Заєць, — непримітний, щуплий — без руки й без ока, ще й з викришеними передніми зубами.

— Ти так упевнено про це говориш, ніби сам заглядав адміралові в зуби.

— Не заглядав, а читав про них.

— Особисто мене, — зізнаюсь, — дратує, коли в книжках про великих людей натрапляєш на подібні сцени. "Петро Перший, — продекламував я, — слабував на розлад шлунка. Наполеона в останні роки допікали запори. Адмірал Нельсон мав гнилі зуби..." Тьху! — з огидою плюнув я за борт.

— Але ж про це для чогось пишуть? — не вгавав Заєць.

— Пишуть, щоб удовольнити нездорову цікавість таких, як ти.

— Да Гама, — вкидає він мені ґедзика, — коли ти подорослішаєш, у тебе, очевидно, виробиться непоганий художній смак.

— Не турбуйся! Смак у мене й зараз гарний, — самовпевнено заявляю, щоб поставити базіку на місце.

— Ого!

— Ось тобі й ого, майбутній бакалавре[7] мінералогічно-грунторийних наук!

Веслувати мовчки, помітив я, гірше, ніж тоді, коли перемовляєшся з напарником. За жартами-дотепами швидше минає час.

І він відшаленів — ще один день над зораною вітром водою.

СТРАХ

Куди нас несе? Де ми? Ніхто на це не може відповісти.

Уже кілька днів, як за хмарами, дотлівши, згасло й більше не витикається сонце. Немає й натяку, що воно десь є. В який бік не глянеш — сіро, грозово, темно.

Вітер змішав океан і небо. Втрачено навіть орієнтацію в просторі — сторони світу загубилися. Ми — крихітна піщинка у Всесвіті.

Безмежжя лякає, наганяє сумні роздуми. І тому з глухих закутків душі піднімається страх — неусвідомлене, настирливе побоювання за своє життя. Воно наповзає, мов гидь, — причепливо й підступно.

— Я відчуваю, — каже Заєць, — як щось липке й клубливе з грудей піднімається до голови, холодною хвилею обвиває тіло, і мені стає моторошно.

— Страх, Альфреде, — жартом намагаюся відбутись я, — народжується не в грудях, а в п'ятках.

Та мені зовсім не смішно. Я тремчу. Щось сковує м'язи, хоч і гребу, впершись у боковину човна й руками прикипівши до весла.

Ось так — в яких бувальцях не бував, а розкис і панікую, дарма що вчора за це я лаяв Зайця.

"Приперло й тебе, Васько, до стінки. А ти вважав себе нездоланним! — подумав з гіркотою. То де ж твоя, хлопче, витримка, твоя хвалена йогівська психотерапія?"

Уявляю, що б сказала Наташа, побачивши мене в такому стані! Втім, душа в неї добра — вона б пожаліла.

— Бідний мій хлопчику, — приголубила б.

Не вистачало, щоб мене жаліли! Жалість нікому не додає сил — вона тільки розніжує. Так твердять бувалі моряки.

А все ж кортить, щоб хтось пожалів, — мама, наприклад. Нехай — покладе, як бувало, руку мені на плече, скаже щось ласкаве — і стане радісно й світло.

Матрос, овіяний вітрами всіх широт, бачте, чого захотів! Так ніби малий, безпорадний хлопчисько. Людина, мабуть, ніколи до кінця себе не знає…

З тих пір, як я морякую, неабияк змінився. Був, кажуть, ніжний та сором'язливий. Жаб боявся — до речі, боюся їх і зараз. І — смішно згадувати! — вірив, що чорний кіт, який перебігає дорогу, приносить невдачу… Потім я ще жахався перед закритим простором — явище те клаустрофобією зветься.

Чорний кіт… закритий простір… страх перед жабами. Чи й не дивина! Та я на морі такого набачився — стрічав і китів, і котів, сидів, відмежований од всього світу, в барокамері, опускався на океанське дно, — що в порівнянні з ним та моя колишня надумливість просто дитяча забавка!

Отже, переінакшився Василь Гайовий. Переінакшився, але не дуже. Бо те, що в нас закладено змалку (Заєць, хизуючись начитаністю, каже: запрограмованість, генетичний код), мабуть, лишається на все життя. Я маю на увазі не другорядні й малозначні риси, а корінне й глибинне — вдачу.

Вона не міняється.

— Як був ти, синку, вразливий та невгомонний, таким і зостався, — казала мати, проводжаючи мене в дорогу, коли одного разу завітав до неї після плавання.

— І як такі тендітні хлопці стають моряками? — дивувався паш сусіда Демид, почувши, що я в екіпажі океанського корабля.

Сам Демид — чоловік низькорослий, миршавий, а головне — неспівчутливий, грубий. Тому-то й міряє всіх на свій аршин.

— Не твоя правда, — заперечив йому дядько Федос, який колись плавав гарпунером на китобійній флотилії "Слава". — Ти вважаєш, що мужність — грубість. Аж ніяк! У неї свої, невловимі для ока прикмети — цілеспрямованість, скажімо, наполегливість, ну і усвідомлення того, що живеш для людей, а не пустоцвітом, задля власного благополуччя. Отож і тендітний може бути мужнім.

— Ти це облиш, Федосе, — пустоцвіт, благополуччя! — огризнувся Демид. — Бачу, на кого водою бризкаєш. А що ж, по-твоєму, я повинен клопітливо вирощену городину везти не на базар, а віддавати в колгосп чи дитячий садок?

— Це було б благородно, і люди сказали б спасибі.

— Красненько дякую — дурних немає! — визвірився Демид.

Такі хитрющі Демиди є не тільки в селі. Он і Мотовило, з яким я плавав на "Буревіснику". Він не кращий од мого злодійкуватого сусіди. Як і Демид, дбав лише про власну вигоду. Казав:

— Хочу всім утерти носа хатньою розкішшю й матеріальним добробутом.

Що ж, достаток — річ потрібна, якщо тільки він не застує світу й людина не стає до всього глухою та байдужою.

Мені, правда, ця глухота не загрожує. Уже хоч би тому, що я не маю ні кола ні двора, та й не прагну до збагачення. Найбільше багатство в тому, що нестерпно хочеться відчути дотик життя — не з оповідей, а на своїй шкурі; кортить побачити світ і те, як живуть люди; поборотися — чи вартий я чогось на землі? — з бурями.

— Марна затія! — скажете ви.

І, може, подумаєте: "Хизування".

А от і ні! Ну, по-перше, я люблю свою роботу й не проміняю її ні на яку іншу (якщо бути точнішим: це таки робота — буденний моряцький труд, а не змагання з бурями, як я про неї сказав). А по-друге, мені нічим хизуватись: я роблю те, що й мої ровесники в колгоспах та на заводах, — працюю.

Праця, звичайно, в складних умовах — на морі. Море ж здебільшого — грізне. З ним треба боротися, находити вихід із безвиході, як-от і з обставин, у яких ми опинилися.

Та, власне, доки не думаєш про спокій — працюєш, борешся, перемагаєш, зазнаєш поразок, знову берега гору, — доти й життя, доти й щастя. А далі…

— Я, наприклад, коли знесилюся, — зізнався мій напарник по вахтах Кукса, — вирощуватиму нарциси. Виведу новий сорт і назву його твоїм іменем — "Васько да Гама".

— А Моніка їх продаватиме.

— Необов'язково.

— Дивись, хлопче! — застеріг я. — Ти можеш повторити "подвиг" Анатолія Мотовила.

Той вигадливий морячок, про якого я вже розповідав, списавшись на берег, заходився відгодовувати й продавати свиней.

— Ні, Васько! — обурився Кукса. — Дрібновласницькі інтереси мені чужі. Квіти я вирощуватиму тільки для душі.

Коли я про це недавно завів розмову з Альфредом Зайцем, він відповів:

— У мене, щоб ти знав, рідкісний фах — морська геологія. В кабінеті, далеко від моря, не всиджу. А якщо вже постарію й не зможу мандрувати, то розповідатиму дітям і онукам про минулі пригоди, про те, як ми шукали Гондвану.

Я уявив пристаркуватого Зайця в оточенні "зайченят" і розсміявся. Стало смішно, що Альфред думає про старість, — особисто я так далеко не зазираю.

Отож — страх. Він наповзає непрохано, сковує не лише душу, а й м'язи. Тіло ніби задубіло. Де й поділася його молодеча гнучкість. І я не я — мовби хтось інший або вишколений робот, який тільки й знає, що гребти, з холодною одноманітністю навалюючись на вичовгане долонями руків'я весла.

Вперед-назад, вперед-назад. Сотні, тисячі тисяч схожих один на одного рухів.

Зараз особливо важко й небезпечно — вітер щомиті міняє напрямок, хвилі налітають звідусюди. На воді якесь сум'яття, круговерть, як буває, коли стрічаються протитечії.

Лота й Барарата у носовій частині човна — їх мені не видно. Я бачу корму, схиленого над нею Кіма Михайловича. Він орудує стерном, намагаючись перехитрити хвилі, покласти човен так, щоб носом він розсікав їх упоперек.

Заєць і я заклопотані тим же — ми не збираємося перепливати штормового океану, а лише втримуємо човен на плаву.

Та хвилі раз у раз випурхують з-під весел і б'ють у борт, а човен наповнюється водою — Барарата й Лота не встигають її вичерпувати.

Хвиля, яка щойно накотилася на лакану, забризкує й виводить мене з заціпеніння. Я, стрепенувшись, ніби прокидаюся від сну.

"Страшно тобі у цій водяній пустелі?" — запитав себе.

"Так, дуже страшно!.." — відповів мій внутрішній голос.

Ось коли в пригоді стало самонавіювання.

Нас часом найбільше лякає невідомість і зневіра. Вони — найлютіші вороги, коли потрапляєш у скруту. Тож а ними й треба боротися. І я пішов у наступ — повів атаку проти самого себе.

Якщо вам цікаво знати, як переборюють розгубленість і розпач, то, будь ласка, послухайте.

Атака, точніше дуель-суперечка, відбувалася безмовно — між невидимим, що причаїлося десь у глибинах моєї душі, внутрішнім "я", і персонально між мною, Василем Гайовим, людиною цілком реальною.

Стрепенувшись ото від солоної, що обдала з голови до ніг, купелі, я отямився й почав сам із собою сперечатися.

Василь Гайовий. Вода й вода, немає їй кінця-краю. Прикро, що доведеться в цій клятій безвісті дочасно конати.

Внутрішній голос. Облиш! Негоже тобі, Гайовий, якого всі звуть іменем великого мореплавця, розпускати нюні. І ще затям: скрипливе дерево два віки живе.

Василь Гайовий. Хіба я так часто непокоюся за себе, що ти мене порівнюєш із скрипливим деревом?

Внутрішній голос. Не часто, але зараз ти про це тільки й думаєш.

Василь Гайовий. Заєць, мабуть, мав рацію, коли говорив, що не треба було йти в плавання. Воно виявилося фатальним...

Внутрішній голос. Ха-ха-ха!

Василь Гайовий. Дурнику, чого регочеш?

Внутрішній голос. Як же мені не сміятися, коли ти просто комічний, аж нетямишся через зневіру й розгубленість. Подумай-но, Гайовий! Нарікають на долю ті, хто змушений щось робити силоміць. Наприклад, галерні раби або матроси, якими колись комплектували кораблі... Кремезних юнаків хапали на вулицях, брали, не питаючи — хоче він того чи ні,— з теплого батьківського гнізда в море. Навіть женихів, які щойно од вінця, не минали. Вербовщики — їх жартома звали "жовтими адміралами" — гасали по всіх усюдах, полюючи на хлопців, які потім потрапляли в справжнє пекло — на корабель. А тебе, да Гама, ніхто не змушував іти на флот. Це було твоє заповітне бажання. І ти, здається, пишався, що домігся свого. Чого ж ти тепер скиглиш і проклинаєш долю?

Василь Гайовий. Я її не проклинаю — мені боляче, що ні за цапову душу можу загинути. Загинути тоді, коли пройдено стільки випробувань, — і тісний бокс на підводному об'єкті "Баракуда", і печери океанської скелі Голова Дракона, й згуба джунглів.

Внутрішній голос. Сміливий помирає раз, боягуз — сто. Навіщо ти ганьбиш себе, да Гама?! Якщо тобі вже судилося загинути, то треба гинути з гідністю — не галасувати на весь світ. Померти, скажу тобі, немудра річ. Далеко важче, мій друже, перемогти відчай і смерть.

Василь Гайовий. Навчи мене перемагати!

Внутрішній голос. Ніхто тебе цього не навчить — ти сам у собі повинен знайти силу, яка долає страх. Так, саме страх нині твій заклятий ворог. Ти, друже, опинився в ситуації, схожій на ту, в яку потрапляють під час катастрофи на морі. А їх знаєш що губить? Не хвилі й вітер, не холод і голод, а страх. Це довів хоч би й той же Ален Бомбар, французький лікар, який на надувному човні переплив Атлантичний океан — книжку його "Сам в океані" ти колись читав.

Василь Гайовий. А й правда: мене найбільше мучить не спрага й голод — уявний страх.

Внутрішній голос. Якщо ти це зрозумів, значить, відступ закінчено, і ти почав перемагати.

Боротьба з відчаєм-розпукою точилася так. Ні слова не говорячи Альфреду Зайцю, я подумки склав вірша. Вірш не вірш, а так, щось схоже на віршовану вправу — верлібр, що його полюбляють молоді сучасні поети (доморощений корабельний Байрон із "Садка" Василь Окань написав верлібром навіть поему!).

Налягаючи на весло, заходився я шептати, як молитву, своє чудернацьке творіння.

Ось воно, те, складене білими віршами, "заклинання":

Да Гама, да Гама, ти ж не слимак, не амеба, —

Ти — розумна істота. Розумна істота, гомо сапієпс, Як казав твій тезко матрос Окань.

Чого ти панікуєш? Чого ти хнюпиш носа? Чого ти розкис?

Візьми себе в руки, візьми себе в руки, Візьми себе в ру…

На морі буря, на морі буря, А в небі вітер, а в небі вітер, —

Ну, то і що?! — Нехай лютують, нехай лютують —

Нехай гримлять. Васько да Гама, Васько да Гама, Васько да Га… —

Ти будеш жити, повинен жити, повинен жить!!

Щоб не стомлювати вас, із тієї "молитви" процитував лише окремі рядки. А якби навів усі, ви б, мабуть, поперхнулися зо сміху, — так багато в цих наївного.

Повторюючи десятки разів вірш-заклинання, я незчувся, як відігнав од себе сумні думки ще й Зайцеві віру вселив у душу.

Уже згодом, коли буря вщухла і я зізнався Альфреду про "молитву", продекламувавши йому всю як є, він дружно порадив:

— Назви її, да Гама, "Язичницькою поемою" і надішли в який-небудь журнал. Поезії в ній мало, а все ж, зважаючи на злободенність теми — боротьба людини із стихією, — можуть надрукувати.

Я це сприйняв за жарт, а от Василь Окань неодмінно скористався б Зайцевою порадою й надіслав би своє творіння в редакцію.

Як мовиться: всяк по-своєму чинить.

ЧОРНА МАСКА

Шторм не вщухав. Вітри шаленіли, мов навіжені, хоч нас і не залишала надія, що рано чи пізно вони стихнуть.

Проте ждати довелося довго.

Змагаючись із хвилями, ми вкрай виснажилися. Худі, змучені, стали схожими на скелети або вихідців із того світу. Очі запали, вилиці загострилися, ніби по них пройшовся різець.

Особливо схуд Альфред. Колись підпухлі, стулені бантиком губи геолога зробилися тонкими, аж до ясен оголивши щербаті зуби.

Я ненароком подумав, що вираз обличчя у нього вже не заячий, як був раніше, а вовчий. Втім — навіщо людині завдавати прикрощів! — змовчав, нікому про це не сказав.

Щось хиже з'явилося і в Альфредовому характері. Хлопець став задерикуватим, прискіпувався до кожної дрібниці. То я йому, мовляв, заважаю гребти, ліктем дістаючи до його всіяного виразками плеча; то надто широко розставляю ноги, через що він перечіпається і втрачає рівновагу на сидінні.

Не Заєць — варивода! І ці причіпки та роздратування перш за все дошкуляють мені, його напарникові: ми ж бо з ним на одній лаві.

— Ну й золотце! — кажу, вислухавши Альфредове бурчання.

— Золото чи залізо, — демонстративно повернувшись до мене боком, відказує він, — а тримаюся не гірше за інших.

Що йому відповісти? І я змовкаю.

Важко, звичайно, всім. Он і Кім Михайлович висох, як тріска. В Бараратi загноїлася прострелена нога. Пересилюючи біль, тубілець стогне, повторюючи одне й те: "Акіо! Акіо!"

Лота пояснила, що в тутешніх краях так зветься акула-людожер, яка, почувши наближення чиєї-небудь кончини, невідступно супроводить човен.

А й справді ось уже кілька днів акула від нас не відстає. Двометрова переслідувачка пливе мало не впритул із лаканою. Пласка, кольору каламутної води голова раз у раз витикається з хвиль, то раптом зникає в примарній глибині. Невже акіо віщує лихо? Хіба нам мало й так напасті?

— Усі ці віщі знамення — безглуздя, — каже Кім Михайлович, кидаючи презирливий погляд на акулу. — Одначе…

І він наказує частіше міняти на Бараратиній нозі пов'язку.

Лота прикладає до рани потовчений у порошок панцир недавно пійманої каракатиці.

Присипка, твердить дівчина, швидше гоїть рани.

— Мафана-май,[8] — каже вона, торкнувшись почорнілої литки хворого й відвівши нараз — так, ніби її що обпекло, — руку.

Тубілець, погідливо киває головою, поправляє зсунуту до щиколотки пов'язку.

Лота й сама неабияк змарніла. Нігті на руках викришилися, солона вода роз'їла долоні — вони кровоточать.

Якоюсь неземною, зоряною красою сяють на смаглому обличчі великі чорні очі. Навіть виснажена, Лота залишилася вродливою. Крізь смуток в її голосі пробиваються нотки життєлюбства.

— Ох, Васка-Кваска, — зітхнула тяжко. — Де моя село — танана, мій Бонго Бе? Я хочу туди!

Бонго Бе... Ми намагалися потрапити на нього з самого початку, як тільки відчалили од Носі Мазави. І, якби не шторм, можливо б, досягли жаданого берега, а вже звідти подали б вістку у великий світ — на Батьківщину.

Тепер не знаємо, де той острів, у який бік нам пливти. Буря змішала все. Вона пом'яла боки лакані, лишивши на ній незагойні сліди.

Із днища, крізь шпарини, що з'явилися впродовж шпунтового пояса обшивки, безперестанку сочиться вода. Балер — вісь, на якій обертається перо стерна, заклинило. Та й саме перо — вертикальна, схожа на акулячий хвіст пластина, в яку вдаряються струмені води, — тріснуло й більше не працює. Човен без стерна і вітрил, як бувають човни, над якими промчить шалена буря.

"Бачки" — наповнені прісною водою ядра кокосових горіхів — під час штормового натиску, на щастя, вціліли. А от харч не зберігся. Копра Й в'ялена риба підмокли, стали гірко-солоні.

Їстівне коріння — ямс, батат, таро — взялося цвіллю, драглисте, мов кисіль. На скільки ж нам вистачить запасу цієї провізії? Невже голодна смерть?

Сьогодні вперше після буряних днів трохи випогодилося. Вітер стих, хвилі понижчали, і ми заходилися наводити лад.

— Нумо, хлопці, веселіше! — кинув Кім Михайлович, випроставшись над кормою. — Насамперед полагодимо стерно й зашпаклюємо щілини. Спускайтеся мерщій униз! — наказав мені й Зайцю. — А Лота нехай перебере підгнилий батат.

Хвилі влягалися. Лакану гойдало, але крену не було. Колишня загроза — опинитися догори дном — минула. Правда, якщо ми не заладнаємо щілин, то скоро сокирою підемо на дно.

Шабаш! Заєць і я витягли з кочетів весла. Як і годиться, вклали їх попід бортами, уздовж рубцюватого, потрощеного в кількох місцях планшира.

— Відмолотили! — буркнув Альфред. — Хоч тепер відпочинемо. У-ух, яка втома! — витер він правицею спітніле чоло.

— Ранувато думати про відпочинок, — зауважив я. — Ми ж іще так мало пройшли.

— А ти хіба збираєшся перепливати океан?

— Авжеж.

— Мені б твій оптимізм, да Гама, — примружив очі Заєць, і в них я помітив ледь вловиму іронію — кепкування зневіреної людини. Може, я дав Зайцеві привід для глузування? Адже хоч би скільки ми пливли, далеко не допливемо. Вітри, підступні течії несуть у безвість. У кращому разі, якщо стрінемо острів, висадимося на нього.

Задумавши останню втечу, з двох лих вибрали менше — штормовий океан. Я кажу: менше, бо на Носі Мазаві нас би неминуче чекала смерть: атомні маніяки живими звідти не випустили б. Ну, а тут… Побачимо, що буде.

Ми дістали з середини човна пожитки, перенесли їх на корму. Очистивши таким чином спід, добралися до днища, під банки, на яких сиділи з Альфредом.

— До поняття живучості судна, — повчав нас колись боцман, — входить не лише його плавучість, тобто здатність рухатися носом уперед і кормою назад, а й остійність.

На моє запитання, що воно таке — остійність, боцман відповів:

— Це, приміром, те саме, що, коли б тебе, Васько, хто-небудь тусонув, а ти, похитнувшись, все ж не впав. Точніше: здатність тіла, виведеного дією зовнішніх сил із рівноваги, вертатися в попереднє положення, — процитував він рядок з підручника "Морська практика".

Пам'ятаю, мій тезко, Окань, запитав:

— Слухайте, Андрійовичу, сюди! А якщо ви Гайового за його вибрики виведете із себе і він, огризнувшись, нарешті вгомониться, то це теж зветься остійність?

— Припинити балаканину! — відрубав боцман. — Я тобі покажу, сачок нещасний, де раки зимують! — І він послав Василя працювати в трюм.

Отже, що таке остійність і плавучість, Андрійович пояснив... Наша лакана сяк-так тримається на поверхні океану, та рухатися ні носом уперед, ні кормою назад, як було сказано, не може.

— Чому? — запитаєте ви.

А тому, що дно протікає. Обважніла, лакана дедалі більше наповнюється водою, хоч ми й вичерпуємо її весь час.

На деяких човнах, як і на кораблях, є внутрішнє дно — настил, що не дає воді, коли утворюється пробоїна, проникати всередину корпусу. Було таке друге дно й на цій арабській баггалі — лакані, як звуть її Барарата й Лота.

Зірвавши за допомогою дерев'яної підойми прикріплений до бімсів[9] настил, ми проникли в тісне міждонння.

Першим поклажу уздрів Заєць.

— Кіме Михайловичу! Кіме Михайловичу! — заволав він, дістаючи з темного, покритого водою кутка схожий на рибальську вершу кошик. — Тут щось є.

— Покажи! — почувся над головою голос командира.

Коли він це сказав, Альфред простяг йому потемнілий від води бамбуковий кошик.

Я подумав, що менше, мабуть, радів аквалангіст Мак-Кі, натрапивши на скарб легендарного "Золотого флоту", ніж зраділи ми, побачивши, що було всередині того непримітного кошика.

— О! — схвильовано вигукнув Заєць. — Не доведи й помилуй — здається, ритуальне, жертовне причандалля.

— А таки справді химерія, — докинув я, розглядаючи вирізьблену з чорного дерева маску та якісь незрозумілі присадкуваті фігурки.

— Нічого химерного немає,— заперечив Кім Михайлович, висипаючи все жужмом на палубу.

Почувши наші запальні голоси, Барарата підвівся й вигулькнув із носового відсіку, де він лежав, витягнувши поранену ногу. Вгледів і, розгублений, зойкнув:

— Фаді майнті маті![10] Фаді, фаді…

В його розширених зіницях відбився такий же панічний жах, як і тоді, коли ми з ним уперше опинилися на тубільному кладовищі.

— Заспокойся, Барарата Або,[11] — взяла земляка за руку Лота, назвавши його пестливо Високою Тростиною.

— Фаді, фаді...— не переставало злітати лякливе з уст Барарати.

Слово це, знали ми, означає "священний" і водночас — "заборонений", "потойбічний".

Хлопець злякався недаремно — йому, остров'янину, було чого жахатися: носімазавці вірили, що той, хто побачить маску священного чорного небіжчика, приречений померти.

Лота, глянувши на ритуальне збіжжя, перелякалася теж. Та, видно було, перебороля страх, опанувала себе.

Щоб заспокоїти тубільця, Кім Михайлович велів йому лягти й не натруджувати хворої ноги. Барарата, змовкнувши, слухняно опустився на лаву.

А тим часом ми заходилися розглядати знайдені речі.

Це була звичайна тубільна маска. Такі не раз доводилося бачити на віддалених островах Малайського архіпелагу, коли туди підходив "Садко" і ми висаджувалися на берег.

Маска як маска. З суцільної коряги чорного дерева якийсь умілець вирізав вилицювате обличчя, широкі, з ледь вловимою посмішкою, губи; розкосі — кісточки айви та й годі! — очі; під навислими кучерями окраєць чола, сплюснутий ніс.

Такі ж невигадливі були й дерев'яні фігурки, крихітні чоловічки, обличчям схожі на жертовну маску. Лише ніс довгий, як у Буратіно.

— І через це бідолашний Барарата отак розхвилювався! — дивуючись, знизав я плечима.

— Тубільці в надприродне вірять так само, як і в реальне, може, навіть більше, — відповів Заєць. — Людина взагалі повинна у щось вірити, — глибокодумно додав він. — Інакше б життя стало нецікавим і прісним.

— Я згоден з тобою, що треба вірити, але не в таку чортівню, як оця чорна маска чорного небіжчика. Хоч маска, треба сказати, сама по собі — витвір мистецтва.

— Да Гама, ти, може, й естет,[12] але філософ нікудишній, — зауважив Альфред. — Бо вірять навіть у чортівню, — вів далі він, — якщо та чортівня окрилює душу. Ну, і, звісно, пробуджує в людині добре начало.

— Не бачу взаємозв'язку між вірою Барарати в магічну силу маски і світлим началом його душі.

— А зв'язок є,— спокійно відповів Альфред.

— Поясни.

— Будь ласка! По-перше, — загнув Альфред мізинець: — Жертовна маска нагадує тубільцю про швидкоплинність життя… Була людина. Раділа сонцю. Працювала. Сміялася. Тужила — і ось її немає. І ніколи не буде! Вік людський такий короткий. А тому — не лінуйся: поки не пізно, роби добро. Це — раз. По-друге, — загнув він ще один палець, — віра в недоторканість будь-кого (а Барарата переконаний, що душа померлого лишається серед живих), вселяє впевненість: кожен із нас на цій землі

чогось та вартий. Той завжди сильний і окрилений, хто не знає примусу й наруги; живі, як і мертві, Васько, повинні бути під охороною людської Совісті: вчинками своїми ми — цивілізовані й ті, кого вважають дітьми природи, — відповідаємо за людей.

— Ти, Альфреде, так мудро говориш, ніби щойно читав "Короткий філософський словник". Василь Окань, як тільки прочитував ту чи іншу книжку, відразу сипав із неї цитатами.

— Не треба кощунствувати, да Гама! — образився Заєць. — Блюзнірство ще нікого не прикрашало.

Я народився гостроязиким — завжди комусь, хоч і нехотя, дошкуляю. Стало соромно за пащекування, тим паче, що Альфред правду казав. І я вирішив більше його не чіпати.

Оглянувши маску й фігурки, ми взялися до решти трофеїв.

Для нас це був справжній скарб. Із перламутрових скойок та свинячих іклів хтось виготовив риболовецькі гачки; невеликий, вигнутий, як серп, ніж-мачете; сокиру, кокосовий черпак, дерев'яний круг із позначками зірок і сузір'їв екваторіальних широт.

От тобі й "дикуни", а як — не гірше від астронома — склали карту зоряного неба!

Я давно не бачив навігаційного наочного приладдя. Цей, чиєюсь рукою вирізьблений круг із знаками зодіаку, воскресив у пам'яті минуле, і я, немов на крилах, полинув морем спогадів… Ніч. Ходова рубка. Ми з Куксою заступаємо на вахту.

— Кук, до стерна! — кидає Мегерович! — Курс дев'яносто градусів. — І, звернувшись до мене, наказує: — А ти, да Гама, йди-но сюди.

У ходовій рубці темно. Я навпомацки переступаю поріг до бокової каюти. Це — штурманська "Садка".

На перетинці тьмяно відсвічує кружало морського годинника. Невеликий, так званий палубний, годинник лежить у прозорому футлярі на столі. Мегерович за ним звіряє точний час.

Лоції. Карти. Глобус зоряного неба…

Збираючись на обсервацію,[13] штурман хоче доручити мені виміряти швидкість і напрямок вітру. Та поки він, із лінійкою в руці схилившись над картою, щось підраховує. І я наближаюся до глобуса, роздивляюсь на його лобатих боках екзотичні сузір'я.

Туманності, перемінні, навігаційні зірки — все позначено до дрібниць. Кожне по-своєму. Наприклад, туманності Трикутника й Андромеди — заштриховані (схожі на ступню людини) цятки; перемінні зірки — ну, хоч би й сузір'я Гідри та Скорпіона — обведені колом масні крапки. Вони нагадують зіниці Мегеровича, коли той гнівається.

Біля навігаційних зірок стоїть ще й літера "а". Тут же, на глобусі, накреслено орбіти планет із цілим виводком їхніх супутників. У кислатому "капелюсі" — схожа на кавун голова нашого кока — Юпітер. Уран. Нептун, інші планети, на яких я зараз зупинився подумки.

— Катай, Васько, нагору! Та не барись.

Голос штурмана, зруйнувавши крихкий дивосвіт моїх ілюзій, повертає мене з далеких планет до дійсності. Я беру анемометр і співучими сходинами йду на капітанський місток.

Піднімаю руку. Немов ворожбит, ловлю невидимий подув пасату.

Як мені радісно! Серце переповнене щастям.

Піщинка у Всесвіті, я злитий з ним воєдино. Моє тіло відчуває щонайменший дотик вітровію, губи ловлять солону прохолоду бризок, що летять від форштевня.

З молодим завзяттям пульсує кров, очі пожадливо всотують відблиск далеких світів… Пронизавши темряву ночі, зоряне сяйво виткало сріблясту пряжу, ніжною габою сповило океан. Вода спалахнула, переливисто горить, міниться — від білопінного кипіння не відвести погляду.

Екваторіальні води, в яких пливе наш "Садко", здебільшого тихі. І нині тут майже штиль. Лише дрібні брижі, мов косяк іскристої макрелі, обступають судно, хвостами ляскають по його ковзких бортах.

У такт із хвилями порипують щогли. Голос їх, злившись із гулом суднових двигунів, стає найчарівнішою музикою, вином, яке одвічно п'янить мореходів.

У повітрі розлито пахощі водоростей — райкова свіжість росянистої городини… Сиза імла. Поміж хмар жевріє скалка місяця.

Напруживши уяву, на незнайомому березі можна побачити смугу коралового піску, плесо лагуни, схилені до води пальми, під якими — хатка на курячих лапках — притулилася бамбукова хижка.

Солодкий сон у тій хатині серед дрімучих джунглів, і стеблинка трави, прилипнувши до розтатуйованої щоки тубільної красуні, лишає на ній ще одну звивисту прожилку.

Я, мрійник, бачу і бамбукову хижку, і дівчину з прим'ятою квіткою в розпущених по долівці косах. А тільки та дівчина не тубілка — моя Наташа, моя незабутня Наталка, від якої я вчора одержав радіограму.

Вісточка од Наташі, від матері… Тому-то й радісно так.

Де б не був, під якими б зорями не плавав, рідний берег зі мною — я про нього ніколи не забуваю. Та й він мене, бач, пам'ятає.

А над головою (уже не на глобусі — в небі) палахкотять, квітнуть сузір'я. Піщинка у всесвіті, я почуваю себе його володарем. Бо в мені злито високе й земне, трепет серця й стрімкі помисли, жадоба пізнання й відкриттів — усе те, що робить нас окриленими й дужими.

І поки я думками витав казна-де, Кім Михайлович, Альфред і Лота, ніби малайські крамарі на "Малай-базарі", розклали знайдені речі на сидіннях лакани.

Круг із знаками зодіаку лишався у мене в руках. Я його уважно розглядав. Розглядав, не перестаючи дивуватися майстерності й умінню незнайомого астронома-навігатора.

Стародавні люди вміли читати карту зоряного неба, орієнтувалися в просторі за світилами... Із сивої давнини дійшли до нас висічені на кам'яних брилах астрономічні календарі народу майя, клинописні таблички шумерів, начерк руху планет, про які, отже, тоді вже знали чимало корисного.

Мореплавці сонячного сходу полінезійці-маорі, долаючи багатотисячні відстані, теж звіряли свій шлях за зірками.

І цей дерев'яний круг із знаками зодіаку, що його я зараз тримав, не що інше, як навігаційне наочне приладдя остров'ян Носі Мазави. От тільки невідомо, чи користуються ним сьогочасні тубільні мореплавці. Принаймні розташування навігаційних зірок на ньому чітке. Нанесені вони точно, отож тому, хто вирушає в далеку морську мандрівку, можуть бути надійним дороговказом.

Серед безлічі інших зірок я впізнав Скорпіона, Орла, Єдинорога.

— Вовк, Гідра, Рись, Змієносець, — водячи пальцем по дерев'яних пуп'янках на крузі, називав я.

— А Зайця там нема? — глузливо запитав Альфред.

— Чого ж нема — є,— відповів йому. — Ось, поглянь!

І я підсунув Альфредові навігаційний прилад тубільців.

Знизу, в правому секторі неба, біля сузір'я Великого Пса, була вирізана одна велика — здається, першої величини — і кілька менших зірок.

— Оце і є твій небесний тезко — сузір'я Зайця, — знаюче сказав я. Муштра, яку мені довелося пройти під началом штурмана Мегеровича, марно не минула — дечого з навігації навчився.

— Зро-зу-мі-ло… — вислухавши мене, якось загадково мовив Альфред і відразу додав: — Видно, нашому братові, зайцю, так уже на роду написано — на землі й на небі жити в оточенні вовків, гідр та великих псів.

— Ти що — вважаєш нас, своїх друзів, хижаками?

— Я цього не сказав. Просто названі тобою сузір'я викликали деякі роздуми, — почав він виправдовуватися.

— Філософів-базік тепер хоч греблю гати, — осудливо поставився до нашої розмови Кім Михайлович. — А ви, хлопці, менше мудруйте та більше робіть, — кинув він сердитий погляд на Альфреда, який сидів звісивши ноги у воду.

— Золоті слова! — не зрозумівши докору на свою адресу, відказав Заєць. — Їх слід би викарбувати на нашій лакані. "Менше мудруйте — більше робіть!"— проголосив він піднесено. — Це, скажу я вам, чудовий девіз і стимул.

— Особливо для таких торохтіїв, як ти, — не втримався я.

— Годі!

Розуміючи, що йдеться до сварки, Кім Михайлович урвав наші теревені. І, переводячи розмову на інше, сказав:

— Це таки, друзі, ритуальне майно. Хоронячи небіжчика, остров'яни, які вірять у потойбічне життя, поклали йому в човен усе необхідне. Так, до речі, робили й наші далекі пращури, скіфи-степовики: коли помирав воїн, у могилу клали стріли й меч, хліборобові — серп чи косу, а вершникові — збрую.

— Істинно так! — підтвердив командирові слова Заєць. — Прочитай, да Гама, книжку археолога Мозолевського "Скіфський степ". Ти, неук, знайдеш у ній багато цікавого про свої степи.

Альфред знає, що я степовик, і я йому вдячний за пораду.

Хтозна, чи скористався б на тому світі покладеними у човен речами тубільний небіжчик, а от нам вони стали в пригоді. Маючи риболовецькі снасті, ми певні, що з голоду не помремо, хоч би скільки довелося блукати в океані.

Того ж таки дня полагодили кермо та зашпаклювали днище, хоч і намучилися страх. Адже щілини утворилися на стиках пазів, були непомітні, і це ускладнило роботу…

КРИЛО ТРОПІЧНОГО ЦИКЛОНУ

Ми, гнані бурею, тепер далеко в океані.

На другий день після втечі з Носі Мазави над островом, незважаючи на сильні пориви вітру, кілька разів пролетів патрульний вертоліт. Він, немов павук на невидимій павутині, завис над джунглями в тій частині суходолу, де ще недавно янкі ловили тубільців. Вертоліт обігнув берег з боку Драконової скелі і зник на сході, за пасмом пологих гір.

Ми його добре бачили, та нашої лакани в переораному хвилями океані, мабуть, не було видно. Інакше б переслідувачі від нас не відстали.

І ось ми на волі. Ніхто не гониться, не доганяє. А все ж вітрило ставити побоялися.

— За такої погоди воно, звичайно, помчало б нас, як на крилах, проте напинати ранувато, — розпорядився Кім Михайлович. — Нечестивці можуть помітити, — пояснив він. — Відпливемо далі, тоді випробуємо сплетені Бараратою циновки. Хоч, правда, повної гарантії, що небезпека минула, немає.

— Чому?

— Розумієш, Васько, ще перед виходом "Садка" з рідного порту стало відомо, що американці, починаючи здійснення своєї нової ядерної стратегії, тобто розміщення в усіх кутках планети якомога більше атомної зброї, деякі райони Індійського океану оголосили для себе "життєво важливими". Отож перед носом у лакани щомиті може виткнутися підводний човен, шлях перетнути есмінець чи авіаносець, не кажучи вже про те, що тутешні води постійно контролюються з розвідувальних літаків і космічних апаратів.

— А правда, Кіме Михайловичу, — запитав я, — ніби сучасні оптичні прилади такі досконалі й чутливі, що з космосу можна сфотографувати навіть ґудзик на штанях?

— Штанів же у тебе, хлопче, немає,— посміхнувся командир.

Альфред додав:

— Так і знай, да Гама: пов'язку, яка прикриває твої стегна, уже давно сфотографовано, і знімок той вивчають у Пентагоні. Військові специ, мабуть, сушать голову над проблемою, чого це "штанцята" такі обворсані.

Я глянув на свою натільну пов'язку — вона справді скидалася на ганчірку.

— Ти б краще, Зайцю, помовчав! — присоромив Альфреда. — Скрізь пхаєш свого носа.

— Гаразд, мовчу, мовчу, — як завжди, коли я його втихомирював, підняв він догори руки.

Екваторіальні води... Хоч американці й шастають у цих широтах, проте військових кораблів ми поки що не стрічали. А от супутники літають, креслячи над головою запаморочливі орбіти. Отже, стежать, видивляються.

Що ж, ненажерам, подумав я, споконвіку всього мало. Свідчення цього хоч би й американська "діяльність" у життєво важливому для них — за тисячі й тисячі миль од США! — Індійському океані.

Спочатку янкі звили кубло на архіпелазі Чагос, збудували там аеродром для важких транспортних і стратегічних літаків. Потім розташували кілька десятків баз в Омані, Сомалі, Кенії та інших країнах,

землі яких омиваються водами Індійського океану. Тепер вони, розповів нам Кім Михайлович, з шкури пнуться, аби утвердитися й на сусідніх Мальдівських та Коморських островах, у країнах Шрі Ланка, Пакистані та Бангладеш.

А все почалося з Чагосу — з Дієго-Гарсії та Носі Мазави.

Мимоволі спало на думку (фатальний збіг майже однакових назв!): на американському континенті є різновидність прокази. Зветься вона хворобою Чагаса — страшне захворювання, яке спричиняють і поширюють огидливі блощиці.

Згадавши опис тієї заокеанської прокази, що його зробив один відомий вчений, я з презирством подумав про американських мілітаристів — поширювачів атомної напасті.

...Буря нарешті відлютувала. Океан мало-помалу вгомонився. І тоді настало екваторіальне пекло — жара й затишшя.

Наша лакана деякий час стояла непорушно, ніби приросла до одного місця.

Ми напнули вітрило, але не було щонайменшого вітерця, і воно поникло.

Гребли, налягаючи на весла. Сьогодні, наприклад, зранку під нищівним сонцем пройшли лише кілька миль. Стомилися, перестали веслувати — човен зупинився, й океанське плесо знову зробилося незайманим і тихим.

Циновки, з яких ми виготовили косе арабське вітрило, мов тент, відкидали тінь, і ми, улігшись на лавах, знічев'я відпочивали.

Першим розмову завів я.

— Води в цих широтах рідко збурюються — принаймні так твердив штурман Мегерович. Але ж ми стали свідками шаленого шторму. Як усе це, скажіть, розуміти?

— Розумій як хочеш, да Гама, — ліниво відказав Заєць.

— Стривай, Альфреде, — перебив його Кім Михайлович. — Я поясню. Кому з вас доводилося гортати атлас Індійського океану? — запитав він.

— Мені,— вихопився з відповіддю я. Заєць загадково посміхнувся. Лота й Барарата, слухаючи нас, мовчали.

— Кіме Михайловичу, — знову подав голос Альфред. — Та я той атлас — правда, рельєфу океанського дна — не те що гортав, а знаю як свої п'ять пальців! Мій же учитель, професор Канаєв, його й складав.

— От і добре, — погодився командир. — Якщо ви такі грамотні, то вам повинно бути відомо, що траєкторії тропічних циклонів пролягають і через архіпелаг Чагос та острів Носі Мазава.

— На атласі ті острови, — поспішив доповісти я, — позначені шестикутною зіркою, тобто що вони вулканічні й коралові на вулканічній основі. А на південь від Чагоса, здається, б ще й підводний діючий вулкан. Та й на самому архіпелазі чимало епіцентрів землетрусів.

— Дивак! — махнув рукою Заєць. — Йому про гречку, а він про овечку.

— Так, — підтримав його Кім Михайлович, — я маю на увазі не вулканізм і моретрясіння (тут вони подекуди трапляються, викликаючи смертоносні хвилі цунамі), а сум'яття в атмосфері — вітри. Місця, в які нас закинула доля, — провадив він далі,— звуться зоною екваторіально-тропічних мусонів. Мусони — перемінні вітри.

— В Атлантиці руйнівні вітри називають ураганами, в Тихому океані — тайфунами, — виявив я обізнаність.

— Що правда, то правда, — ствердно кивнув Кім Михайлович. — І ти, Васько, недалекий од істини: ураган — "хуракан" мовою тубільців Великих Антільських островів — означав "руйнівний"; тайфун же японці називають "божественним", або "сильним", вітром. Проте — невеличке доповнення, — додав він. — Якщо в інших океанах це просто нищівний вітер, то тут він ще й цілком пов'язаний із порами року (в перекладі з арабської "мусон" так і зветься: "сезонний")… Міняється пора року — і з нею змінюється напрямок вітру. Влітку дме з південного заходу, взимку — з північного сходу. Стародавні мореплавці, мандруючи до далеких берегів, знали вдачу тутешніх вітрів. Під їхнім подувом арабські баггали вздовж і впоперек прасували океан.

— Синоптики з "Буревісника" якось розповідали, — влучивши момент, коли Кім Михайлович переводить подих, докинув я, — що в кінці минулого століття одна англійська леді — Мері Уотсон — з дитям і слугою мимоволі опинилася у відкритому морі на… металевій виварці для морських огірків — трепангів. Мусонний вітер одразу підхопив те "суденце" й погнав до далеких коралових рифів.

— Про леді Уотсон не чув, — відверто зізнався Кім Михайлович, — а от що славнозвісний багдадський купець Сіндбад, крім баггали та інших вітрильників, плавав під крилами мусону у дерев'яних ночвах, — про це розповідають казки "Тисячі й однієї ночі". Ну, та річ не в цьому, — перевів він розмову на інше. — Мусони мусонами — вони діють раз і назавжди визначено — з одноманітною чіткістю, як заведений механізм. Я про інше — про тропічні циклони. Виникнення їх, особливо в центральній частині океану, заздалегідь не передбачиш. Можна сказати, що тут вони непланові й дуже вередливі. Бо, якщо циклони, скажімо, Аравійського моря чи Бенгальської затоки ще сяк-так дотримуються "графіка" руху, то в екваторіальних водах гуляють, коли заманеться.

— Це що — блукаючі урагани? — поцікавився Заєць.

— Ні, блукаючі урагани, точніше, тайфуни, про які ти говориш, то — породження антициклонів, коли від поверхні океану в тропосферу струмує слабкий потік повітря. Здебільшого таке буває влітку. Тоді-то й з'являються тайфуни-безпритульники.

— А тропічні циклони?

— О, вони налітають, коли їх зовсім не ждеш! Я пригадую — був курсантом... — мрійливо мовив Кім Михайлович. — На лекції з тропічної метеорології викладач наводив приклад одного такого "позапланового" циклону. Жертвою його став німецький пароплав "Еренфельс". Та хіба тільки "Еренфельса" погубив непередбачений вітер? А трагедія міст Манапари, Амбатондразаки, Брикевіля на Мадагаскарі, вщент зруйнованих під час нападу циклонів? А тисячі людських жертв австралійських ураганів вілі-вілі чи прибійних хвиль ра-де-маре на острові Реюньон?

— Тропічні циклони в екваторіальній частині Індійського океану, казав мені Мегерович, трапляються дуже рідко, проте з листопада по червень мореплавцям буцімто треба уважно стежити за зміною погоди, тому що в цей період нежданні гості можуть навідатися.

— От вони, Васько, й навідуються, зародившись десь отут — між паралелями шостого та п'ятнадцятого градуса південної широти. Траєкторія їхнього руху, як я вже казав, пролягає через архіпелаг Чагос і Носі Мазаву у бік Маскаренських островів.

— Отже, нас підхопив тропічний циклон?

— Гадаю, це його робота.

МЕРТВІ ВОДИ

Минув день і ще безліч схожих один на одного днів. Океанська пустеля не відпускала із своїх обіймів. Спека, задуха, тиша — мертвий штиль над мертвою водою.

Вам, можливо, доводилося в хащах незайманого лісу, де понад озером на осонні клубочиться переливисте літепло, жаркої жнив'яної пори спостерігати за озерним плесом. Воно то золоте, то синє, як і баня розпеченого сонцем неба, або ж, увібравши смарагдовість навколишньої гущавини, стає зовсім зеленим.

Мінливе, багатобарвне і завжди тихе, без вітру, свічадо.

Такі ж тихі й екваторіальні води — золоті, попелясті, ультрамаринові чи сповиті ажурною, в сріблястих прожилках, габою, але без жодних ознак життя — нерухомі й незрушні, ніби їхня прозора глибінь не податлива й м'яка вода, а кришталь, колись розплавлене скло, яке одного разу навіки скам'яніло.

Рухатися в такій стоячій купелі можна: вона легко піддається веслу. Та шрам, прооранний ним, відразу стуляється, брижі гаснуть, і човен, віддзеркалившись днищем, зупиняється, неначе вростає в синювате литво океану.

Іскриста голубизна видноколу сліпить очі, сонце таке яскраве, що здається чорним.

— Північ — праворуч, — випроставшись у човні на повен зріст і, ніби крила, розкинувши руки, оголосив Заєць.

— А південь — ліворуч, — знехотя передражнив його я.

— Ліворуч, Васько, ліворуч, — потягуючись, відповів Альфред. — Ото я й кажу, — мовив він далі: — Вітри, як ту твою Мері Уотсон у виварці для трепангів, віднесли нас казна-куди.

— А все-таки — куди?

— Та, мабуть, що на північ.

— Ні, Альфреде, — заперечив Кім Михайлович. — Шлях тутешніх циклонів пролягає на південний захід, поступово відхиляючись на схід. Таким чином, можна допустити, що нас несло на південь або на південний захід від екватора.

— Під час шторму ми ж втратили орієнтацію у просторі — нічого не було видно, — згадав я страшні буремні дні, коли довелося блукати наосліп. — Отже, можливо, ми й справді, як твердить Альфред, на півночі, десь неподалік від Шрі Ланки чи Індії?

Кім Михайлович заперечливо хитнув головою.

— Ні, друже. Візуально орієнтацію ми тоді втратили, але… Скажи, да Гама, в який борт били хвилі? — ні сіло ні впало запитав він.

— У лівий, — водночас випалили ми з Альфредом.

— У лівий, — повторив командир. — Отже, вітер кружеляв справа наліво? Якщо це так, то ми не могли потрапити на північ від екватора, бо вітер тропічного циклону спрямований за годинниковою стрілкою лише в південній півкулі Землі. Ну, а потім таке: крім вітрів, нас несли ще й морські течії. Їх тут хтозна-скільки — потужних річок серед океану, хоч диявольську круговерть води переважно живлять Південно-Західна мусонна, Південна мусонна та Сомалійська течії. Від Носі Мазави й архіпелагу Чагос циклон поніс нас далеко на захід, течії ж продовжили його роботу.

— То, може, ми вже обігнули мис Доброї Надії чи Суецьким каналом проскочили в Атлантичний океан?

— Ти хочеш сказати: мало нам мороки з Гондваною — почнемо шукати затонулу Атлантиду?

— З мене досить і Гондвани! — заявив я, — Міраж, яким себе дехто тішить...

— Не слід, да Гама, про неї так говорити, — обурився Заєць, згадавши, мабуть, що він — морський геолог, фахівець із підводних хребтів та затонулих континентів. — Гондвана не вигадка й не химера, а реальність, яка, правда, ще вимагає доказів.

— Дивна реальність, яку треба довести, — скептично зауважив я.

— Коли вчені зберуть достатньо матеріалу, Гондвана стане сенсаційним дивовижжям — перед людством, можливо, відкриється сторінка загиблої цивілізації.

Він заходився вголос фантазувати, "малюючи" уявні гондванівські міста, що їх поглинули океанські води. Посилався на докази авторитетних колег, які відстоюють існування доісторичного материка. Згадував твердження свого кумира й тезки, відомого вченого Альфреда Вегенера про дрейф материків. Словом, Заєць ставав самим собою — як і на "Садку", задерикуватим, енергійним і напористим природознавцем, з яким я, звичайно, не міг змагатися.

Кім Михайлович мовчки слухав його пояснення. Потім він од пас пішов на корму готувати снасті. Хоч риба й не ловиться, все ж треба знову спробувати.

Зранку ми, скільки й вистачало сил, гребли, прямуючи на південь. Та зараз, коли сонце стало в зеніті й почалася жара, зупинилися.

Лота доплітала обворсану циновку, Барарата лежав у затінку вітрил, перламутровою скалкою вирізаючи з кокоса фігурку якогось божка. Альфред і я, випроставшись у човні.— затекли ноги, — розминалися.

Заєць не переставав говорити. Мені набридла його наукова сповідь.

Щоб якось зупинити потік того красномовства, я, уздрівши за бортом лакани (такого тут раніше не траплялося) батіг синьо-зеленої водорості, вихопив його з води й простяг геологу.

— О! — загнувшись, зрадів Альфред. — Будемо, Васько, обідати.

— А хіба можна ці водорослини їсти?

— Звичайно, можна, — підтвердив він. — Як ви вважаєте, Кіме Михайловичу? — звернувся до командира, тримаючи над головою зубчатий, покритий слизом батіг.

— Синьо-зелений? — глянув Кім Михайлович. — Та...

Лота його випередила, не давши закінчити фрази.

— Можна, Альфреда, можна! Цара манга-майцо бозака,[14] — засокоріла вона.

— Ну, якщо Лота дозволяє, тоді можна.

Кім Михайлович порізав батіг на п'ять однакових частин і передав кожному з нас.

Ми заходилися їсти.

Волога морська трава лишала в роті гіркуватий йодистий присмак.

Альфред, притьмом упоравшись з "обідом", облизував перешерхлі губи, поглядаючи на воду, чи немає там іще морської трави. Більше не було. Незрозуміло, звідки взялася ця. Адже тутешні води пустельні. Не інакше — в бурю занесло з мілководдя якого-небудь сусіднього атола.

— Сподобалася? — запитав Кім Михайлович.

— Ще б пак, — відповів геолог. — Травичка, як казав один мій знайомий, шик-модерн.

— І я так вважаю. Гарна!

Зголоднілі, ми до пуття не знали, що їмо... Вже потім Наташа — вона ж бо у мене біолог — пояснила: синьо-зелені водорослини — постійний харч морського зайця, молюска Aplysia, з якого фармакологи виготовляють лікарський препарат аплісіатоксин.

— І ви їх їли? — здивувалася.

— Аж за вухами лящало. Особливо Заєць.

— Ризиковано, Василько, — нахмурила брови. — Рослина та їстівна тільки для морського зайця. Ну, та могло статися, що то лише її різновидність. А отже, нешкідлива.

Усього цього ми не знали. А якби знали, то, по-перше, не стали б їсти. По-друге, я б уже не втерпів — доповів би Зайцю, що він об'їдає свого морського родича.

Розплутавши схожу на перемет волосінь, Кім Михайлович жбурнув її у воду, сподіваючись що-небудь уловити.

Риба не йшла. Тільки акула, довжелезна тигрова акула-людоїд неподалік від човна описувала широкі кола.

— Ач клята! Шастає, винюхує,— вилаявсь Альфред.

Акула було вже від нас одстала. Сьогодні вона знову з'явилася. Її поява, як і раніше, злякала Барарату.

Та тепер він не жахався, не падав ниць, а, заломивши руки, як маг, шептав:

Акіо, акіо! Вакінделані

Ціока манара ріводахі ріводраномасінані.

Акіо, акіо! Маті андро — моді…

— Що він говорить, Лото? — звернувся я до нашої подорожанки.

— Васка-Кваска, — сумно зітхнула дівчина. — Акіо хоче Барарата смерть! Барарата просить акіо: як на неба місяць тонкий та свіжа вітра а моря вночі,— щоб акіо пливла далеко-далеко.

— Невже вона збирається нападати?

— А біс її знає! — зиркнув на акулу Альфред.

Зробивши розминку, ми вляглися на лавах упродовж бортів. Поки спаде спека, треба перепочити, щоб з новими силами взятися за весла.

Небо лило на плаский океан — ну, справжній тобі стіл! — сонячну повінь. Вона, здавалося, сповнює синю глибину й проникає в щонайменші пори нашого тіла.

Тінь од вітрил не рятувала. Сонячний вогонь владарював повністю.

Ген удалині на заході, куди по небозводу сповзало стомлене сонце, пагорбились кучугури хмар: дрібним попелястим пір'ям — унизу, хаотично розкиданими вежами й палацами — вгорі.

Довкруг них — іскристо-білі, кількома вигинистими рядами один за одним — частокіл щербатих хмарин, які мимоволі здавалися зубами акули.

Мовчала мінлива далечінь.

Було нестерпно жарко. Млість. Задуха. Зір усотував сонячну пряжу. Чи, може, то сонячна пряжа, сягнувши човна, висотує, смокче наші очі?

— Васько! — так і не змігши заснути, гукнув Альфред.

— Що таке?

— Я бачу "Садка"... "Садка" й "Кашалота", — мовив він, звівшись на коліна. — Он вони — поглянь, поглянь! — і Заєць показав на нижню, яка зливалася з водою, торочку хмар.

Схопившись, я почав удивлятися в хмарний небокрай. Проте кораблів не побачив.

— Не може бути, щоб ти їх не помітив! — якось настирливо наполіг Альфред. — ...Гойдаються хвилі, а на них білобокі кораблі. "Садко", "Садко"! — раптом вигукнув він.

Прокинувся Кім Михайлович. Барарату й Лоту теж сполошив Альфредів лемент.

— Та погляньте ж! — схопив він за руку командира. — Он палуба "Садка", он...

— А Мегеровича на ній не видно? — запитав я.

— Не треба, да Гама, — глянув осудливо командир... І, звернувшись до Лоти, попросив: — Зачерпни, красуне, трохи води.

Дівчина опустила за борт черпак. Наповнивши його, подала Кіму Михайловичу.

— Ляж, друже, — звернувся він до Альфреда і вилив йому на голову воду.

Потім, перехилившись за борт, сам зачерпнув кілька разів з океану й з ніг до голови обхлюпав Зайця.

— Дістань-но горіх із прісною водою, — попросив мене.

Я витяг з-під лави наповнений водою кокос.

— Пий, хлопче, пий! Не соромся, — підніс він Альфредові до рота той жбан.

І через кілька хвилин Заєць заснув.

— Нехай спочине — втома мине... Ці води справді мертві,— обводячи поглядом скам'яніле пласке безмежжя, зітхнув командир. — Все ж сподіватимемося на краще. Може, якось і виберемося звідси. Десь тут, на п'ятому градусі південної широти, — сказав він, — починаючи з осені, на схід прямує Екваторіальна протитечія. Ми зараз, очевидно, перебуваємо ближче до екватора. Та нам треба якомога швидше залишити ці непорушні, мертві води. Відхилившись бодай на кілька

градусів на південь, потрапимо в струмені Екваторіальної протитечії. Прокинувся Альфред.

— Ну, фантазере, полегшало! — ласкаво запитав командир.

— О-ох, я мало не знепритомнів! — зізнався Заєць. — Запаморочилася голова, стало млосно.

— Мало? — перепитав я. — Та ти, Альфреде, зовсім втратив свідомість. Ти хоч пам'ятаєш, що говорив?

— А що?

— Як — що? Ну, про "Садка" й "Кашалота".

— Так я ж їх бачив!

— Кіме Михайловичу, в нього не минула галюцинація. Може б, нехай трохи скупався?

— Гаразд, — погодився командир. — Пірни, друже, але від човна не одпливай.

Коли Заєць випірнув і всівся поруч зі мною на банці, я переповів йому розмову Кіма Михайловича про Екваторіальну протитечію та її плин, що підхопить і понесе нас на схід.

— І тоді — привіт Суматра або Ява! А може, й Кокосові острови, — сказав я.

— Ти, Васько, куди хотів би потрапити — на Яву чи Суматру?

— Додому, Альфреде, — просто відповів я.

— Додому… — замріявся геолог. — Яке солодке, прекрасне слово!

ПРИБОРКАННЯ АКУЛИ

Ніч не принесла полегшення. Було задушливо й парко, як і вдень. От тільки сонце не дошкуляло.

Ніби з навігаційного круга, що його ми знайшли в міждонні лакани і який тепер на кормі, в небо висипалися зорі й сузір'я. Ті ж таки Альфредові вороги й родичі — Вовк, Великий Пес, Орел, Заєць, Одноріг. Ну і, звичайно, вінець тропічного неба — Південний Хрест.

Чарівні, знадливі, хоч і не рідні — зорі чужої сторони.

Сьогодні з раннього ранку ми взялися за весла. Гребли навперемінки: спочатку Альфред і я, потім Кім Михайлович і Лота. Опівдні, коли почалася задуха, знову зупинилися на відпочинок. А потім до пізнього вечора пливли, повільно віддаляючись од екватора.

Нині всі, крім мене й Бараратн, сплять. У нашого тубільця не перестає боліти нога, і він, зіпершись на стерно, час від часу стогне. Я, веслуючи, так натомився, що не можу заснути. З розплющеними очима горілиць лежу на лаві.

Наді мною, ніби весняний луг, квітне зоряне небо. По ньому, схожі на розвихрені пасма туману, тягнуться Магелланові хмарини, Волосся Вероніки, зчорнілі, розкидані врізнобіч, пагорби так званих Вугільних лантухів — загадкові, далекі галактики, зсередини підсвічені якимось молочно-білим, матовим сяйвом невидимих зірок.

Ці космічні дива я бачу щоночі. Та щоразу погляд мимоволі заворожений, ніби прикутий до північного небокруга. Там, низько над обрієм, ледь жевріючи, іскряться знайомі вогні. Вогні рідного краю: Полярна зірка, сузір'я Великої Ведмедиці.

Оточені своїми пишними екваторіальними посестрами, вони, звичайно, маловиразні й непримітні. Проте ці зорі світили нам і в рідному краю. Отже, вони частка нас самих.

Та ба! — скільки не вдивляюся в північний горизонт, милих серцю світил не видно — лише тьмяно мерехтять дві пригаслі зірки Великої Ведмедиці.

— Кіме Михайловичу… — розбуджую командира.

— Що?! — жахається він. — Чого ти не спиш?

— Полярна зірка щезла.

— Тобі нічого робити, що ти пасеш зорі?

Але таки, підвівшись, глянув на небо.

— Справді… немає,— здивувався. — Ну, да Гама, радій! — сам радісний, вигукнув. — Ми не збилися з курсу — як і задумали, відійшли од екватора на південь. У Південній півкулі Землі Великої Ведмедиці й Полярної зірки, як ти знаєш, майже не видно. Спи! — засинаючи, порадив.

Та сон, на жаль, не йшов — таке буває від надмірної втоми й перенапруження.

Я на самоті пас зорі й сторожив — щоб, бува, хто не вкрав! — океан.

Мандруючи в його просторах, ми набачилися всього.

Біля островів, на мілководді, там, де кучерявляться водорослини, привільно гуляють табунці сріблястої макрелі. Жива вода кипить рибою, молюсками, планктоном.

Ось стрілою в мовчазній глибині майнув, лишаючи чорний, як сажа, слід, кальмар. Він так і зветься: кальмар-стріла. Намацуючи щось довжелезними щупальцями, повільно зсудомив пружне, мускулясте тіло восьминіг. Пурхлива летюча риба косокрило розсікла насичене вологою повітря.

Акули. Кити. Дельфіни. А в небі недремні дозорці — білохвості фаетони, буревісники, чайки.

Дужим крилом шторм розганяє з поверхні води все живе. Він ще не встиг залютувати, а вода спорожніла. Головоногі аргонавти й молюски, які недавно висли вгорі, прагнучи до сонця, — спустилися в похмуру глибочінь. Хитнувши уклінно "капелюхом", пішли вниз неквапно медузи.

Прозоро-синя або ж зеленкувата вода стає пустельною.

Таке ми бачили не раз перед бурею.

Та... Берег подаленів. Лакану віднесло в океан. Шторму немає. Тихо. А води — що з ними? — спорожніли. Ні риби, ані планктону. Птах не кружляє у вишині. Порожнє небо. Нежива вода. Пустка.

Щодня, як тільки відступає темрява, нажививши гачки шматочками копри, кидаємо їх за борт. Кидаємо і вдень, й серед ночі. І все марно. Риба мов вимерла — не ловиться.

Запаси продуктів і прісної води тануть невблаганно.

Дощу давно не було. Небо, випалене сонцем, не посилає жодної краплини. Була надія знайденими в лакані снастями ловити рибу і з неї

вичавлювати, як то робив і радив іншим, Ален Бомбар, поживний, що втамовує спрагу, сік. Та надія нас обманула — риба зникла. Її тут більше немає.

Хочеться й хочеться пити. Мізерна порція прісної води, яку кожен із нас одержує тричі на добу, лише розпалює апетит.

Припавши закривавленими губами до кокосового черпака, я жадібно випив свою добову порцію — кілька ковтків теплої, прогрітої рідини.

Останнім часом я якось непомітно ослаб. І хоч нікому про це не казав, почував себе погано. Боліло під грудьми, раз у раз паморочилася голова.

Щось незрозуміле коїлося з очима.

Проміння їх стомлювало й до болю сліпило.

Оглядаючись довкола, нічого не бачив. Здавалося — все охоплено вогнем. Вогнем, у якому я ніби пливу, намагаючись побільше зачерпнути веслом.

То раптом, заштрихувавши виднокіл, перед очима змійлися рухливі, темні смуги. Напливало жадане й моторошне видиво: за бортом — треба тільки простягти руку — хлюпотить прохолодна вода.

Кілька разів, підступно ворухнувшись у глибинах душі, мене охоплювало бажання — кинутися вниз, напитися тієї оманливої води.

Непереборний потяг. Та все ж я його здолав.

Як тільки збуджена уява "малювала" життєдайні хвилі, що вабили вниз, я, свідомо скрикнувши якомога гучніше, починав сам і підохочував друзів співати.

Линула над розпеченою черінню океану пісня про материнку та про те, як попід горою яром-долиною козаки йдуть... І чаєчка-небога припадала крильми край битої дороги; й чумаченьки в чужую сторону — валка рипливих возів — їхали по сіль.

Звідки така туга у наших степових піснях? Така журба й водночас стремління здолати сум? Може, їх породило безмежжя степів, самотина, в яку доля, відірвавши від отчого поля, часто кидала сіромах-хліборобів?

Щонайтонших струн мого серця торкався той знайомий змалку спів. Мені здавалося: я й сам чумаченько, якого в дорозі спіткала біда. Я й сам із хлопцями-молодцями на веслокрилих човнах підступаю до ворожого Цар-града, або ж, вирвавшись із бусурманської неволі, вертаюся додому.

Кров пращурів не вхолола в моїх жилах...

Ланцюги неволі й страшні ланцюги тропічного океану, що сковують і так гнітять!

Від друзів нічого не можна було приховати. Вони бачили, як я змарнів. І Кім Михайлович — мене це обурювало! — давав мені й більший шмат копри, й зайвий ковток води.

— Їж, Васка-Кваска, їж, — подаючи м'якуш кокосового горіха або ж скибочку батата, говорила Лота. — Ти моряк, мпіве, будеш є дужа — сильна.

Навіть Барарата й той, нездужаючи (хоч, правда, він легше, ніж ми, переносить спрагу), пропонує мені порцію своєї води.

Дорогі побратими вболівають за мене. Як, до речі, і я за них.

А сьогодні Альфред мене зовсім розчулив.

Побачивши, що я випив останній "келих" і, звичайно ж, не напився, він дістав з-під лави свій, "персональний", черпак, з якого щодня пригощався, і простяг мені.

— Від імені і за дорученням, — намагаючись усе перевести на жарт, сказав: — Ось тобі, славетний мореплавцю, цілюща вода. Не бійся, не отруїшся — пий! — щиро запропонував. — Я її потроху збираю вже кілька днів, економлячи щоразу й не випиваючи всієї. Ніби знав, що знадобиться. І вона, бач, стала в пригоді. Ти її повинен випити, Васько!

Я відмовлявся, протестував — де там! Заєць наполіг на своєму.

Ковток води, піднесений дружньою рукою. Він дорожчий за все золото світу.

Зараз друзі сплять. Заснув, викрикуючи щось уві сні, навіть Барарата. Лиш я ніяк не можу вгомонитися. Безсоння.

Склепіння неба ніби зрушило з місця, і зорі помітно перемістилися — над океаном заходить ніч.

Уже давно, відтоді, як про своє відкриття — зникнення Полярної зірки й сузір'я Великої Ведмедиці — доповів Кіму Михайловичу, я перестав споглядати зорі. Нажививши копрою невеличкі гострошпилі гачки, кинув їх на воду.

Був серед знайдених нами снастей один — не зрозуміло на яку рибу — пристрій, видовжений, схожий на ключку для сіна гачок.

Ми його так і не використовували. Бо ловитися на нього могла хіба що кит-риба — такий він товстий.

Але недавно Альфред, бавлячись, прив'язав до нього канат, ту довжелезну, зсотану Бараратою з ліан линву хосіана хосі, яка допомогла підняти затоплену лакану.

— Чи не слонів збираєшся ловити?

— Крокодилів, — відповів Заєць.

— Лови, лови — крокодиляча шкіра зараз у моді.

І ось я, намацавши скойланий у носовій частині човна ліановий канат, один кінець якого закріплений за палубну скобу, а на другому прив'язаний "слоново-крокодилячии" гак, попудив його у воду.

Гак, пролетівши добрий десяток метрів, упав, і з темряви долинув сухий, короткий сплеск.

Друзі спали. Їх моя риболовля не розбудила.

Небо мовби оберталося довкруг своєї осі. Зорі то переміщувалися з місця на місце, то, збліднувши, гасли.

Я сидів, замріяний, очима уп'явшись у непроглядну пітьму, яка вже починала сіріти. Ніч помітно хилилася до світанку.

Думки мої витали далеко, біля милого серцю Дніпра. Я мріяв уздріти рідну хату, швидше ступити на батьківський поріг, і потай думав — знаєте, про що? — про те, про що думає кожен рибалка — піймати найбільшу в світі рибину!

Не знаю, чим пояснити те, що моє бажання — піймати океанське чудо-юдо — рантом здійснилося?

Вдивляючись у пітьму, я, сам того не розуміючи, мабуть, посилав пучки якоїсь психічної енергії, потужні біологічні струми, принаджуючи ними мешканців глибин.

Матрос, людина без вищої освіти, я, звичайно, не можу авторитетно судити, що воно було. Заєць, правда, натякав на мою виняткову психіку, хоч я до пуття не збагну — що саме він мав на увазі.

Не встиг я ото домріяти своєї заповітної мрії, невидючими очима поглядаючи на сповиту темрявою воду, як раптом за канат щось смикнуло. Раз, удруге! Смикнуло так сильно, що я сповз униз під лаву.

— Їдемо! — не розуміючи, що трапилося, заволав Заєць. — Каравул! Нас буксировано.

— Куди їдемо?! Хто буксирував? — почувся здивований голос Кіма Михайловича. Він теж, як і Альфред, нічого не міг уторопати спросоння.

— Да Гама! — опанувавши себе, вигукнув Заєць. — Що ти накоїв? Хто нас везе?

— Нн-е-е… знаю… — з переляку не попадаючи зуб на зуб, вичавив я.

— Як — не знаєш? — перепитав командир. — Ти ж бо не спав!

— Я лл-овив ррр-ибу, — відповів, тремтячи. А човен, зрушивши з місця, мчав. Він то, носом розсікаючи воду, стрімко рухався вперед, то його зненацька хилило на лівий або правий борт, і, смиконувши, — так, що натягнутий канат бринів, — нараз тягло далі.

Це були якісь незрозумілі, диявольські гонки, їзда — на морському дияволі, чи що? — наосліп.

Мало-помалу я заспокоївся. Переляк улігся, і я про все як є розповів товаришам.

— На дрібні гачки ніщо не клювало, а от на великий — причепилося…

Човен прудко нісся під зоряним небом. Барарата першим висловив здогад.

— Акіо! Акіо! — закричав він. — Маті акіо, маті!

І, забувши про свою хвору ногу, заходився витанцьовувати у човні.

— Барарата рада, — підтвердила сказане тубільцем Лота. — Він тепер буде є жива. А антітра анцанца[15] буде умирав!

— Отже, да Гама загнуздав акулу, і їй скоро капут?

— Капут? — не зрозуміла дівчина. — Не капут — матіа! — пояснила вона.

— Ну, це те саме, Лото, — відповів Заєць. — Загибель, кінець, себто.

Тубілка, згодившись, кивнула.

— З вами не засумуєш: як не те, то друге, — незрозуміло, осудливо чи просто так, сказав Кім Михайлович.

Пір'їсті хмарини на сході зарожевіли, спалахнули, ніби налиті вогнем, — і стало світло.

ПОДОРОЖ НА АКУЛЯЧОМУ "ТАКСІ"

— Васько — великий приборкувач акул! — репетував Заєць, звівшись на повен зріст під вітрилом і, аби не випасти з човна, рукою тримаючись за стояк кормової щогли. — Слава! Слава да Гамі! — вигукував він.

Барарата ніби ожив. Уперше за всі дні тубілець весело посміхався. Звертаючись до Лоти, щось швидко їй говорив. Дівчина його уважно слухала.

Кім Михайлович і я вмостилися в носовій частині човна — на нешироkому півбаці — й спостерігали, як форштевень розсікає океанську гладінь і канат, туго натягнутий акулою, за кілька метрів попереd лакани кінцем упирається у воду, яка його ніби всотує, десь у глибині намотуючи на невидимий барабан.

Долали милю за милею. Після днів повільної плавби, коли човен, здавалося, стоїть — так він повільно рухався, це була справді шалена швидкість.

Усі несподівано повеселішали, забули навіть про скруту, в якій давно опинилися.

Акули, відомо, великі ненажери. Скільки б не їли, все їм мало. Можете уявити, якою прожерливою була ця акіо! Адже риби в тутешніх водах немає.

Звичайно акіо кілька днів десь шастала — можливо, вирушала на свій акулячий промисел. Та — зась! Така ж зголодніла повернулася.

Жадоба й голод її згубили — вона зопалу проковтнула кинутий мною гак.

— Тягни, акуленціє, тягни! Двигун у тебе на багато кінських, ой ні — акулячих, сил.

Заєць не вгавав. Він то прицмокував язиком, поганяючи акіо, ніби коня; то, уявивши, що їде на таксі, як на спинку крісла, відкидався на дерев'яний планшир корми. Ще й голову в сплетеному з бананового листя капелюсі задирав — такий собі бундючний пасажир!

— Кажуть, в Англії таксі дуже високі,— торохтів. — І, знаєш, Васько, чому? Тому що англійці раніше носили циліндри, а вмістити таку копицю на голові не кожна автомашина може. Через це й не відступають понині од традицій.

— По-моєму, — я десь чув, — високі старомодні таксі марки "Остін" скоро зникнуть із вулиць англійської столиці.

— Так, у пресі повідомлялося, що компанія "Карбодіс" випускатиме комфортабельніші, тепер уже не чорного кольору, авто. Щоправда, такі ж високі, як і раніше, і з куленепробивною перегородкою, щоб ті, хто сидить позаду, менше стріляли водію в потилицю, — знаюче мовив геолог.

А Кім Михайлович додав:

— Повертаючись із поїздки до Сполучених Штатів Америки, я, хлопці, відвідав і Англію. І катався у таксі, про які ви згадуєте. Вони справді високі,— підтвердив він. — Але нічого особливого немає. Ще більше, якісь дивні й недоладні. Почуваєш себе в них, ніби у фамільному склепі.

— А кажуть: усе те — в інтересах народу. Тетчер, як мамця, дбає про британців.

— Те, про що патякають, не завжди правда. Он і тоді, коли уряд Англії американцям в аренду здавав острів Дієго-Гарсія, то запевняв, що

це — тільки для мирних цілей і в інтересах народу. А бачте, що вийшло. Ворон ворону ока не виклює. Що американські, що англійські імперіалісти — одного поля ягоди. Отож, Васько, треба дивитися в корінь! — розкуйовдив він мого чуба.

Починалася спека.

Спасибі акіо — везла нас прудко. Від руху човна коливалося повітря, створюючи ілюзію вітровію. Але який то вітер! Липкий, гарячий потік ніби всмоктував і обпікав.

Альфред, знаючи, як сліпуче проміння діє на мій зір, виготовив сонцезахисні окуляри. Плівку висушених очей колись пійманої корифени змастив кальмарячою чорнильною рідиною, з бамбукових скалок зробив оправу.

— Прошу! — подав мені.

Я в цих окулярах став схожим на гангстера або ж на головоріза військ спеціального призначення, відомих під назвою "зелені берети", що їх Сполучені Штати використовували у війні проти В'єтнаму і які тепер знову "діятимуть" у країнах Південно-Східної Азії. Що й казати — примітивні окуляри. А все ж від сонця вберігають. Океан крізь них здається сповитий димом, а очам не так боляче.

— Альфреде, поки не пізно, запатентуй свій винахід, — порекомендував я.

— А що — хіба погані?

— Навпаки, прекрасні! І я тобі за них щиро вдячний.

— Носи на здоров'я, як любить у таких випадках говорити твій колега, одесит-гострослів Василь Окань.

— Що він там зараз поробляє, мій тезко? — мрійливо мовив я. — І взагалі, що зараз на "Садку"…

— "Сім'я вечеря коло хати", — Шевченковими словами малює Альфред уявну ідилію на рідному нам кораблі.

— Вечеря чи ні,— відповідаю, — а зараз там обідня пора, й Антрекот Антрекотович, мабуть-таки, частує хлопців своєю фірмовою стравою — "коклетами" й "какавою".

— О-ох… — облизує губи Заєць. — Хоч не нагадуй про той втрачений рай!

— А ти ж, пам'ятається, гудив Антрекотове вариво?

— Усе пізнається в порівнянні.

— Антрекоте, Антрекоте, — ковтаючи слова, ніби підсмажене коком м'ясце, кажу я. — Чи доведеться ще скуштувати твоїх "коклет"?

— Скуштуємо, да Гама, неодмінно скуштуємо, — рішуче каже Заєць. — Ти думаєш, про нас забули? А чорта лисого! Та вони там на ноги підняли увесь світ. Лоті ж Барарата розповідав почуте серед полонених барака — американські душогуби на Носі Мазаві не на жарт сполошилися. Острів збираються відвідати члени Міжнародної комісії 00Н. Ось яка каша заварилася! А ти кажеш: забули, і ми вже не вернемося на "Садко". Не може такого бути! З останніх сил, а вирвемося звідси, доберемося до рідного берега.

— Я не говорив, що не доберемося. Мене, Альфреде, просто гризе й підточує останнім часом якась незрозуміла зневіра.

— Да Гама, да Гама! — розвів Заєць руками. — Ти це чи не ти? Я не впізнаю тебе. Йогівська витримка, психотерапія здатні творити чудеса! — кидає він, пригадавши сказані мною слова.

— Я й сам себе не впізнаю, друже.

— Нічого, — підохотив. — Усе минеться, — все стане на свої місця. Я ще погуляю в тебе на весіллі. Ох, і натанцююся ж! Два весілля водночас — твоє й Наталчине, Сашка Кукси і Моніки. Гопца-дріца, тра-ля-ля! — затяг він, пританцьовуючи.

Сьогодні Заєць на коні. Почувається він краще, ніж я. Тому-то й жартує, повчає.

А я таки, матері його біс, виснажився, і мені, безперечно, не вистачає витримки.

Незвичайно міцним виявився ліановий канат. Ось уже багато годин витримує він акулячі ривки. Акіо, не зупиняючись, летить далі й далі.

Ніхто з нас раніше не їздив на акулі, тому ми й не перестаємо щиро радіти.

— Подумати тільки, Васько, — захоплюється Альфред. — Навіть героям романів Жюля Берна не доводилося кататися на акулі.

— Зате вони потрапляли в пащу кита.

— Фантазія! І не те, що їзда на океанській хижачці,— гордо мовить. — Думаю, за триста п'ятдесят мільйонів років, з часу палеозойської ери, коли на землі з'явилися хрящеві риби, до яких належать і акули, на них ще ніхто так не катався.

— Ти мало знаєш акул, тому так про них і говориш.

— Мало? — перепитує.— Не мало, да Гама. Я ж бо вивчав історію Землі й походження життя на ній.

І Альфред розповів мені дещо про акул.

Виявляється: акули загадкові істоти. Взяти хоч би їхній нюх... Ми думали: чого то акіо не відстає од нашого човна? А виходить, що Бараратина незагойна рана й набубнявілі кров'ю пов'язки, які Лота щоразу міняє, викидаючи за борт, принадили хижачку. Бо акули із двокілометрової відстані можуть уловити запах однієї-єдиної краплини крові, пролитої У воді.

Винюхавши й обравши своєю мішенню яку-небудь здобич, океанські ненажери уже від неї не відстають.

Мешканцям тропічних островів відома ця акуляча настирливість. Плаваючи в океані, вони завжди відчувають переслідування "зеленої згуби".

Чи не тому й з'явилося повір'я, що акула, яка не відстає од човна, обов'язково віщує смерть?

— Я ладен краще знову потрапити на зуби до своїх вельмишановних колег — рецензентів, аніж в акулячу пащу, — зізнається майбутній кандидат наук.

— Чому такий страх, Альфреде?

— Бачиш, да Гама, — відповідає він. — Серед нашого брата, вчених, вважається, що тому, кого покусали критики-опоненти, уже нічого не страшно. А все ж не доведи боже потрапити в обійми акули! Паща її, ярус за ярусом, іноді в півтора десятка рядів! — усіяна гострими зубами.

Уявляєш, майже чотири сотні зубів. Ніколи не треба допомоги дантиста. Бо на місці старих або з'їдених виростають нові.

— Це справді — розкіш, — позаздрив я.

І позаздрив не випадково. Кілька передніх зубів у мене випало — жувати доводиться лише кутніми.

— Ну, а крім страшних зубів, у неї знаєш яка шкіра? — запитує Альфред і відповідає: — Як рашпіль.

— Раніше ти з акулами стрічався?

— Аякже! І на землі, й у цьому ж таки океані... Було це кілька років тому, — вів далі Заєць. — Після третього курсу мене послали в експедицію на практику. Ми, група студентів-геологів, вивчали підводні хребти. Плавали з нами на "Досліднику" й іхтіологи. Ото вони й ловили рибу та іншу живність. Акул — теж. Тоді якраз випробовувався віднаджувач акул — порошок репелент. Барвник нігрозину, який входить до складу порошку, вступаючи в реакцію з водою, сповиває її в чорне — своєрідна димова завіса, що повинна, як гадали спеціалісти, застувати акулам "світ". Оцтовокислий амоній (він, до речі, міститься в протухлому акулячому м'ясі), на думку американських біологів з Морської лабораторії в штаті Флоріда, мав відлякувати агресивних хижачок.

— Ну і що?

— Не поспішай, да Гама! — зупинив мене Заєць. — Я дійшов до найдраматичнішого місця... Так ось. Коли іхтіологи кинули у воду порошок, а потім приманку — кок розщедрився на смачну телятину, — відразу, де не візьмись, налетіла зграя прожерливих акул. М'ясо пошматували, з'їли й попливли далі.

— Ти кажеш, цей метод запропонували американські біологи? Хіба у Штатах цікавляться акулами?

— Ще й як цікавляться, — відказав Альфред. — Пілоти із збитих американських літаків швидше ладні потрапити в полон, ніж у води, які кишать акулами. Бояться "хоробрі" вояки смерті! Сам президент Сполучених Штатів пішов у наступ проти акул — наказав ученим розробити дійовий засіб боротьби з ними, тим самим додати хоробрості й відваги солдатам.

— Як — нинішній президент?

— Ні, один із його попередників. Хоч, правда, акулами цікавиться й нинішній, тому що він, мабуть, більш за всіх колишніх президентів США намагається своїх "орлів" посилати над чужі води, в чуже небо. А отже, зрештою — акулам на харч. Так що, Васько, американці й у наші дні вивчають акул, — зручніше вмощуючись під вітрило, сказав Альфред. — Один з їхніх учених, Балдріж, нещодавно запропонував засіб боротьби проти океанських хижачок — сильнодіючий токсичний порошок, а відомий плавець Джон Хікс — випромінювач електромагнітних хвиль.

— Дива!

— От тобі й дива — двічі по два! От тобі й справи — що зліва, що справа! — жартом закінчив він свою розповідь.

ПАДІННЯ

Це була величезна сіро-коричнева акула. З темними цятками й смугами вподовж боків, через що й зветься тигровою.

— Хто з них прожерливіший: біла, блакитна, мако чи тигрова — науці невідомо, — сказав Заєць.

Принаймні ця акіо довела, що апетит у неї неабиякий.

Ліановий канат невтримно тягнув нашу лакану вперед.

Кажуть, акула розвиває швидкість набагато більшу, ніж у військових кораблів. Отож ми й мчали, неначе на супершвидкохідному есмінці.

Як акуленція не перекусила товстої линви, лишалося загадкою. Втім, нічого загадкового — довгий гак, який вона проковтнула, своєю металевого шийкою уп'явся в зубату пащу і, немов вудила, стримував і не давав змоги ненажері стуляти щелепи.

З усієї сили тягла вона за собою човен. Він то навалювався на ніс, то знову осідав і занурювався по бортовий обвід.

Коли акула норовилася й виплигувала з води, канат, здригнувшись, туго натягався, і човен, здавалося, повисає в повітрі. Вгору-вниз піднімався й опускався раз у раз.

Карколомний сатанинський танок. Альфред назвав його "танго безвиході".

Проте час минав, а гасання по океану так ні до чого й не привело. Якби, скажімо, у нас на човні був курсограф і ми ним зафіксували пройдений в акулячій упряжці шлях, це б була якась ламана, зигзагоподібна лінія, вимережана в одному й тому ж районі океану.

Акула тягла човен на схід, потім збочувала з курсу і мчала зовсім у протилежний бік.

Добре, якби ми рухалися тільки вперед. Врешті цей поступальний рух кудись би та привів. Та акуленція, чортяка, "тупцювалася" на одному місці — квадрат океану, кілометрів десять в поперечнику, не більше.

Та ось акула різко повернула ліворуч.

— Погляньте, погляньте! — закричав я. — Вона змінює галси й переходить у повний бакштаг.

— Бакштаг, хлопче, — засміявся Кім Михайлович, — курс корабля, який з лінією вітру утворює кут понад дев'яносто градусів. А про який бакштаг, галфвінд чи фордевінд можна говорити, якщо зараз мертвий штиль?

— Може, я неправильно висловився... — зашарівсь я, а все ж (знай наших — ми теж дечого навчилися!) додав, уживаючи більш ніж треба морську термінологію: — Якась дивна циркуляція.[16] Лакана зазнала носового диференту.[17]

Акула крутилася, мов на прикорні коза, тягнучи за собою човен.

— Карусель, — відзначив Альфред, якому сподобалась ця крутильня.

Коло за колом. Спочатку розмашисті й широкі, далі почали звужуватися, ніби сходячись біля лакани.

— Чого доброго, вона, як скажений собака, почне кусати борти, а то й нас.

— Боїшся? — зважив мене поглядом Кім Михайлович.

— Ні.

— Ну, тоді — вперед! — і він, немов пужалном коня, хотів було дістати акулу бамбуковою хворостиною.

Хижачка рвонула з місця. Переставши кружеляти, перейшла на галоп.

Збурунилась вода, і в ній, пообіч прокресленого канатом сліду, щось раптом майнуло. Ніби зелена переливиста тінь.

— Масай маро акіо![18] — вигукнула Лота. — Вони будут жерти-пожирать нашу лехібе[19] акіо.

— Цілісінька зграя, і, видно, збирається розтерзувати свою невдаху-сестру, — погодився командир.

Як твердять знавці: таке серед акул буває. Зачувши запах крові, вони нападають навіть на своїх поранених родичів.

Велика акула, передчуваючи лихе, з усієї сили рвалася вперед, слідом за собою волочачи човен.

Зграя не збиралась од неї відставати. Навіть малі, півметрові акуленята, й ті, капосні, старалися тусонути акулу-велетня мордами й поживитися — смакота ж яка! — її, просоченим кров'ю, м'ясом. Жорстокий акулячий звичай, коли сильний поїдає слабшого!

"Бакштаг… диферент… циркуляція", — кепкуючи сам із себе, бубонів я, вмостившись на планширі й однією рукою ледь-ледь тримаючись за щоглу.

Бакштаг, бакштаг…

Зловживати іншомовними словами сором. Наші, українська й російська, мови такі багаті і розмаїті, що ними можна передати всі без винятку поняття, найтонші відтінки мислі. Жонглює ж іноземною лексикою той, хто насправді мало знає, а хоче показати, що багато. Ну,

та ще ті, для кого в незрозумілих для них словах криється, як вони гадають, якийсь загадковий зміст.

Ніколи не забуду радіограми, яку в далеке степове село послав матрос Мотовило.

"Мамаша, — писав він. — Сьогодні рівно в нуль-нуль за Грінвічським меридіанним і о восьмій ранку за східним стандартним часом я віддав кінці і лівим галсом бейдевінд на "Буревіснику — Глорія" вийшов у відкрите море. Курс норд-норд-ост. Жди свого сина".

Мотовило хвастун. Скільки його й знаю, завжди намагався підкреслити, що він — щось виняткове й особливе, не рівня нам, палубним матросам. І хоч сам був матрос, такий же, як більшість, новачок на морі, все ж перед відпусткою пошив собі штурманський, з кількома поперечними смужками на рукаві, кітель. Мічманку з крабом над козирком роздобув.

Розступись, море! Капітан — шибайголова та й годі.

Не встиг я ото додумати думу про хвалька Мотовила, соромлячись за своє патякання про бакштаг та диферент, як — трапилось це в мить ока! — човен хитнувся. І... я опинився у воді.

— Рятуйте! — заволав переляканий Заєць. — Він тоне.

— Рубати кінці! — наказав командир, намацуючи під лавою сокиру.

Випавши з лакани, я, не поринаючи (океанська, екваторіальна вода — важка, вона з надзвичайно великим вмістом солей і виштовхує із себе все), як жаба, розчепірено лежав на поверхні.

Я кажу: лежав. Але не подумайте, що це був відпочинок. У такій позі, з розкинутими руками й ногами, я плюхнувсь за борт і відразу ніби скам'янів.

Оціпеніння тривало лічені секунди — мимовільна судома, без будь-якого почуття розгубленості чи страху.

Та... Отямившись і зрозумівши, що зі мною сталося і в якому я становищі, злякався.

"Тут же повно акул! — майнула думка. — Акули он наздоганяють запряжену в шлею-канат акіо!"

Втім, те, що вони за нею гналися, мене і врятувало.

Поки Кім Михайлович і Лота шукали сокиру, щоб перерубати канат і пустити на волю акіо, човен від мене був уже далеченько.

Він мчав далі й далі. А я, ніби пробудившись од сну, рвучко викинув руки вперед і поплив за ним навздогін.

Плив, не відчуваючи дотику води. Як робот або якийсь заведений механізм.

Уся моя енергія й помисли зосередилися на човні. Я його будь-що повинен догнати, догнати якомога скоріше, поки акуляча зграя не повернула назад. Якщо ж акули вернуться, мені не минути лиха — вони неодмінно нападуть!

Щось боляче, ніби кропива, вжалило й обпекло руки. Я машинально одвів їх убік. Але, з брасу заходившись пливти наввимашки, знову наткнувся на щось невидимо жалюче.

— Ах ти ж, клята! — вилаявся вголос.

Переді мною на воді, ніби матові риб'ячі міхури, рясніли гірлянди пухирчастої фізалії. Ці крихітні тварини-"вітрильники" (вони так і звуться: португальський кораблик) мандрують з кінця в кінець по океану. Дотик їхній хоч і не смертельний, проте неприємний — на тілі довго лишаються сверблячі опіки.

Кораблики вжалили мене, і я зрозумів, що живий.

Глянув довкруг, озирнувся назад — акул не було. Лише там, де я впав, погойдувався мій крислатий капелюх та ніжками вгору, мов вуса морського рака-лангуста, стирчали окуляри фірми "Заєць і К°".

Натільна пов'язка спала зі стегон теж, і я плив майже голяком.

"Непогана приманка для акул!" — гірко посміхнувся.

Хоч і худий та кістлявий, а розшматують і проковтнуть залюбки.

Тим часом човен зупинився. Командир і Альфред сідали на банки, опустивши за борт весла.

Вони повернули лакану й швидко попливли мені назустріч.

Плив і я. І хоч плив недовго, за цей короткий час пам'ять встигла перегорнути не одну сторінку.

Я спочатку пригадав кілька трагічних історій, які трапилися з тими, хто опинився за бортом, їхні намагання не піддаватися паніці, перебороти страх.

Згадка ця додала сил. Але… Одразу ж, на зміну їй, виникла інша — океан кишить безліччю різноманітних страховиськ! Акули-людожери, гігантські спрути, кальмари, морські змії.

"… Раптом я жахнувся, мене охопив дріж, і тієї ж миті здалося, що за мною хтось стежить. Я озирнувся. Ліворуч, за кілька десятків метрів од човна, над водою височіла голова і довга шия. Двоє чорних, як вуглини, очей дивилися просто в душу. Вони банькато, ніби величезні нарости, нагорбилися на голові. Поглянувши на мене, дивовижна істота відвернулася, і я помітив у неї на спині схожі на темно-коричневу гриву пасма, замість волосся стирчали жахливі бородавки".

Ця історія про те, що трапилося одного разу із старим канадським рибалкою біля острова Ванкувер, як і пригадані розповіді про зустрічі з морськими зміями та чудовиськом на шотландському озері Лох-Нес, знову кинули мене в розпач.

Пливти, пливти, хоч би там що! — вирішив я, чимдуж вимахуючи руками.

Лакана мчала мені назустріч.

— Васка-Кваска, бідна моя! — заломлювала Лота руки.

— Тримайся, Василю! — крикнув Кім Михайлович. — Звихрюй воду! Бараратo, Лото, — звернувся він. — Кидайте на акіо горіхи.

Та про це можна було й не говорити — тубільці самі приготувалися "бомбити" хижаків.

Один за одним кокоси полетіли в океан.

Акули, наполохані ними, крутонули ліворуч, за корму лакани.

Ще якийсь десяток метрів — і я біля човна.

— Давай руку!

Кім Михайлович і Альфред схилилися над водою.

І тієї ж миті, коли вони мене хотіли вихопити й підняти вгору, я відчув, як об ліву ногу щось боляче тернуло. Єдиний, блискавичний дотик — і все.

…Коли мене витягли на борт, із рани, вище коліна, юшилася, розтікаючись по човну, кров.

От тобі й да Гама — великий приборкувач акул!

ТАК ТРИМАТИ!

— Тепер це вже не човен, а плавучий госпіталь. І Барарата, й ти…

Заєць допомагав мені з пошкодженою ногою зручніше вмоститися на лаві.

— Бравий солдат Швейк, хоч і на милицях, а вигукував привселюдно: "Вперед! На Белград", — посміхнувсь я.

— Ти від нього далеко не втік. Такий же, як і він, баламут, — відповів Заєць. — Але чи не забагато твоїх витівок? — запитав.

— Хіба ж я винуватий, що випав із лакани?

— Ну, звісно, ти — боже ягнятко! — обурився Альфред. — Але затям, да Гама: нам зараз не до жартів. Усі знесилені, запаси харчів і води кінчаються, а скільки ще пливти, невідомо.

Кім Михайлович не говорив — засмучений, злий на мене. Барарата й Лота мовчали теж.

Незважаючи на те, що нога боліла, — слава аллаху, що вкусило акуленя, а не велика акула! — я, ось уже який день, не випускаю весел, хоч товариші й наполягають, щоб відпочив.

— Ніякого відпочинку! — відмовився рішуче.

І знову — помах за помахом — уперед.

Лихо саме не ходить — треба ж було до всіх наших нещасть прилучити ще й напад акули!

Схожий на підкову, майже такий завбільшки, як вона, слід від дотику зубатої пащі назавжди лишився у мене на нозі… Хижачка тільки вкусила, розверзла, але не встигла відгризти шмат ноги.

— Дякуй акулячому богові,— оглянувши рану, сказав Кім Михайлович. — Сухожилля не пошкоджено. О, Васько, Васько, — зітхнув він. — Бити тебе треба, та нікому.

Я й сам карався через ту пригоду. І хоч рана боліла, старався не показувати цього друзям.

Хоч як дивно, а зір мій покращав. Та й голова перестала паморочитися.

Ми, перепочиваючи, знову заходилися кидати наживлені копрою гачки на воду. Але риби, хоч лусни, не було. І це гнітило, змушувало думати про безвихідь.

Кім Михайлович підбадьорював:

— Нічого, друзі, треба ще трохи потриматися. Я вірю, скоро потрапимо у води, де є живність. Немарно ж учора тут кружляли чайки. Отже, десь поблизу острів або води, багаті на риб.

— А що коли ні того, ні другого?

— Тоді… тоді, Альфреде, — помовчавши, відповів він. — Затягнемо паски і що раз, максимально, уріжемо раціон води й копри. І… Просуваючись уперед, сподіватимемося на краще.

За цих обставин мимоволі згадали, як біля Курильських островів четвірку наших співвітчизників — Федотова, Зіганшина, Крючковського й Поплавського — тайфун виніс далеко в океан. На самохідній баржі відважні воїни дрейфували сорок дев'ять днів. І перемогли.

— А ми ж, хлопці,— сказав Кім Михайлович, — ще й місяця не мандруємо. Тож невже здаватися? Люди і не з такої скрути, бачте, вийшли живими.

— Будемо боротися до кінця, — відказав я й подумав: померти, склавши руки, ніколи не пізно. Якби людині відводилося не одне-єдине життя, то тоді можна спробувати побувати й на тому світі. Хоч разок. Щоб подивитися, як там грішники язиками лижуть розпечені сковороди та варяться у смолі. Подивитися й вернутися на землю. Але — зась! Живемо ж бо раз.

А до того — особисто ми не маємо права гинути, брати з собою в могилу таємницю підводних об'єктів "Баракуди" й "Мурени", Драконової Голови, так і не розповівши людям про те, які "подаруночки" на островах і в глибинах океану готують для них американські атомні маніяки-головорізи.

Відомо, що мужність інших завжди окрилює… Я вчився у початковій школі, коли газети повідомляли про дрейф підхопленої бурею баржі. Її

випадково помітили за тисячу миль від тихоокеанського острівця Мідуей.

Американські вояки з авіаносця "Кірсардж", дізнавшись про відвагу радянських моряків, яких вони й уздріли біля Мідуею, дивувалися: що ви, мовляв, за люди, що не побоялися навіть смерті?

І паші хлопці, наша відважна четвірка — мене, пригадується, вразили тоді їхні слова — відповіли:

— Ми — звичайні радянські люди.

Ось так! Звичайні люди. Такі ж, як і ми. А трапилася з ними, може, навіть гірша скрута, ніж з нами.

Часом буває незвичайний, випадковий збіг подій... Тоді ж таки, коли наші хлопці перед усім світом довели, на що здатні, на острові Батерст в Індійському океані, десь неподалік від місць, в яких ми зараз скитаємося, моряки австралійського есмінця "Куїкметч" стріли здичавілу людину, яка всього боялася й намагалася сховатися в заростях джунглів.

Хто він, цей нещасний? Як опинився на пустельнім суходолі?

Зрештою з'ясувалося. Риболовецька шхуна "Семенгет-Бару" потрапила в шторм. Більше місяця вітри й течії носили її по океану. Половина екіпажу, не витримавши голоду й спраги, загинула, решта — їх було десятеро — висадилась на безлюдний острівець Батерст.

Море — велике горнило: воно випробовує людей на злам. Лише той, у кого тверда віра та сильний дух, перемагає, як перемогли чотири наші земляки з тієї самохідної баржі.

Та зовсім інакше повели себе рибалки шхуни "Семенгет-Бару". Хоч членам екіпажу все ж пощастило висадитися на острів, двоє з них, охоплені розпачем, збожеволіли. Товариші кинули їх напризволяще, а самі спробували вибратися з острова.

Коли австралійські моряки уздріли на Батерсті одного з нещасних рибалок, у подобі його була вже не людина, а горем розчавлений звір.

Так, невдачі гнітять, висотують сили, немилосердно б'ють. Б'ють, але вони — я вірю — людину не можуть зовсім убити. Тільки той по-справжньому живе на землі, хто, незважаючи ні на що, все переборює й долає.

СЬОМИЙ ГРАДУС ПІВДЕННОЇ ШИРОТИ

Кілька днів тому, коли над обрієм згасла Полярна зірка та сузір'я Великої Ведмедиці, я ненароком розбудив лише Кіма Михайловича. А сьогодні вночі Заєць зчинив такий галас, що підняв усіх.

— Океан горить, Рятуйте — ми пропади! — закричав він.

І сну — мов не було. Здавалося, мене на ноги підкинула якась могутня пружина. Я в одну мить зіп'явся над кормою.

— Що таке?!

— Чого ти репетуєш? — здивувався Кім Михайлович.

Барарата і Лота, налякані галасом, щось запитували теж.

— Океан в огні,— повторив Альфред. — Пожежа підступає до лакани.

Та ми вже бачили й самі, що океан охоплений вогнем. Горіло все: вода, повітря, хмари у високості.

Багаття було таке яскраве, що засліплювало очі. Його пасма переливалися різноколірно. Внизу, біля води, вони палахкотіли зеленим. Язикате полум'я, ніби коси міфічної медузи Горгони або смарагдові смуги морської капусти, що поросли з глибин, погойдувалося, здіймаючись вище й вище над океаном. І там, угорі, злившись у клуботливе марево, ставало якимсь молочно-білим, наче злиняла на сонці конопляна пряжа. А ще вище, в самісінькому небі — коштовний вінець над світлим чолом — цвіла, спалахнувши, семибарвна райдуга.

Краси такої я не бачив зроду. Мов зачаровані, дивилися ми на те нічне диво.

— Ну, то що? — звернувся до Альфреда Кім Михайлович. — Горимо-палаємо?

Зайцеві було незручно за зчинений переполох.

— А ви на моєму місці… як би ви, хіба не злякалися б? — намагався виправдатись він.

— Може б, і злякався, — в тон йому відповів командир.

Що ж це за диво? — спитаєте ви. А ось що. Ми стали свідками звичайного гідробіологічного явища — світіння океанських вод.

У підручниках з біології воно докладно описане… Коли я розповів Наталці, вона відповіла, що явище те спричинене бактеріями й крихітними організмами, які світяться.

— Ти кажеш — горіли навіть хмари?

— Так.

— Ну, тоді то було фонове світіння. А ще є іскристе, — додала. — Пам'ятаєш, на атолі Туамако одного разу ми подумали, що до острова наближається довгожданий "Буревісник" — так іскрилися в пітьмі далекі вогні?

— Як не пам'ятати? — відповів я. — Василь Окань тоді присвятив тобі сонет "Примарне видиво (Ніч масок). Опус № 7. Ларго. Наталці К. — і тільки їй". Шекспір, Петрарка… ха-ха! — засміявсь я.

— Не злися, Васильку, — ласкаво мовила Наташа. — Я ж у нього не просила тієї присвяти.

— Не просила, але й не відмовилася, — зауважив я. — Гаразд, гаразд, Дездемоно, — на жарт обернув те, що для мене насправді було не жартом. — Цього разу вибачаю.

— Ну то слухай, ревнивцю! — припинила вона мої докори. — Оспівані Оканем вогні йшли від перідіней і ночосвіток. А буває ще, — розтлумачила, — миготливе світіння. Світло, яке випромінюється від тертя об воду медуз та деяких риб.

Тож, виходить, нині ми потрапили не в пожежу, як думалося спочатку, а в освітлену мікроорганізмами смугу океану.

Нічна пригода остаточно розколошкала сон, і ми, орієнтуючись за зірками, попливли далі.

У повітрі вчувався легкий подув. І це, й те, що на поверхні води з'явився планктон, свідчило, що ми відходимо від екватора.

На серці проясніло. Отже, пустеля нас не згубила — ми з неї вирвалися!

Подуви вітру були ледь вловимі, але напрямок визначався — на схід.

— Ви розумієте, друзі, що це? — якось піднесено — так він ніколи не говорив — запитав Кім Михайлович.

— Віє вітер, — виголосив я істину.

— Незаперечно, віє вітер, — погодився командир. — Але це ще не все. Ми, Васько, люди аналітичного складу розуму. Тож разом і поміркуймо. В субекваторіальній зоні Індійського океану, — вів далі він, — вітри міняються зі зміною пір року. Починаючи з січня, на південь від екватора дмуть вітри північної половини горизонту, тобто північно-західний мусон. Здебільше сила їх два-три бали. Це по-перше. По-друге… Який зараз місяць? — запитав.

— Листопад, — поспішив відповісти Заєць. — Скоро Новий рік, і Дід Мороз принесе нам найкращого гостинця — повернення на Батьківщину.

— Листопад, друже. Дивний листопад… — задумливо сказав Кім Михайлович. — А біля екватора в листопаді вітри над океаном спрямовані на захід. І лише починаючи з сьомого градуса південної широти вони дмуть на схід, у бік Кокосових островів.

— Невже ми на сьомому градусі? — зрадів я.

— Ось я до цього й веду, — відповів командир. — Ми десь на сьомій паралелі.

— Нарешті, нарешті! — заторохтів Альфред. — Тепер уже визначимо своє місцеперебування.

— Не поспішай, — зупинив його Кім Михайлович. — Щоб визначити координати, треба, крім широти, знати ще й довготу. Та якраз її і не знаємо. Хоч, правда, якщо архіпелаг Чагос, від якого ми починали свій

дрейф, лежить між меридіанами 80°47 і 72°47 східної довготи, а буря нас несла в південно-західному напрямку, то ми знаходимося, приміром, на сімдесятому, може, навіть на шістдесят восьмому меридіані.

— Як — на довготі Мальдівських островів? — запитав я, згадавши, як одного разу в штурманській "Садка" довелося розглядати карту атола Аду того архіпелагу.

— Навіть трохи західніше від них. Якщо ж пас потім несло ще й на схід, то ми… не знаю, що й думати, — розвів руками Кім Михайлович. — Ми десь, може, аж біля вісімдесятого меридіана.

— І на траверзі в нас — острів Шрі Ланка?

— У цих водах, я чув, розбійничає пірат у сукні — якась графиня з Гонконгу — мадам Вонг.

— Її ватага, — докинув Заєць, — промишляє в сусідньому, Південно-Китайському, морі, потрошить джонки та дрібні кораблі. Відчайдушна особа, скажу тобі! — вигукнув Альфред. — І надзвичайної краси.

— Як Софі Лорен? — поцікавився я.

— Трохи гірша.

— Жах який!

— Не переживай, да Гама, — заспокоїв Заєць. — Піратська флотилія мадам Вонг у цих водах не плаває — тут монополія американських військових кораблів. Що, власне, не краще, ніж піратські нальоти мадам Вонг. А, крім того, ти ж голодранець. Що в тебе візьмеш? Хіба душу.

— Душі я не віддам.

Уже майже розвиднилося. Барарата й Лота сиділи на веслах. У тубільця після випадку з акіо, коли вона потрапила на гак і потім, мабуть, була розтерзана іншими акулами (пропливаючи, ми бачили на воді кров та шматки каната), — нога почала гоїтися, і він на неї потроху ставав.

Таким чином, нам несподівано прийшла підмога — Барарата допомагав веслувати. Ось і зараз він із Лотою зміни мене й Кіма Михайловича на веслах.

Заєць, угомонившись після "пожежі", спав, а ми з Кімом Михайловичем, усівшись на кормі, камінцями шліфували поіржавілі гачки.

— Якби-то швидше потрапити в струмені Екваторіальної протитечії, — вголос висловив мрію командир. — Течія б нас підхопила й понесла на схід. А там — острови Індонезії. Звідти — шапкою докинути й до рідного берега.

— Пропливши на лакані до Яви чи Суматри, ми, виходить, звершимо безприкладний океанський перехід?

— Чого безприкладний? — спитав Кім Михайлович.

— Ну, ми ж… перші, хто долає ці відстані.

— Хо-хо-хо, які ми первородні й неповторні! — насмішкувато відказав він. — Хлопче, хлопче, хтось мудро зауважив, що люди стоять на плечах у велетнів. Це означає: давно до нас жили вже попередники, діяння яких гідне подиву. Бо яку б сферу людського творення не взяти, у кожній були свої гіганти. Платон, Арістотель, Авіценна, Леонардо да Вінчі, Бетховен, Пушкін, Шевченко… Боже ж ти мій! — ніби випробовуючи на вагу щось таке, що не піддається мірі, потряс він руками. — Та це ж маяки, могутні прожектори, які б'ють з глибин віків і

освітлюють шлях у майбутнє. І коли хтось із сучасників, сяк-так докупи стуливши дві ноти, зарозуміло твердить: "Це — вершина!"; коли новоспечений вірш оголошується шедевром чи щойно захищена дисертація — геніальною, мені вчувається розкотистий сміх Арістотеля, Пушкіна, Бетховена. Велетні сміються осудливо.

— Добре, що Заєць не чує ваших слів, — він би підняв на глум своїх пробивних колег.

— Нехай краще спить, — сказав командир. — А ти, Васько, послухай і затям: у водах, де ми з тобою бовтаємося, багато віків тому вже проклали дорогу безіменні й небезіменні мореходи.

— Наприклад?

— Ось тобі приклад, — заломив мізинець Кім Михайлович. — Окремі вироби індійської матеріальної культури з сивої давнини були в Стародавньому Єгипті та колисці вселюдської цивілізації — межиріччі Тігру і Євфрату. Наукою доведено, що обмін товарами між далекими країнами на сході — Індією і Єгиптом та Месопотамією відбувався ще до другого тисячоліття до нашої ери. До того ж торговий шлях пролягав морем. Це раз — плавання давним-давно зі сходу на захід. Друге. Візьмемо східний напрямок, — заломив він ще один палець. — Уже в другому столітті нашої ери відомий географ Птолемей згадує острів Яву: туди з Індостану — від Індії та Шрі Ланки — були прокладені морські шляхи.

— І навіть маршрути відомі?

— Звичайно. Свого далекого попередника й тезка — португальця Васко да Гаму ти знаєш. А про Ібн-Баттуту чув?

— Це той багдадський злодій, про якого є кінокартина? — згадав я бачений колись фільм.

— Який там злодій? — глянув здивовано Кім Михайлович. — І тобі не гріх, Васько, — присоромив, — не знати великого мандрівника середньовіччя?

— Розкажіть про нього…

— А що розповідати? Ібн-Баттута зазнав, як і ми, немало лиха. На нього напали пірати, корабель потрощила буря. Та він, спорудивши нове судно, ще раз вирушив у плавання. "Загнуздавши" тутешні морські течії, під крилами західного мусону добрався до Мальдівських островів, а звідти — десь тут проліг його шлях! — на індонезійський острів Суматра. Тож, як бачиш, друже, не ми перші, не ми останні, хто в океані торував шлях, — докінчив Кім Михайлович. — Я не кажу вже — ти про нього знаєш, — що в цих водах колись із Ормуза в Індію плавав і наш співвітчизник, російський землепроходець Афанасій Нікітін.

— Знаю. Кінофільм про Нікітіна — "Ходіння за три моря" — бачив.

— Телевізор, радіо, кіно… — задумливо мовив командир. — Яке прекрасне надбання цивілізації. Не підводячись із ліжка, можна побувати за тридев'ять земель, сягнути в минуле й майбутнє. Справді — колосально й фантастично. А все ж, коли я бачу, як підліток чи юнак на довгі години "прилипає" до телеекрана, а в книжку й не збирається зазирати, в мені наростає протест: так не можна! Не можна, щоб хтось розжовував і готове клав тобі у рот. Ти сам повинен до всього докопатися, дійти до витоків і першопричин усього. Це дається, Васько, не "вахтуванням" біля магнітофона й телевізора, а вдумливим заглибленням у книгу. Та й не вірю я, що півгодинна чи двогодинна телепередача здатна розкрити всю глибину якого-небудь твору, скажімо, щонайменшого оповідання Чехова чи Франка. Все то — екстракт і поверхове демонстрування невловимого, вічно живого.

— Ви що — проти телевізорів і магнітофонів?

— Чого ж, — відповів Кім Михайлович, — По телебаченню часом передають корисне, скажімо, "На добраніч, діти!" або "Алло, ми шукаємо таланти". Правда, де вони, серед верхоглядів, візьмуться, ті таланти?

— Знову — випад проти підростаючого покоління, — дорікнув я.

— Аж ніякі — заперечив Кім Михайлович. — Діти і молодь — наша будущина, наша надія. Але ця "надія" не повинна лише споживати те, до чого додумалися інші, треба й самим думати. Ось книги, друже, якраз і спонукають змалку до творчого мислення.

— Заєць теж каже, що книги — велика сила, особливо придбані в обмін на макулатуру, модні романи Дюма та Сіменона, — хотів було я перевести серйозну розмову на жарт.

Але жарт вийшов недоречний. Полон! Навіщо я Ображаю того, хто мені зичить добра і кого я насправді шаную?

— Ти, Васько, був би ідеальним хлопцем, — згадалися слова Наталки, — якби іноді менше патякав або й зовсім мовчав.

Аякже, помовчиш! Хоч я й не говіркий, та мені часто ніби хто нашіптує: "Ану, Василю, сипони спідтишка, ніби чорт із лантушка! Докинь ущипливе словечко". Ото я й докидаю.

Що й казати, дурна вдача — через неї лише прикрощі.

І в кого я такий, колючий, вдався (батько, розповідають, був лагідний, мати — сумирна)?

РЯТІВНА ТЕЧІЯ

Вода помітно змінювала колір. З ультрамаринової, прозорої, ніби кришталь, ставала голубуватою, покрашеною де-не-де світло-коричневими й зеленавими цятками планктону.

Кінчалася небезпечна для нас пустеля — починались живі води.

Вони відразу принесли життя. Знесиленим, охлялим, нам сьогодні вперше за довгі дні блукань Нептун, змилостивившись, послав смачний сніданок.

— Лава-лава фіа![20] — кричав Барарата, вибираючи з води волосінь.

Усі кинулися до борту. Там, припнута до гачка, пориваючись то в один, то в другий бік, ходила величезна рибина.

— Чого ти ждеш? Піднімай! — а нетерпінням пристав до Барарати Заєць.

— Одна секунд, Альфреда, — спокійно відповів тубілець. — Фіа цара, фіа сенга,[21] — ніби риба щось справді розуміла, примовляв він до неї.

— Підсікай! Хутчій!

— Не заважай йому, Альфреде, — рукою перепиняючи Зайцеві шлях до корми, сказав Кім Михайлович.

А Барарата уже підводив здобич до борту… Ось риба плеснула хвостом — пінява водокруть, ніби в'юнисте мереживо, забіліла вгорі; ось вона гострою, зубчатою пилкою вигнула спину й розітнула повітря. Мить — і Барарата, намотавши на кисть волосінь, потяг її до себе — риба враз опинилася в човні.

— Краса яка! — захоплено вигукнув я.

— Ой, ой! — сплеснула в долоні Лота. — Фіа лава-лава, фіа сенга-сенга, — дивувалася дівчина.

— Поможи йому, Альфреде! — наказав Кім Михайлович.

Заєць нахилився й притиснув коліном рибину, яка, ляскаючи хвостом, не переставала битися під лавою.

Барарата витяг із її довгастого рота гачок, розплутав скойлану волосінь.

— Бяри, кушай, Зайца, — витираючи спітніле чоло, підсунув рибу Альфредові.

— Го-о-о-ох, аж слина котиться… Давайте мерщій їсти — чого ми ждемо? — не зрозуміло, жартома чи то насправді так здичавів, вирячив Заєць голодні очі.

— Ти дикий-предикий заєць, — посміхнувсь я.

— А що — хіба зайці бувають і свійські?

— Тоді це просто кролі.

— От що, — хапаючи за хвоста рибину, сказав Альфред. — Я хочу їсти і край!

— Стривай-но, всі голодні!

Ми гуртом підступили до здобичі.

Це була крупна золота макрель, яка ще зветься корифеною. В іскристих краплинах води вона палала, мов сонце. Її мінливі барви,

здавалося, увібрали в себе відтінки райдуги — від зеленавого й бузкового до латунно-вогнистого, сяючого.

Мені доводилося бачити всяку рибу, але таке диво зустрів уперше. Ніби згусток палаючого сонця, що побував у океанській синяві, звідки його вихопила людська рука. Та це й була сонячна скалка, яка у пас на очах тьмяніла й гасла.

Не стану оповідати, як ми їли та смакували, припавши устами до шматочків рожевого і прохолодного м'яса, висмоктуючи з нього життєдайний сік.

Спрагу притлумили, наїлися досхочу.

Решту корифени, що залишилася від обіду, порізали на шматки, поклали у шкаралупу порожнього горіха. Прив'язавши мотузкою, опустили кокос за борт.

Це був наш холодильник — риба у ньому повинна зберігатися довше, ніж на відкритому повітрі.

Та... Ми не подумали про те, що "холодильник" міг стати приманкою для акул. І вони з'явилися — зграя хижаків, які, гадалося, давно од нас відстали.

— Хлопці, рук за борт не висовувати! Якщо треба сполоснутися, скажіть — зупинимо човен і дістанемо води.

Командирове застереження — слушне: акули шастали майже впритул з лаканою. Їхні пласкі, ніби розчавлені пащі, раз у раз витикалися то перед носом човна, то збоку, то за кормою.

Запах свіжої крові ненажер п'янив, лоскотав їхній чутливий нюх. Акули геть знахабніли: кидалися до човна, лізли під весла.

Я, хрещений ними, — нога хоч і гоїлася, проте ще й досі боліла, — не звертав уваги й не хотів більше з ними зчіпатися. Та Заєць — і за себе й за мене! — пішов у наступ. Віл кричав — так ніби акули його слухають! — кидав на них шкаралупи кокосових горіхів, намагався влучити по голові веслом.

— От агресори! — сипав прокльони. — І чого вони причепилися?

— Їм мало моєї ноги — хочуть покуштувати ще й твою, Альфреде.

— А дідька лисого! — і в зграю полетіла стулка знайденої в човні черепашки.

— Припини! — гримнув на геолога Кім Михайлович. — Навіщо дратувати. Ти ж їх усе одно не відгониш — нехай пливуть.

Поки ми думали-гадали, чи лишати "холодильник" у воді, його не стало: хижачки відгризли разом із линвою.

Настрій у всіх зіпсувався, тому що спати довелося лягати голодними, тішачись згадкою про смачний обід та жалкуючи за втраченою вечерею.

Прокинулися аж над ранок від того, що човен, погойдуючись, сам по собі почав пливти.

— Що це? — глянув я на воду.

— А це, Васько, мабуть, і є ота Екваторіальна протитечія, — відповів Кім Михайлович.

— Отже, пливемо? — запитав і Альфред.

— Пливемо, друзі, невпинно.

— Як писав матері матрос Мотовило, — додав я: — Лівим галсом бейдевінд вийшли у відкрите море. Курс норд-норд-ост.

— Ні, да Гама, — заперечив командир. — Зараз ти помиляєшся. Бо течія знесла нас не на північ, а прямо на схід. Глянь на небо!

Я відірвав погляд од зморшкуватої води. На посвітлілому небі ще жевріли зорі.

— Он Стріла, Гідра, — вловив мій зір у високості знайомі сузір'я. — Над обрієм, майже в зеніті, ніби досвітня імла, — Туманність Андромеди. Значить, екватор ліворуч і нас зносить до сходу.

Як довго ми ждали цієї зустрічі, зустрічі з рятівною течією! І ось вона відбулася.

— Напинай вітрило! — кинув командир, дістаючи з-під лави схожі на арабський косий парус циновки.

Я поліз на грот-щоглу, а Барарата й Альфред, подавши мені циновку, заходилися прив'язувати її внизу.

Коли впоралися з вітрилом на найвищій щоглі, поставили й на кормовій, бізані. І — невидимий вітер, що злегка хлюпотів над водою, враз ожив. Сполоханим птахом забилися над головою напнуті циновки.

До швидкості течії, що підхопила човен, прилучилася й швидкість мусонного вітру. Вони в подвійній упряжці помчали лакану на схід.

Пливли цілісінький день, розкошуючи жаданим перепочинком. Після весел, від яких на долонях у кожного криваві мозолі, тепер плавба здавалася щастям.

Течія плинула хоч і не прудко, але нестримно. Це була невідомо якої ширини річка, що несла свої води серед незрушної товщі океану.

Блакитною цяткою на виднокраї майнуло чаїне крило. Потім ще і ще. Мов струшені вітром пелюстки дивоквітів, голубіли, припадаючи до води, то знову неквапно піднімаючись угору.

Блукачів океану, ширококрилих птахів, було безліч.

— Нумо, Васько, ліво на борт — прямо на чайок! — наказав командир, якого я нещодавно змінив коло стерна.

— Ліво на борт! — повторив я, як, бувало, не раз це робив, несучи ходову вахту на "Садку".

— Де чайки, там і риба, — зауважив Кім Михайлович. — Отож, може, нам пощастить.

Справді, там, де кружляли птахи, привільно гуляв косяк риби. Вода ніби кипіла. І над нею — після днів безгоміння й тиші — кричали чайки.

Кр-ра-а… Кр-ра-а-а… Кр-ра-а-а-а… — неугавно лунало над океаном.

Цей крик нагадав про життя, про те, що ми не згубилися безслідно в пустелі.

Ми заходилися ловити рибу.

Веселий, радісний лов! Мені він нагадав те, як у дитинстві після літньої зливи, коли ставок виходив із берегів, ми, підлітки, на затопленому лузі серед трави ловили руками карасиків… А тільки тоді весело так дріботіли, падаючи на лискуче латаття, дощові краплини. Пахла мулом і ряскою гливка земля. Сміялися — по узгір'ю, вікнами до

сонця — білобокі хатини та над левадами басовито кахикав далекий грім.

Земле рідна, припаду до грудей твоїх, травами пропахлих, і від щастя, що ти є, заплачу…

Того, що було, не вернути — побувати в дитинстві не можна. Та віра в радісне вороття лишається: крізь бурі й шторми проб'ємося, щоб тільки вернутись додому!

Риби наловили стільки, що вистачило б на весь екіпаж "Садка". Голубуваті, вологі тунці, як поросята, лежали один біля одного на ребристому дні лакани.

Пообідали й повечеряли.

Заєць на кормі спорудив чавильню. На дошку клав шматочки риби, притискав їх стулкою черепашки — цівка каламутного соку повільно збігала вниз, наповнюючи ним порожні кокосові горіхи.

Так ми, про запас, заготовили "воду".

Сік із риб'ячого м'яса — ніякий: ні смаку, ні запаху. Щоправда, прохолодний і солодкуватий, як зморений літньою спекою молочай. За умов, не схожих на ці, в яких ми опинилися, його, звичайно, не будеш пити — гидота! Та для пас він — щонайкраще питво.

Незвичним і дивним здавалося тепер, що можна, скільки забажаєш, поїсти, напитися "водички". Хоч, за порадою Кіма Михайловича, ми не зловживали раптовим достатком. Адже шлунок відвик од страви — не далеко й до біди.

Їли невеличкими порціями, але часто. І все-таки ніяк не могли вдовольнитися — пережитий голод не забувався, диктував своє.

Я, потай від інших, сховав під лаву шмат тунця. Дві голови, які Кім Михайлович збирався викидати, відклав теж. Обрубки — хвіст і плавці — засунув за грот-щоглу.

Для чого все це? Адже ніхто не обмежував у їжі. І все ж щось нашіптувало запасатися й запасатися про "чорний" день.

Минула ніч, і день, і ще одна ніч… Підхоплена течією лакана мчала на схід.

Сонце немилосердно пекло. Сік, націджений у кокоси, не прокис. А трохи зіпсованої риби викинули за борт.

— Я нічого не розумію, — знизав плечима Кім Михайлович: — Звідки такий сморід?

У човні справді ставало нестерпно — так щось сильно тхнуло.

— Може, це з океану… планктон смердить, — якось винувато відказав Заєць.

— Та! Який там планктон? У звичнім для нього середовищі він не повинен смердіти. Ану, голуб'ята, гляньте під лави — часом не закотилася туди яка-небудь голова? — велів командир і сам зазирнув під банки.

— А це що? — здивувався він, витягаючи з-під Зайцевого сидіння довжелезний хвіст тунця.

— Х… хвіст, — захлинувся словом Альфред.

— Та бачу, що хвіст, а не голова. Ось іще один. Друже, тут схованка!

— Я... я... — і Заєць, розхвилювавшись, нічого більше не міг сказати.

— Все ясно, — підморгнув мені командир. Я зашарівся.

— Кіме Михайловичу, — несміло обізвавсь. — Кіме Михайловичу, — повторив. — Пробачте, я теж дещо сховав.

— І ти? — прискнув він сміхом.

— І я...

— Барарата ховайла теж фіа... — почувся з корми голос тубільця.

— Лото, ти що-небудь подібне бачила? — не перестаючи сміятися, звернувся до дівчини командир.

— Бачил — не бачил, — відповіла вона, теж сміючись білозубо.

Ми, троє,— Заєць, Барарата і я — витягли із схованок всі свої риб'ячі припаси.

Було соромно, страшенно соромно й незручно! Хоч закрадавсь незрозумілий страх: а що, коли знову нічого буде їсти?!

— Спокійно, спокійно, друзі,— якомога лагідніше мовив командир. — Сорому тут немає — ви ж таке пережили! Ну, чого ти плачені? Заспокойся, любий, — ласкаво поклав він Альфреду на плече руку.

От тобі й любов до життя! Любов (ха, ха, ха! — засміявсь я), якою керує нікчемний інстинкт самозбереження, веління шлунка.

Це ганебно, це гидко! — картав я себе за шкурництво й хвилинну слабість.

ПІД ВІТРИЛАМИ

…І все-таки — слава тобі, рятівна течіє!

Риба, яка нам зрідка трапляється; легкокрилий вітер, що гонить лакану. Нарешті — двічі за останні дні — короткочасний дощ, що нежданo поповнив запаси прісної води. А що, скажіть, іще треба тим, хто, гнаний бурею, опинився у відкритому морі?

Нога моя почала заживати, Бараратина — теж.

До речі, тубілець виявився неабияким рибалкою. Рибу, яка нікому з нас не йде до рук, він умудряється ловити. Наживить копрою або шматочком тунця гачок, пробурмоче щось, — і, дивись, рибка вже теліпається на волосіні.

— От чаклун, так чаклун! — захоплююсь я.

— О Барарата антітра — фіа,[22] — погоджується Лота.

У нашій чоловічій компанії вона — незамінна: й веслує нарівні з нами, й допомагає господарювати — ріже рибу, готує з копри смачні "салати". Ну, і звісно, лікує нас, слабаків.

І чому так здавна вважається, що жінки у морі приносять нещастя?

Вірячи в ці забобонні прикмети, моряки-мужчини не дозволяли фуріям у сукнях, як вони потай називали жінок, навіть ступити на палубу корабля, що вирушав у плавання. Тому ж, хто нехтував старовинними звичаями і відважувався брати в море жінку, доводилося потім гірко розкаюватись, от хоч би й французькому мореплавцеві позаминулого століття Ів-Жозефу де Кергелену, іменем якого на півдні Індійського океану названо архіпелаг.

Переодягнувши свою юну подругу Луїзу Сеген у матроську робу, відважний капітан провів її непомітно на "Ролан" — до зубів озброєний корабель, який вирушав од берегів Франції до далеких островів.

Плавання скінчилося. Та Кергелена на шість років кинули у в'язницю, позбавивши всіх титулів і звань і заборонивши служити в офіцерському корпусі.

Так легендарний мореплавець заплатив за свій необачний вчинок.

— Якщо жінки літають у космос, чого б їм і не морякувати? — слушно зауважив Альфред.

— Атож, — погодився Кім Михайлович й для прикладу навів ім'я славетного радянського капітана далекого плавання Щетиніної.

А я згадав наречену Сашка Кукси — Моніку, яка нібито вчиться у морехідці на факультеті судноводіння.

— Як би твого дружка Куксу та не спіткала доля Кергелена, — блимнув посмішкою Заєць. — Між іншим, і ти, да Гама, чував я, теж маєш подружку, що марить морями.

— Наташа моя не тільки марить, а й плавала не раз, — гідно відповів я, по-лицарськи захищаючи дівчину. — В морі ми й познайомились.

— Ого! Сімейна мандрівочка. Колосаль! Такого й Кергелену не снилося. Ловкач ти, хоч і вдаєш із себе святого та божого. Обкрутила тебе золотокоса.

— Заєць! — різко обірвав я. — Ніколи не смій про Наташу нічого подібного говорити.

Мене аж трясло від люті.

— Свят, свят! — закотивши очі під лоба, по-блюзнірськи перехрестився геолог. — У тебе справді з нервами не все гаразд. Втрачаєш почуття гумору, дорогий!

Зрештою ми, задерикуваті півні, вгомонилися й притихли.

— Гумор, да Гама, — вже примирливо повчав Заєць, — це — веселий погляд на життя, коли дрібниці не застують основного і людина не заводиться, як ти, з півоберту.

— Тобто гумор, по-твоєму, пустопорожні смішечки?

— Не зовсім так, — відповів Альфред. — Претензійну дотепність плодять переважно гумористи-професіонали, які, вигадуючи, як їм здасться, смішні ситуації, намагаються нас будь-що розсмішити. Це — балаганство, кривляння. А справжній гумор — не в штучно придуманих обставинах — він, як алмаз, світиться зсередини. Людина живе, працює, а живучи й працюючи, помиляється — і, незлобливо кепкуючи з себе, виправляє похибки й вади, рухаючись, отже, до поступу — вперед. Тому-то той, хто прагне до кращого, досконалішого, мені здається, завжди гуморист.

— Я не претендую на роль гумориста, — зачеплений докором Альфреда за живе, відповів. — А все ж ти помиляєшся, говорячи, що я втратив почуття смішного. От скажи мені — прискіпавсь до нього. — Це гумористично?

— Що саме?

— Ти — заєць, — тицьнув я пальцем у Альфредові сухоребрі груди. — Та замість того, щоб гризти капусту, як і належить зайцям, подався в морську геологію, гризеш корінні породи підводних хребтів. Так само й

Іван Пророченко, якого ми звемо Антрекот Антрекотович, — з пожежника в Трилісах обернувся в кухаря. Хіба ж не смішно?

— Трішечки, — нічого не міг заперечити Альфред.

— У цій, як ти кажеш, "трішечці", мабуть, і криється гумор. До речі, мій тезко Окань — неабиякий гуморист.

— Так, неабиякий, але додам: підроблений і, крім того, базарно-комічних обставин. З цих причин Остап Бендер,[23] прототип колишніх одеських дотепників, — продовжив він, — лише вдала вигадка, хоч і здібних письменників. Тоді як Швейк[24] — органічний вияв душі народу, його непідробний образ. Смішне, комічне, веселе, що нас так захоплює у вчинках Швейка, іде, як світло алмаза, з самої його середини.

— Ми з Оканем разом починали морякувати, — перевів я розмову на інше. — І знаєш, подружилися. Є в ньому багато привабливого, справді гарного.

— Безперечно! — вигукнув Альфред. — Як і в кожного з нас.

— Ні, я не про те — мені хотілося сказати інше. Окань, — пояснив я, — мастак кепкувати з інших, але терпіти не може щонайменшого зауваження на свою адресу. Він вважає, що критики взагалі — люди, які ні на що не здатні, нічого не вміють, а беруться повчати. Здебільшого це йде, запевняв Василь, від прагнення утвердити своє нікчемне "я", звеличитися у власних очах і змусити в ту "велич" повірити інших. "Як правило, да Гама, — казав він, — такі люди страждають комплексом неповноцінності, але приховують цю ваду од стороннього ока, виставляючи ж, як щит, для захисту власної персони манію величності".

— Він що — ображений на увесь людський рід, твій друг?

— Ні, тільки на літературних критиків.

— Так із цього й треба було починати, да Гама! — осудливо глянув на мене Заєць. — Очевидно, Окань із своєю писаниною не раз потрапляв на зуби до літературних драконів.

— Так, кілька редакцій забракувало добірку його віршів. "Куди не пошлю, — скаржився, — всюди знаходиться якийсь Шахраїнський, Намульницький чи хтось інший з поріддя "…ницьких". І ну до синців дубасити. А ще коли — не дай бог! — повчати візьметься критик у спідниці, скажемо, яка-небудь "…ницька", — пиши пропало — не допоможе навіть літконсультант із Кабінету молодого автора — загризуть!"

Ми з Альфредом зійшлися на думці, що Оканю треба, мабуть, змінити жанр і з віршів перейти на п'єси, як це свого часу зробили драматурги Мурлигін та Аверкін.

— Нових п'єс у наш час, крім перелицьованих повістей деяких авторів, малувато, — сказав Заєць. — І друг твій на цьому тлі виділиться й матиме успіх.

Ось воно, дантове пекло літератури! — подумав я.

І ми з Альфредом заприсяглися: ніколи, навіть жартома, не писати віршів.

Лота — мила, добра фея. Навіть тоді, коли нам, чотирьом мужчинам, нестерпно і ми, буває, розкисаємо, дівчина тримається як справжня героїня. Ні скарг на страшну плавбу, ні докорів.

— Бідна Зайца, — гладячи Альфреда по голові, примовляла, помітивши, як геолог переживає через ту свою кляту схованку, — І ти, Васка-Кваска, бідна poulet.[25]

Завжди знаходиться в неї слівце, щоб пас збадьорити. Ми також, чим можемо, допомагаємо їй.

Я, наприклад, щоразу розбуджую Лоту на якусь годину пізніше — нехай трохи поспить! — коли надходить час готувати сніданок або когось із нас міняти на веслах.

Кім Михайлович був проти, щоб дівчина нас підміняла.

— Не жіноча робота — галерних веслярів, — жартома говорив він.

Але тубілка наполягла: мовляв, якщо не дозволите, кинуся за борт і попливу серед акул! Старий, як світ, жіночий засіб — розжалобити й настрахати серце мужчин. Старий і, треба сказати, невідмовний. Лота таки почала веслувати.

Що ж із нею, нашою красунею, сталося нині? Спохмурніла, ніби сама не своя. Що далі пливемо на схід, відходячи од клятого острова, тим вона сумнішає й сумнішає.

— Немає Носі Мазави, немає Бонго Бе, мами немає…— каже, зітхаючи.

Бо таки справді Бонго Бе — острова, на якому Лота колись жила, уже не побачимо — його, напевне, давно минули. Тепер єдина надія: причалити хоч би до якого-небудь суходолу і вже звідти переправити Барарату й Лоту, якщо вони, звичайно, забажають, на Бонго Бе чи якийсь інший архіпелаг, де їх не зможуть схопити американські головорізи. Ну, та й рідню дівчина мріє розшукати…

Ми повільно просуваємося по якійсь там сьомій паралелі на схід.

У подувах мусону над головою лопотять саморобні вітрила-циновки. Заєць і Барарата спочивають — їм невдовзі заступати на вахту —

веслами потроху підганяти лакану. Я з Кімом Михайловичем, незважаючи на спеку, орудую веслами, а Лота, керманич, сидить біля стерна.

— Досить! — кидає командир. — Нехай за нас працює вітер, а ми, поки ще спека, відпочинемо.

Заснув і Кім Михайлович. Ми з Лотою удвох на кормі.

— О-ох, — зітхнула, кермуючи стерном та поглядаючи на воду.

— Не сумуй, красуне, — узяв її за руку. — Ми відвеземо тебе на Бонго Бе, найдемо матір, розповімо всьому світу про те, як янкі виганяли твоїх земляків невідь-куди, аби не бачили й не знали, що будується на вашому, колись світлому, острові.

— Це так — я побачу маму? — зраділа тубілка.

— Аякже. Неодмінно побачиш, Лото, — хоч сам у це я мало вірив: де ж бо їх тепер шукати, вигнаних із рідної домівки остров'ян-носімазавців?

Втім, якщо стане відомо, що на далеких островах чинять американські зайди; якщо втрутяться міжнародні організації — той же, скажімо, Червоний Хрест, — може, дівчині й пощастить знайти рідню. Хоч янкі завжди намагаються не допускати розголосу, багатьом доларами затикають пельку, хто міг би викрити злочинні махінації. Щоб мовчали і щоб правда про окуповані острови не просочувалась до людей.

Так було і в Тихому океані, на Бікіні, де янкі "вдосконалювали" атомні бомби. Таке ж діється з Кваджалейном — тихоокеанським атолом в архіпелазі Маршаллових островів.

Колись мирні води лагуни перетворено на полігон для випробування смертоносних балістичних ракет, що запускаються — американські "гостинці" й "поміч" слаборозвинутим народам! — аж із Сполучених Штатів Америки. Сам кораловий суходіл, Кваджалейн, став кузнею ядерної зброї: американські "опікуни"[26] за певну винагороду змусили вождів Маршаллових островів підписати з ними угоду, за якою США надасться "право" протягом п'ятдесяти років використовувати атол як свій ракетний полігон.

Тубільців Кваджалейна, як і остров'ян Носі Мазави та Дієго Гарсія, янкі силоміць виселили. Живуть вони тепер на майже непридатних для життя островах, під загрозою смерті час від часу все ж припливаючи "додому" — на рідний для них атол.

Ми з Наталкою на "Буревіснику" проходили повз ті острови — береги атомної смерті.

— ...Не сумуй, Лото, — кажу я, підбадьорюючи дівчину.

— Добра, Васка, добра, — озивається тихо. Ледь помітна усмішка торкається її уст. Чайки виснуть над лаканою, розкинувши крила. Непорушно, невідступно, так, ніби вони — продовження човна, його фантастичні вітрила.

І сумно й важко — задуха ж яка! — а все-таки нам хорошо з Лотою під цими блакитними вітрилами, в мовчанні океану.

Дівчина, поступившись місцем біля стерна, запрошує сісти поруч.

— Я, Васка-Кваска, — зашарівшись, мовила, — була-хотіла просити-питати: ти була є любиш дівчина? Там, далека, у своя танана.[27]

Лото, Лото... Так, як вона мить тому, тепер ніяковію я.

Мені нічого сказати —…Наташа, далека, мила дівчина, рідний берег… допитливі, замріяні очі…— тубілка мене, мабуть, не зрозуміє.

Я мовчу, враз почервонівши.

З дівчатами завжди так: як тільки помітять, що ти завагався, відразу ж беруть гору!

— Ага-ага! — метнувши лукавий погляд, озвалася Лота. — Васка-Кваска стала є мена — май ампасімена.[28] Ага-га! — повторила, пирснувши сміхом.

Я засміявся теж.

— Ви що там, слов'яни, розвеселилися? Може, вже берег видно, чи що?

Заєць, підводячись із лежака, протирав заспані очі.

— Алфреда, Васка-Кваска мена — май ампасімена, — не перестаючи сміятися, пустувала тубілка.

— Що вона лепече? Переклади, ти ж у нас тлумач-поліглот, — попросив Заєць.

Не буду ж я зізнаватися, що Лота приперла мене до стінки, ще й кепкує, капосна! І я відповідаю:

— Вона говорить, Альфреде, що закохалася в тебе з першого погляду.

— Ти не обманюєш — справді так сказала?

— Клянуся головою й зубами акули, яка мене кусонула!

— Ти ба?! — вирячив очі Заєць. — Взагалі-то це могло бути, — казна-що уявив він про себе. — Я ж бо не потворний. Правда, да Гама? — розпрямив він свої хирляві плечі.

— Ти — прекрасний, — запевнив я. — Ти — Жан Маре, Пуговкін і Ален Делон[29] укупі!

…Течія ставала дедалі стрімкішою. Вона бурунилась хвилями. Так ріка, що поспішає до моря, набирає розгону.

ОКО БУРІ

Чого ж мені важко, боляче так? Болить голова, скроні ніби розпирає й стискує тугим обручем. Хоч би ковток повітря — задуха, млість.

Що зі мною? Де я?

Перед очима густішає пелена туману і в просвітах між ним — то хмари, то якісь вічнозелені ліси. Погойдуються, зволожують росою чоло.

Раптом за тими деревами напливає видиво, яко вже не раз приходило уві сні,— витикаються щогли "Садка".

Гущавина розступається, і корабель, прим'явши зелен-віть, тихо пливе поміж грядок капусти, лужком-бережком, повз моє рідне село Очеретяне.

…Пшениці схиляються обважнілим колосом додолу, і я чую, як, черкнувши об борт корабля, починають шуміти. Мов прибій або пасатний вітер: ш-ш-у-у… ш-ш-у-у… ш-ш-у-у.

…Зблиснуло плесо ставка. Млин. Закучерявлена вербами гатка, з якої я не раз серед літа стрибав у прохолодну ковбаню. Левади. Косогір. І — тубільна хижка, чи що? — під розлогою шовковицею край дороги моя, вшита соломою, батьківська хата.

…Мама порається на подвір'ї. Вона бачить, як у низині повз наш город пропливає в синю безвість "Садко". Простягши руки, кричить: "Синку!" І, не в змозі спинити корабля, падає в сльозах на поросле шпоришем осоння двору.

…Я плачу теж — мені боляче й гірко… Мама, як марево, тане; у мене на устах лишається присмак солоної сльози.

…Хто ж бо, крім неї, ще є на світі? Та, мабуть, нікого. Всі — і нікого. Мамо!.. — холоне мій голос.

…А степи, як були байдуже ласкавими, так і лишилися. І будуть такими вічно — пропливе в нікуди мій "Садко", подаленіє й згасне мамине життя, а вони, злеліяні її руками, зостануться прекрасними довіку… І село наше Очеретяне з журавлями над криницями щовесни колисатиме яблуневий цвіт. І хтось молодий та щасливий припаде устами до степового джерела й нап'ється, як і колись, цілющої, пропахлої чебрецем води.

Пропливає "Садко", як мої літа, без вороття, в безвість…

Я кричу, пориваюся встати.

— Де я?

— Лежи, Васка-Кваска, лежи, — тихо наказує Лота.

Крізь пасма туману, що сповиває тіло, мов повиток, розплющивши очі, бачу: високі пальми, бездонне небо, схилене й заплакане обличчя Лоти.

— Де я? — запитую знову. І тоді нараз пригадую все…

За останні дні ми подолали чималу відстань. Вода бурунилася, ніби кипіла. Це починалося розгалуження Екваторіальної протитечії. Потрапивши в її бурхливі струмені, наша лакана, перескакуючи з хвилі на хвилю, прудко мчала вперед.

Було душно. Дощі, яких очікували, не йшли. І знову, отже, почала допікати спрага.

— Води лишилося в кількох горіхах. Тому щоденна порція: два-три ковтки кожному — і ні краплі більше! — розпорядився Кім Михайлович.

Риба, навіть медузи, — вся живність зникла. Води, як і раніше, стали пустельними.

Спрямовуючи човна на взятий східний маршрут та, щоб не втрачати решти сил, ми здебільшого лежали, намагалися не рухатися.

Спека була нестерпна, небо — чисте. Надвечір далеко на заході, там, де сонце розпекло й позолотило вогнисту небесну баню, ніби хто кинув розчепірену пальмову віть, — з'явилися тонкі, довгасті смуги пір'їстих хмарин.

— Отже, знову на бурю, — розглядаючи ті штормові вісники, мовив командир.

І справді, невдовзі усе враз змінилося, так, ніби порушилася звична рівновага природи і в довколишньому середовищі щось надломилося.

Повіяв рвучкий стрічний вітер, захвилювалася вода, він її якось непомітно сплюснув, океанська поверхня стала дивовижно чистою й молодою, немов чоло, з якого раптово зникли глибокі зморшки.

Але так тривало недовго...

Мені здалося: чиясь всесильна рука розпрямляє туго стиснуту пружину. Вода дедалі більше бралася борозенками хвиль, аж поки й зовсім перетворилася на брижі.

Гнуло, помчало, понесло — зібгана пружина розпрямлялася й розпрямлялася. Струмені течії, що мчали нас на схід, не зрозуміло з чиєї волі звернули тепер у протилежний бік. Могутній вихор метляв їх як хотів: то закручував у спіраль, пускаючи по хиткій, ніби п'яній, орбіті, то підштовхував у круговерть, де хвилі вже заводили відьомський танок.

Як і тоді, під час тайфуну на кораловім атолі Туамако, коли ми з Наташею мало не загинули, стало тривожно й лячно — щось гнітило, серце прискорено билося в очікуванні страшної неминучості.

— Мені погано, — зізнався Альфред, прикладаючи руку до грудей. — Нічим дихати... моторошно.

У мене теж раз у раз паморочилася голова, терпло, наливаючись втомою, тіло.

Циновки, наші надійні вітрила й затінок — "заячий холодок", як ми їх жартома називали, — згорнули в сувої й поклали в човен.

— А тепер ось що... — перекрикуючи ревище вітру, наказав Кім Михайлович. — Кожному прив'язатися й надіти нагрудники!

Ще в штильову погоду з порожніх кокосових горіхів гуртом виготовили рятівні пояси: горіхи не гірше корка утримують людину на

воді. Рештки ліанової линви, що збереглися після акулячих "гонок", пішли на прив'язні паски, якими зараз кожен із нас кріпився до човна.

Рішення Кіма Михайловича слушне: хвиля, навіть якщо й перекине човен, не зможе нас змити в океан. Ну, а вже коли лакану не врятуємо і опинимося на воді,— кокосові нагрудники допоможуть триматися на плаву й не тонути.

— Прив'язалися? — пересвідчився командир.

— Так.

— Ну от і добре.

Ось як ми, за нашим штормовим розкладом, розмістилися в лакані. Лота згорнулася клубочком у носовій частині, Кім Михайлович залишився біля румпеля — стерновий. Барарата і я сиділи на банках коло весел, а Заєць — для підмоги! — поруч, припнувши себе вірьовкою до споду човна.

— Тепер ми справді приковані ланцюгами галерні раби, — посміхнувсь я невесело.

Та було не до сміху.

Вітер завивав. На воді почалося сум'яття. Лакану так тусало, жбурляючи врізнобіч, ніби горох на решеті. А під днищем, здавалося, ворушаться, підкидаючи його вгору, якісь горбоспинні, неповороткі потвори.

Так нас стрічала буря.

Там, де ще звечора, ніби грайливі й легкі штрихи, розчепірювалась пальмова віть — пір'їсті хмарини, зараз, на вранішньому небі, вже клубочилися кучугури грозових хмар. Набубнявілі вологою, вони важко плинули над океаном, і в глибоких розривах між ними вогнистим оком — оком химери — посміхалося сонце.

Із тих обважнілих кучугур несподівано гунула вода — стіна небесної зливи.

— Вода!.. Вода!.. Вода!.. — підставляючи обличчя потоку і від радості не тямлячи себе, кричали ми.

— Вода! Вода!

Напилися.

Але злива, втамувавши спрагу, принесла холод. Вологий, липкий, насичений випарами океану холод, хоч температура і впала лише на кілька градусів.

— Не сидіть, друзі, склавши руки, — почувся голос командира. — Розтирайте хутчій спину, груди, зігрівайтеся потроху — ми ж не звикли до такої температури. Застудитися — легше легшого.

Але злива як почалася несподівано, так несподівано і вщухла.

Я глянув на небо: хмари, звільнившись від дощу, полегшали. Гнані високим піднебесним вітром, мчали і мчали в сіру далеч.

Рух купчастих хмар, згадав я синоптичне застереження мореплавцям, завжди свідчить про напрямок центру тропічного циклону: якщо повернути обличчя назустріч рухові хмар, то центр циклону — ліворуч.

Я підвів голову, стежачи за мінливістю хмар. А, он воно що! Циклон від нас правобіч.

Потім ні хмар, ні вітру не стало — під синім, синьо-ласкавим небом, під сліпуче палким сонцем вирувала сама вода.

— Ура! Буря минула. Налякала нас і вгомонилася.

Я ж знав, що це не так — тайфун над Туамако мене дечого навчив.

— Альфреде, не радій передчасно, — сказав геологу. — Таке затишшя і спокій буває перед найгіршим — шаленою навалою вітру. Ми попали в око бурі.

— Оце воно таке, око бурі? — здивувався Заєць.

— Як бачиш.

Неподалік від нас, ніби перепиняючи вітер, що намагався проникнути в раптове затишшя, звелася стіна грозових хмар.

То був мур, високий циліндричний мур довкола глибочезного колодязя. На дні його пагорбились хвилі та, ніби впущена кимось баддя, гойдалася з боку на бік наша лакана. А вгорі колодязь прикривала ляда — шмат синього-синього неба з іскристим сонцем посередині.

Потім той мур упав. Сонце погасло. Неба не стало. Вітер косою, боляче й гостро, різонув, ударив по обличчю. Гунула вода — згори. А хвилі піднялися знизу.

Куди нас мчало, скільки часу — не пам'ятаю. Лише — мов сон — пригадую: ревище бурі… спінені хвилі-вали, за якими раптом майнула,

притиснута якимись високими деревами до води, смуга коралового берега.

Вітер гнав лакану в обійми смерті.

Високий-превисокий вал. Сувої води женуть лакану до лукомор'я, просто на гущавину зелені… Стовбури. Верховіття дерев. Удар! Морок. Забуття — я більше нічого не пам'ятаю.

— …Васю, Васильку, да Гама.

Це голос Кіма Михайловича.

— Він живий! — каже Лота.

— Живий, живий! — репетує від радості Заєць.

— Де я? Що зі мною? — розплющивши очі, запитую.

— Потім… потім, Васка-Кваска. Не рухайся — лежи, — і чиясь рука ніжно дотикається до мого обличчя.

"ГНІЗДО" НАД ЛАГУНОЮ

Так я вдруге за своє коротке життя знепритомнів. Перший раз це трапилося тоді, коли наш батискаф турсонула невидима підводна сила і ми, четверо акванавтів, провалилися в океанську безодню. Ну, і ось тепер — у бурю, на цьому далекому, невідомому острові.

Полежавши, як і веліли друзі, нерухомо й спокійно, я нарешті знову розплющив очі.

Галюцинація, чи що? Лежу я в човні, у нашій лакані, високо в небі, серед розкидистого гілля якогось велетенського дерева.

Кокосовий гай. Довкруг неширокої лагуни — коралове узбережжя. А лакана, як чорногузове гніздо, висить, застрягнувши між перехрестям гілок, у верховітті.

Щоб пересвідчитися, що це не сон і не мара, боляче щипаю себе за ногу. Нога — моя, і я — я, Василь Гайовий, а човен таки висне над землею.

— Що — не віриться? — Заєць посміхається. — А таки це дійсність, — каже. — Навіть барон Мюнхаузен не потрапляв у подібну халепу. Він лише до церковної дзвіниці прив'язував коня. А щоб опинитися на човні в піднебессі, такого з ним не бувало. Колосаль! — вигукує Альфред захоплено.

Ну й дивина! Я досі не можу дійти до тями й повірити у фантастичну реальність того, що бачу.

У човні і Кім Михайлович, і Барарата, й Лота.

— Добре, що ти живий, — озивається командир.

— Бідна моя Васка-Кваска, — відчуваю на своєму чолі ніжний дотик Лотиної руки.

Барарата сміється.

— Маева — карашо, дуже добра! — коверкає він наші слова.

— Так що ж усе-таки сталося? — намагаюсь підвестися і — через біль у стегнах — не можу.

— Ти все пам'ятаєш? — замість відповіді запитує Кім Михайлович.

— До тієї миті, як нас підхопила висока хвиля й понесла на суходіл.

— А далі було таке…

Командир воскрешає все те, що я, знепритомнівши, не відчув і не міг побачити.

Після короткочасного затишшя, коли на нас "зиркнуло" око бурі, шторм залютував з новою силою. Хвилі набігали звідусюди. На поверхні води коїлася незрозуміла колотнеча. Вона, мов дзигу, крутила, кидаючи то в один, то в другий бік, лакану.

Уже не допомагали ні весла, ні стерно. Та ми й не пробували ними орудувати. Прив'язавшись наміцно, лежали, благаючи одного — щоб човен тримався на плаву й не перекинувся.

Лакану, покружлявши, нарешті погнало за спінені кучугури валів — у сіру, наповнену вітром безвість.

Навіть під час вибуху підводних вулканів та моретрясіння, коли хвилі цунамі оскаженіло мчать урізнобіч, — навіть тоді у відкритому морі вони відчуваються менше, ніж на березі. Довгі-предовгі, хвилі, як на гойдалці, то піднімають, то опускають човен і мчать далі.

Буря, в яку ми потрапили, була звичайним тропічним циклоном. Як потім нам говорили, синоптики нарекли цей циклон "Наталі". (Багато років тому романіст Джордж Р. Стюарт написав книжку про шторм у Тихому океані, назвавши його "Марія". Відтоді тайфуни, урагани, циклони величають жіночими іменами).

Наталі… Так я іноді називаю і свою Наталку.

Треба ж статися такому збігу, що я мало не загинув од лютого "ока" примхливої тезки моєї милої Наташі!

— Нашу лакану, я вважаю, — додав Кім Михайлович, — підняла не тільки вода штормового океану, а й сейсмічна хвиля. Такі хвилі виникають під час моретрясіння й вибуху підводних вулканів. Тут же, між Кокосовими островами й островом Різдва, де ми, очевидно, перебуваємо, вулканів — безліч. Підхопивши лакану серед океану, та сейсмічна хвиля понесла її на низинний кораловий острів. І, відступаючи, понижчала, а нас лишила у високому гіллястому сідалі.

— І ми не випали, не потонули?

Кім Михайлович метнув погляд на Зайця.

— Он його запитай, нехай розкаже.

— А що розповідати? — зніяковів Альфред. — Шторм в шторм — він нікого не щадить, не зважає ні на ранги, ні на чини.

— І все-таки, хлопче, розкажи, — наполіг командир. — Васькові цікаво послухати.

— Ну… ну, — затнувся Альфред. — Налигач, яким я був прив'язаний, перетерся, і мене жбурнуло аж он на ту гілляку, — показав він ліворуч на зчухране верховіття.

На кількаметровій висоті над нашою лаканою білів довжелезний, схожий на шию жирафи, сучок і на ньому, немов намисто, висів, унизаний кокосовими горіхами, чийсь рятівний пояс.

— Ото я там і був, — пояснив Заєць. — Сидів собі, поки аж спала вода.

— Не сидів, а висів, як кажан, пов'язкою для стегон зачепившись за сучок, — уточнив командир.

— Ой, Васка-Кваска! — сплеснула в долоні Лота. — Ми думал: Зайца літає або-або...[30]

— Полетиш — аякже! — відказав Альфред. — Та й ти, да Гама, скажу, мав вигляд... гм... як у сплячої красуні — лежав непорушно під лавою лакани. Вдарило тебе добряче. Наковтався води, й памороки забило. Ми вже, зізнатися, й не думали, що оживеш, — кліпнув він поруділими бровами. — Всі тебе рятували. Робили масаж серця, розтирали задубіле тіло. А я, як і тоді, після втечі з Голови Дракона, коли відкачував — бідна моя Чао! — макаку, робив тобі штучне дихання.

— Ну, ти ж у нас відомий мавпячий рятівник, — кволим голосом зауважив я.

— Тобто ти хочеш сказати, що й ти, Васько, — мавпа?

— Я цього, Альфреде, не говорив.

— Але так виходить.

— Ну, що мені з вами робити? — знизав командир плечима. — Знову зчепилися, як півні.

Мені добре нам'яло боки — стегно боліло, і я кілька днів пролежав у лакані.

ЗЕМЛЯ, ЯКУ МИ ШУКАЛИ

Знову, як і на атолі Туамако, куди нас із Наташею винесла колись течія, — перед нами зараз лежав безлюдний острів.

Видно, так уже мені на роду написано, що я, хлопець із далекого степового села, повинен стати остров'янином, а мої пригоди, почавшись раз, триватимуть безкінечно.

Бідна моя матуся! Вона не хотіла, щоб я пов'язував свою долю з морем.

— Ти ж такий неслухняний, Васильку, — казала жартома й водночас із докором, — як і той англійський хлопець із міста Йорка — Робінзон Крейцнер. Він теж, не послухавши батька й неньки, вирушив у плавання.

Мати, як ви здогадуєтесь, мала на увазі Робінзона Крузо. Він таки був неслух і згодом, коли ковтнув лиха, картав себе за це й гірко розкаювався. "Ніколи, мабуть, — думав він, — поневіряння молодих шукачів пригод не починалися так рано й не тривали так довго, як мої".

Що ж, я, Василь Гайовий, порівнювати себе з ним не беруся, хоч, правда, мої пригоди почалися ще в молодшому віці, ніж у Робінзона Крузо. І кінця-краю їм не видно…

Невже мені судилося стати вічним скитальцем, другим Робінзоном Крузо? Навіть те, що зі мною трапилося в Індійському й Тихому океанах, — ніби захоплюючий роман.

Втім, якби про це та хтось написав. Бо, мабуть, замало бути лише матросом Олександром Селькірком — прототипом Робінзона Крузо — і пережити те, що він пережив на острові Мас-а-Тьєрра, — потрібен ще й Даніель Дефо — письменник, який би з усього того склав роман.

Я пригадую — мене здивувала повна назва книжки Даніеля Дефо: "Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо, моряка з Йорка, що прожив двадцять вісім років у цілковитій самотності на безлюдному острові біля американського узбережжя, недалеко від

гирла великої ріки Оріноко, опинившись на березі після аварії корабля, під час якої загинув увесь екіпаж, крім нього, з додатком розповіді про не менш дивовижний спосіб, яким його кінець кінцем визволили пірати, писано ним самим".

Що й казати — довга назва. Мої пригоди можна було б назвати набагато коротше, але про них ніхто нічого не знає. Та й чи дізнається коли-небудь? Не шукатиму ж я свого Данієля Дефо!

Та й гідність, зрештою, не дозволяє, ще подумають, що хочу прославитися. Отож нехай усе лишається незайманим і безмовним.

Острів, куди нас цього разу винесла сейсмічна хвиля, був плаский, низинний суходіл — один із тих острівців довкола лагуни, які разом утворюють коралові атоли.

Цей атол звався Хібоко. В перекладі з тубільної говірки означає — Густе Хмаровиння, бо коли на нього дивишся з далини, здається: над водою виснуть кучугури хмар.

Острівці полінезійського Туамако, на яких мені довелося бувати, так само, як і низинні суходоли архіпелагу Чагос, роз'єднані між собою вузькими протоками. До того ж і на Туамако й на Чагосі більшість островів — підводні й лише деякі починають осихати або височать уже на метр-другий над водою.

Хібоко мав інший вигляд. По-перше, всі його острівці (їх було не менш як двадцять) здіймалися над поверхнею океану. Один із них — той, що лежав праворуч, по сусідству з островом, на який жбурнуло нашу лакану, був високий і нагадував вулкан із зрізаним конусом. На ньому, мабуть, і живуть люди, якщо вони, звичайно, тут є. Бо він — єдиний, якого не в змозі затопити прибій, що виникає під час шаленства тамтешніх циклонів — орканів та високих сейсмічних хвиль.

Проходи між цими островами широкі. І, якби не знати, що внутрішню лагуну від океану відділяє бар'єр невидимого підводного рифу, можна було б подумати: усе це — океан, так широчіє між крихітними острівцями голуба гладінь проток.

Мало-помалу ми освоювалися на новому місці. Поки болів у мене поперек, не даючи змоги підніматися з човна і сходити вниз, я, лежачи, з верхотури розглядав наш острів. Називаю його "нашим", бо ще невідомо, скільки на ньому доведеться жити, а, крім того, він справді наш, якщо врятував од сущої смерті.

Майже всі острови коралових атолів схожі між собою. Формою вони подібні до місяця-серповика. Їхній вигнутий, гористий бік завжди звернутий до океану так, ніби цей невеличкий і зухвалий суходіл справді може протистояти натискові розгніваної стихії!

Увігнутою і зовсім стесаною стороною, що непомітно переходить в узбережжя та зливається із водою, острів тулиться до тиховодної, затишної лагуни.

Наше гніздо-лакана височіло в самому небі. Пальми, казуаринові, інші дерева росли не густо. Крізь них добре було видно майже весь суходіл, особливо південну, звернуту до лагуни, частину.

— Ну, Василько, лишайся вдома, а ми тим часом підемо добувати харчі,— мовив Заєць, спускаючись слідом за Кімом Михайловичем, Бараратою й Лотою вниз.

Скочити на землю з дерева, куди нас занесла нечиста сила, неможливо — таке воно високе. Та й злізти ніяк, бо стовбур товстий, і руками його не обхопиш.

Барарата запропонував зробити "живі" сходини: пригнувши гілля горішнього ярусу, зв'язати з тим, що нижче. Уступ за уступом, щабель за

щаблем — від гнізда аж до землі. Мов за канат, схопившись за сучкувате гілля, з лакани спочатку потрапляєш у зелений "коридор", а вже звідти — на драбину.

Я заздрісним поглядом проводжав друзів. Мені так кортіло вниз! Адже я давно під ногами не відчував берегової тверді. І хоч зараз уже не на гойдливих хвилях, а все ж і не на землі. Тільки й того, що вважається: на острові. А перебуваю я в небі, точніше — між небом і землею.

Друзі невдовзі зникли серед гущавини. Я лишився один.

Поривистий вітер, дмухнувши з океану, розкуйовдив і пригнув гілля, яке маячило в мене перед очима й застувало виднокіл. І ось я побачив: острови, знизу порослі клубливими манграми та високими розлогими деревами, посередині один за одним зводилися над океаном, ніби хмари, гнані вітром, притиснуті ним низько до води. Це було справжнє густе хмаровиння, як тубільці звуть свій атол Хібоко.

Серед численних острівців височів, підставивши буйнозелену голову сонцю, острів-вулкан із зрізаною, закучерявленою джунглями вершиною.

Не міраж, не примарне видиво — справжня, надійна земля.

"Ось Індія, яку ви шукаєте!" — згадав я слова з поеми Камоенса "Лузіади". Їх вигукнув стерновий, араб Ахмад ібн Маджід, що допоміг Васко да Гамі не збитися з курсу й припливти до берега омріяної землі.

— Ось земля, яку ми так довго шукали! — вголос мовив я, і сльози мимоволі затуманили мій зір.

Я ще нездужав, виснажений голодом та хворобою. Раз у раз паморочилася голова, а очі застеляв туман. Іскристе сонце, як і в океані,

знову до болю сліпило, здавалося: я тону в огненній повені, і лоскітливі хвилі стуляються над головою.

Отямившись від забуття, відчув на обличчі вологий дотик. То вітер, хитнувши дерево, струсив дрібне, схоже на крила метеликів, листя.

Сонце ніби вбрід перейшло через океан та наш острів, повисло над лагуною. Його проміння, заплутавшись серед верховіття, уже не так пекло. А гористий острів-вулкан правобіч стало видно ще краще.

Я вдивлявся, сподіваючись уздріти на ньому хоч які-небудь ознаки перебування людини. Все марно — вічнозелена гущавина лісу надійно прикривала землю згори.

Роздумуючи про те, що це за острів, я незчувся, як минув день. Сонце от-от мало розтанути у присмерку вечора. А друзів досі не було. Чи не скоїлося з ними чогось лихого? — непокоївсь я.

Та ось із-за дерев долинуло:

— Васько, салют!

То голос Зайця.

Я перехилився через борт лакани й від подиву зойкнув — внизу на кораловому кришиві стояла вся ватага — Кім Михайлович, Альфред, Барарата, Лота.

— Що, не впізнаєш? — засміявся командир.

— Ви і ніби не ви… — не перестаючи дивуватися, відповів я.

Бо їх таки важко було впізнати. Якийсь маскарад! Кім Михайлович, Лота й Барарата в крислатих сомбреро та натільних пов'язках. На шиї у Зайця висів ще й вінок.

— А це ось тобі! — підняв над головою щось скуйовджене й ворсисте. — Нове вбрання короля, яке я виготовив особисто для тебе. Пов'язка для стегон і бриль.

…Того вечора ми лягали спати, поївши і копри й диких, щоправда, зеленуватих бананів.

Альфред на маленькі шматочки різав м'якуш кокосових горіхів, один за одним подаючи мені.

— Я тебе, Василько, годую, як немічне пташеня, — примовляв він. — Коли окріпнеш і вилетиш із гнізда, не забувай, хто тебе поставив на ноги.

— Не забуду, Альфреде!

СЛІД "БАРАКУДИ"

Із того, що розповіли друзі, стало ясно: ми на острові, цілком придатному для життя. На ньому є фруктові дерева — манго, банани, папайя. Правда, плодів обмаль, та й ті поки що зелені. Багато пальм, хоч горіхів не густо — очевидно, струсило в бурю.

Прісної води не знайшли. Проте — покіль є незрілі кокоси з їхнім прохолодним молоком, від спраги ми врятовані.

— Ну от на перший раз і все, — закінчив Заєць.

— Слідів людини не помітили. Та якщо б вони й були, після недавнього потопу їх не вгледиш, — додав Кім Михайлович.

А через кілька днів, одужавши, я, небожитель, спустився на землю теж.

— Здрастуй… — тихо мовив, торкнувшись ногою острівної тверді.

І земля ніби зрозуміла — відповіла ласкавим дотиком росяного листя.

Кім Михайлович із Бараратою лишилися в "гнізді" господарювати — треба було сплести канат, облущити принесені горіхи, — а ми втрьох подалися в мандри.

Навіть після тривалого плавання на' кораблі на березі непереливки — похитує. А ми ж бо скільки поневірялися в океані на вутлій лайбі!

Не встиг я ступити й кроку, як відразу впав. Підвівся, знову рушив. Нічого не виходить! Хитає, кидає з боку на бік. "Крен майже небезпечний — сімдесят градусів", — сказав би штурман Сакало.

— Одвик, — спостерігаючи за моєю "п'яною" ходою, розсміявся Альфред. — Ну, та нічого — мине. Таке й з нами було, коли ми вперше зійшли на землю.

— Давай, Васка-Кваска, моя тебе держати буде, — запропонувала Лота.

— Я сам, — відповів.

— Не комизься, да Гама! — владно наказав Заєць, беручи мене з другого боку за руку.

Отак попідруки друзі мене й повели.

Видовище не з приємних. Я був безпорадний. На душі від того тяжко й гірко. А тут ще й Лота — звичайно ж, із добрих намірів! — називає мене своїм французьким "Poulet" — курчатком. Справді що курча, тільки з обскубаним хвостом!

Вийшовши до лагуни, на рівне піщане узбережжя, Заєць весело сказав:

— Тепер іди сам, неборак!

І, моргнувши Лоті, щоб та мене відпустила, тихенько підштовхнув ззаду.

Розставивши для рівноваги руки — так, бачив я в цирку, роблять канатохідці,— і побоюючись, щоб не впасти, немов заведений, попрямував до лагуни.

Кілька кроків не дійшов, таки впав. І все ж, рачкуючи, під оглушливий сміх Зайця поповз до води.

Яка ласкава, приємна купіль!

— Далеко не запливай.

Альфред і Лота кинулися у воду теж.

Кілька днів тому товариші відвідали південну частину острова. Тепер треба було обстежити його північну околицю.

Розлігшись із півдня на північ кілометрів на десять уздовж, острів був нешироким. Того разу друзі встигли побувати ще й у східній та

західній частині — біля лагуни й океану. А зараз ми хотіли пройти до крайнього північного мису.

Мангрова гущавина підступала впритул до води. І без того вузьке узбережжя дедалі вужчало, поки й зовсім зникло — його піщаний окраєць поглинула зелена повінь мангрів.

— Тут нам не пробитися, — сказав я, з власного досвіду знаючи, що таке гущавина болотистого коралового узбережжя. — Залишимо лагуну й майнімо на зовнішній бік острова, а вже звідти, уздовж океану, пройдімо далі.

Заєць погодився.

— Васка-Кваска розумний голова, — похвалила, скуйовдивши мого чуба, Лота.

— Свята простота! — заперечив їй Альфред. — Нейрофізіологи доводять, що в розумовій діяльності людини беруть участь не лише клітини головного мозку, його помережена звивинами сіра речовина.

— Виходить, не обов'язково думати головою?

— Мабуть, що так.

— А ти збираєшся захищати дисертацію! Чим же ти, безголовий Зайцю, думатимеш?

— Побачу...

І, простягши руку до кущистого мангра, він наважився було його розсунути, як раптом скрикнув, наляканий:

— О-йо-йой — жаби!

По листю щось гулко пролопотіло, так, ніби припустився дощ. Віялом посипалися зелені краплини.

Я розсміявся.

— Не бійся, Альфреде, — заспокоїв його. — То рибки-стрибунці. У них є зябра й легені. Тому можуть жити і у воді й на суходолі.

— Як риба з річки Амазонки — піраруку?

— І як ті нещасні, кому американські експериментатори приживляють зябра й перетворюють на людинориб.

Я згадав скелю Голова Дракона, лабораторію на ній, смерть нашого друга Чанга. Уявив, що б могло статися, якби ми не втекли, і мене охопив жах.

— Не будемо про це говорити.

— Гаразд, друже.

Ми мовчки попрямували до океану.

Крізь гущавину пробилися на протилежний бік. Вийшли до стрімкого, утвореного з базальтів, узбережжя.

Базальти — надійний сторожовий бар'єр, що захищає острів від нападу океану. Хвилі, наткнувшись спочатку на кораловий риф, який зубчастою торочкою зводиться над водою, розбивалися об високий базальтовий козирок, і, присмирілі, відступали назад. Так із року в рік, од віку до віку суходіл з океаном веде єдиноборство.

Ми опинилися на зламі острова, звідки як до південного, так і до північного мисів була майже однакова відстань.

Звивиста лінія узбережжя, його лиснючий, ніби спина морської химери, мур. Угорі, за кілька кроків од води, нахилені до океану пальми — знайома тому, хто побував на атолах, картина.

Не стану оповідати про обриси острова, бухточки, затоки, підступи до них, де в часи відпливу з-під води вишкірюються гострозубі коралові рифи. Вам це ні про що не скаже. Та й не гідрограф я. А крім того (хоч і для службового користування) існують лоції, в яких острівні узбережжя докладно описані. Описані, якщо, звичайно, острів нанесено на карту. А коли він — терра інкогніта, тобто невідома земля?.. Це вже потім ми довідалися, що назва атола — Хібоко. Поки ж нічого цього не знали.

Мета нашого походу така: довідатися, чи немає де-небудь джерела з прісною водою. В кораловому грунті таких джерел, як правило, не буває. Але трапляються самою природою вимуровані ковбані, в яких після дощів збирається чимало води. Вона й рятує тубільців на випадок посухи.

Води, скільки і йшли, не було. Кокосові гаї стояли обчухрані. Подекуди на місці пальм стирчали потрощені штормом стовбури.

І все ж це була надійна твердь, далеко серед океану загублена цятка коралового суходолу.

Мабуть, такі землі мав на увазі шведський натураліст Антон Серлін, [31] коли писав, що в Індійському океані, мовляв, є безліч островів, яких, завдяки їх віддаленості од Америки, ще не торкнувся американський спосіб життя. Вони лежать осторонь від морських шляхів, і до них причалюють тільки всюдисущі арабські вітрильники та індійські бриги. Літаки ніколи не порушують тутешньої первісної тиші; лише м'яко шумить прибій, б'ючись об прибережні рифи, та вітер шелестить

кронами пальм. І якщо взагалі можна говорити про тропічну ідилію, то шукати її слід тут.

Наївний швед! Втім, писалося це кілька десятиліть тому, коли Індійський океан ще не став, як він стає зараз, американським озером… Бо ні на Носі Мазаві, ні тут, на Хібоко, про що я розповім потім, тропічного раю ми не зустріли…

Берегова лінія була звивиста, але затоки в суходіл врізалися не глибоко. Обходячи їх, торочкою берега вийшли до північного мису.

Лота нахилялася раз у раз над водою й виколупувала серед брил якісь черепашки. Альфред гасав у кущах, сподіваючись знайти що-небудь їстівне. Я, не відхиляючись од курсу, випередив їх і прямував далі. Тому-то мис побачив першим. І, вражений, зупинився.

— Сюди! Мерщій сюди! — гукнув.

Заєць і Лота прибігли.

— Що це?! — ніби оціпенів геолог.

— Ото і я думаю — що?

— Матка боска! — загорлав Альфред. — Та це ж діяння людських рук — якісь величні споруди.

— Може, рештки Гондвани?

— О, ні…

Мабуть, не так здивувався Шліман,[32] уздрівши руїни Трої, як нині здивувалися ми. Та й було чого дивуватися! Під розлогими деревами на

піщаному мисі, що носато уткнувся у воду, лежали, щільно пригнані одна до одної, велетенські базальтові брили. Вони нагадували хвилелом, який споруджують у портах, щоб захистити берег від руйнівного прибою.

Посередині цього плечистого бар'єра, спадаючи до води — шия з відтятою головою! — сіріла циліндрична споруда.

— Не інакше — частина підводного тунелю. Як ти гадаєш, Васько?

— Схоже.

— А ось і вхід, — і Заєць метнувся до чудернацького циліндра.

Ми з Лотою підійшли теж.

— Впізнаєш? — запитав геолог.

— Ще б не впізнати!

Коли душогуби перевели нас із підводних об'єктів "Мурена" й "Баракуда" на острів, вони помістили нас для компресіювання в розташований на одному з мисів Носі Мазави гіпербаричний комплекс. Такі ж квадрати внутрішніх кабін-камер, як і там. Вузька паща люка. Стрімкі сходини, що ведуть у похмурі глибини океану.

Десь унизу, набігаючи, плескотіли хвилі, відлунювали по тунелю. Здавалося: там хтось тяжко зітхає.

От тобі й риба-стрибунець, і південно-американська пірарукy, й гомо-акватікус.

Похмура споруда над мисом. Тунель. Кабіни... На всьому лежало тавро забуття й недовершеності. Кораловий мул потроху засмоктував кабіни знизу, а з берега на павучих ногах уже підступали чіпкі мангри.

За кілька миль од мису, на протилежному боці протоки, білів кораловий берег сусіднього острова. Над гущавиною його міжгір'я зміїлися смуги сизого диму. Чи, може, то пливли пасма туману?

Отже, там хтось є, острів не безлюдний. Але те, що ми побачили тут, викликало сумні здогади: капосні янкі простягли свої щупальці й сюди! Невже ж і на цьому атолі лишився слід "Баракуди"? Невже ми знову потрапимо в тенета? Від них думок голова йшла обертом. Похмуро вертались "додому". Засмучені й невеселі.

ЯК ЗВІДСИ ВИБРАТИСЯ?

На другий день Кім Михайлович із Бараратою добрався до північного мису й особисто оглянув загадкові споруди.

— Усе так, як ви говорили, — сказав він. — То таки гіпербаричний комплекс. Щось, видно, перешкодило його будувати. Для нас небезпечно те, що янкі, мабуть, десь поблизу. Можливо, на сусідньому острові-вулкані або ж періодично навідуються сюди на кораблях. Ви, крім споруд, нічого не помітили? — запитав.

— Ні,— відповів Альфред.

— Хвилелом, секція тунелю, кабіни — от і все, — додав я.

— А ми з Бараратою побачили й інше. Дай-но, друже! — звернувся він до тубільця.

Той витяг із саморобного кошика іржаву консервну банку.

— Що це?

— Баночка, да Гама. З-під консервованого питва. А тепер — глянь, — і Кім Михайлович простяг мені "сувенір".

На банці були викарбувані якісь слова.

— US... US... — намагавсь і не міг прочитати я з'їденого іржею напису. — US... BI... BIR.

— Ну, гаразд! — узяв командир у мене із рук знахідку. — Ось що тут написано: "США. Пиво". Таке консервоване питво — в раціоні харчування командного складу американських військових кораблів. Аякже, — глумливо зауважив він, — адмірал Кроу[33] дбає, щоб у його головорізів не пересихала горлянка. Острів ми, хлопці, обійшли вздовж і впоперек, — жбурнувши банку, сказав Кім Михайлович. — Він безлюдний. А без сторонньої допомоги нам не обійтися. Доведеться шукати контактів із тубільцями. Ти запевняєш, Васько, що бачив над горами дим?

— Так.

— Я бачив теж, — підтвердив сказане мною Альфред.

— Ну, от і постараємося добратися до того гористого берега.

— Якось воно... теє... негаразд, — наважився Заєць висловити те, що йому, очевидно, муляло давно. — Невже відкритий нами острів із рятівним деревом так і лишиться безіменним?

— Ти пропонуєш його назвати?

— Звичайно, да Гама!

— А хто першим угледів? — запитав командир.

— Та ніби я… — несміло подав я голос.

— Він, Кіме Михайловичу, він! — кивнув головою Заєць. — Коли нас підняла ота велетенська хвиля і помчала вперед, Васько з переляку крикнув: "Земля!"

— Не з переляку, Альфреде, а від радості,— уточнив я, хоч уточняти було нічого: я таки заволав від страху.

— Так чого ж мудрувати? — здивувався Кім Михайлович. — Отже, — урочисто мовив він, глянувши на Барарату й Лоту: — Йдучи назустріч побажанню трудящих, віднині безіменний суходіл іменувати "Островом Василя Гайового".

— Та я… та ми… Та навіщо воно мені? — зніяковіло пробурмотів я щось недоладне.

— Помовч, да Гама! — прикрикнув командир. — Острів названо твоїм іменем. Віднині й довіку — якщо він, правда, не названий раніше, — хитро підморгнув Кім Михайлович, — острів носитиме ім'я хлопця з Очеретяного — Василя Петровича Гайового.

— Вітаю, да Гама, вітаю! — схопив мене за руку Заєць. — Є острів Суворова, Кутузова, інших наших славетних земляків, тепер до них прилучається й твоє ім'я. Ще раз вітаю і поздоровляю! — піднесено сказав.

— Нема за що, — мовби й не радий, скромно відповів я.

Лота й Барарата, не розуміючи цієї історичної миті, стояли мовчки. Та, побачивши, що Заєць мене вітає, й собі почали тиснути мою руку.

— Васка-Кваска карош… розумна голова, — щебетала дівчина.

А Бараратa кинув, незрозуміло для чого, "амбо!", що мальгашською мовою означає: "високий". Може, це слово має й інше значення, але таких тонкощів, крім тубільців, ніхто з нас не знав.

Ось він, солодкий дурман несподіваної слави! Уявивши про себе казна-що, я мимоволі прошепотів:

Давній я відкрив храм серед піску,

Іменем моїм названо ріку.

Це були рядки вивченого колись вірша про першопрохідця-конкістадора. Так ніби і я був причетний до епохальних відкриттів.

"Сір, якщо Ваша Величність вважає за потрібне, я знову вирушу в нелегкі мандри…" — спали на думку слова відомого мореплавця, сказані ним своєму королю.

Слава, що несправедливо минає одного й прилипає до іншого… Незаслужено привласнена Христофором Колумбом честь відкриття Америки… Нещасний матрос "Пінти" Родріго де Тріана, який, хоч і судився з Колумбом, все ж не зміг довести, що не Колумб, а він першовідкривач.

Слава, яка мені уявилася, немов вино, п'янила й затуманювала розум".

— Да Гама отак тишком-нишком, скоком-боком — і, дивись, протиснувся до когорти великих, — мовив Альфред.

— Розумна голова! — повторила Лота.

А мені — що зі мною? З яких це пір я почав клювати на легку приманку? — їхні слова, ніби бальзам на серце... І солодко так дурманиться голова. Всі мене вихваляють — і тут, на острові, й там, на "Садку", ба навіть у порту на рідному березі. Який я, мовляв, розумний, неповторно сміливий.

Хвилі тієї слави так лоскотали й приколисували, що здавалося: я не жива людина, а вже мрець, небіжчик, над яким — медвяні голоси! — співають ангели. Та й сам я вважав себе уже ангелом. Навіть потай за плечима помацав — чи не виросли крила.

— Якщо кого-небудь дев'ять разів назвати ангелом чи повторювати, що він порося, то на десятий у нього неодмінно виростуть крила або ж неборак захрюкає.

Ці слова мого дідуся про хвастунів та задавак згадалися неабияк доречно — міраж надумливої слави розвіявся. А Заєць, ніби розгадавши те, що мене п'янило, мовив:

— Якщо навіть станеш знаменитим, не забувай про нас, простих смертних.

— Ніколи! — з жаром відповів я, ніби й справді збирався ставати безсмертним.

— Ет, так часто говорять, — розчаровано сказав він. — Був у мене дружок. Парфуцієм звали. Ми з ним студентами не один пуд солі з'їли. В одній кімнаті й жили, на одному ліжку, можна сказати, й спали. Він захистив кандидатську дуже швидко, відразу по закінченні інституту. І знаєш, людину відразу ніби підмінили... Я попав в автомобільну катастрофу, понад рік пролежав у лікарні — він жодного разу не провідав, хоч знав, що зі мною трапилося. А то якось — уже пізніше — зустрічає випадково на вулиці, запитує, називаючи на "ви" (це — аби підкреслити, що між нами — прірва, ну і для дотримання належної

дистанції, яка б не дозволила переходити на панібратство): "Як ваші справи? Що з дисертацією? Ще не закінчили?"

— І що ж ти йому відповів, тому Парфутію?

— Парфуцію, — поправив Альфред.

— Один чорт — Парфуцій чи Конфуцій, — зауважив я. — Коли в кого-небудь серце черствіє й стає глухим до чужого горя, то вже не людина! Ну, то все-таки — що ти тому Панфуті сказав?

— А нічого, — похмуро відповів Альфред. — Сказав, щоб вибачив, бо мені, мовляв, саме нема коли…

— Ти добре його відшив. Бо то вже не товариш, не друг — хто, засліплений удачею, забуває друзів. Уявляю пихатість того скороспеченого кандидата наук, коли він стане доктором!

— Цур йому! — махнув рукою Заєць.

— Авжеж. Нехай перебирає листочки в лавровому вінку, що прикрашає його голову. Перебирає й тішиться думкою про свою геніальність.

Розуміючи, що так чи інакше доведеться залишати названий моїм іменем острів, ми почали ладнатися в дорогу.

…Людина — всесильна. Вона багато чого може зробити, якщо забажає. Та для звершень, крім бажання, потрібне ще й здоров'я — фізичний гарт, сила. Ні в мене, ні в моїх товаришів сили тої, на жаль, зараз не було — плавання зжерло.

— Яка ти худа, Васка-Кваска, — розглядаючи мої висохлі руки, зітхала Лота. — Треба їсти багато-багато.

Ніхто з нас навіть не здогадувався, що Лота така вигадлива куховарка.

— От би мені таку дружину! — наминаючи приготовлений тубілкою обід, прицмокував язиком Заєць. — Ну, так смачно, ніби вона вчилася в кулінарному технікумі.

— Якщо ти, Альфреде, великий гурман,[34] — сказав я, — і дуже вболіваєш про власний шлунок, то, вернувшись додому, неодмінно знайдемо тобі дружину-кулінара. Я буду сватом!

— Сватові перша чарка. І — перша палка, — докинув Альфред.

— Битимеш мене, коли дружина не догодить. Але я вірю — ми знайдемо випускницю кулінарного технікуму, в якої диплом із відзнакою.

— Аби-то, — мовив геолог замріяно.

— Не журися — все буде гаразд. Я ще потанцюю на твоєму кулінарному весіллі,— згадавши, що Заєць недавно патякав про Наталку й про мене, віддячив йому дошкульною реплікою. Ще один характерний для моєї вдачі штрих: я ніколи нічого не забуваю. Ні добра, яке мені зробили, ні зла. І — на добро відповідаю добром, а… Я не злий, не злопам'ятний, проте образ не забуваю.

Наташа, розкусивши цю особливість моєї вдачі, говорила:

— У тебе, Васильку, пам'ятливість, як у слоненяти, якого один чоловік побив… Минули літа, слоненя підросло, набралося сил. І,

уздрівши свого кривдника, згадало йому наругу — й так турсонуло хоботом, що той з переляку ледве накивав п'ятами.

— Я сам ніколи нікого не кривджу, то нехай не чіпають і мене.

— Атож, — відповіла Наташа. — Але своїм язиком інколи зачіпаєш і ти.

Щоранку Лота прокидається вдосвіта і, як дбайлива господиня, порається на "кухні". Поки ми спимо, дівчина, схилившись на кормі над сидінням, де лежать принесені нами фрукти, готує сніданок.

Виявляється, лише з копри можна приготувати безліч страв: смачний мус, деруни, салат, крем-брюле, форшмак, пампушки. А з дрібно покришеними бананами та з кокосовим молоком та ж таки копра заміняє десерт.

— Хлопчики! — навчившись трохи говорити по-нашому, гукає куховарка. — Роззувайте своя оча. Кушайла, кушайла будемо.

Альфред першим сідає до "столу" — за широку лаву посеред лакани.

— Смакота! — наминаючи кокосовий фаршмак, вихваляє він. — Антрекот Антрекотович, красуне, тобі в підметки не годиться.

— Що є — Антрекот Антрекотович?

— О, то є,— облизуючи масні від почавленої копри губи, говорить він, — один хитромудрий чоловік.

— Везо?[35]

— Не розумію, — глянув на мене Заєць.

— Лота запитує, чи не моряк той чоловік, про якого ти говориш, — пояснюю йому.

— О, так, везо, везо! — притакує Альфред. — Везо, якому ніколи ні в чому не возе, — сміючись, додає він.

Минуло небагато часу, і на Лотиних харчах ми окріпли.

— Тепер, хлопці, напружимо сили, — сказав Кім Михайлович, — для основного — переїзду на сусідній острів, з якого, гадаю, дорога проляже і на Батьківщину.

Вплив протоку, що роз'єднує наш і сусідній острів-вулкан, не подолати — стрімкі течії, акули. Отже, потрібен човен.

Наша лакана розсохлася. Та і як її з такої височини спустити, щоб не пошкодити?

Ми дружно заходилися шпаклювати щілини в бортах і днищі, лагодити стерно, весла. А Барарата сплів нові циновки-вітрила.

Невдовзі лакана була відремонтована. Вона стояла на міцних гіллястих підпорах, немов корабель на стапелях у сухому доку. Лишалося одне — спустити її на землю, те, чого, мабуть, і не зможемо зробити.

— Так-то так, а з хати як?

— Що ти лепечиш, Васько? — поцікавився Заєць.

— Я згадав, — сміхотливо зиркнув я на нього, — як один дядько задумав майструвати сани. Приніс він у хату колоди, дошки. Тесав,

збивав — і ось сани готові. Лише тоді дружина його запитала: "Чоловіче, так-то так, а з хати як?"

— Недоречна притча! — насупив брови Альфред.

— Але про нас, — заступився за мене Кім Михайлович. — Я справді, друзі, не знаю, як зробити, щоб спустити на землю цей ковчег!

Довго ми мудрували, сушили голову над, здається, простою річчю — як, не пошкодивши, спустити лакану. З ліан сплели довжелезні канати, виготовили дерев'яні качалки-рейки. Зв'язавши їх докупи, поставили майже прямовисно — від підніжжя дерева до вершини, де було наше гніздо.

— Ну що ж — завтра спробуємо на землю.

Але спустити лакани не довелося…

ЗАПІЗНІЛИЙ НОВИЙ РІК

І цей день минув у клопоті. Трудилися аж до вечора. Востаннє перевіряли, чи надійно поставлені й закріплені рейки, по яких спускатимемо човен. Щоб він полегшав, зняли лави, деякі нещільно припасовані перетинки, стояки й щогли.

— А тепер не завадить і перепочити. Та востаннє у небі повечеряти.

— Може, краще розведемо багаття? — запитав я.

— Прощальне багаття? — поцікавився Кім Михайлович. — Що ж, Васько, я не проти, — відповів він. — Твоя воля — ти тезко острова.

— І перший його комендант, — додав Заєць.

— Нехай буде й комендант, — погодився Кім Михайлович. — А для багаття навіть є нагода...

Протоптаною стежкою, якою ходили не раз, вирушили до лагуни.

Стежка була вузька, петляла між високих пальм та присадкуватих чагарів. І все ж, якщо завтра вдало спустимо човен, то отут його й поволочимо до води — від дерева-сідла до лагуни цей шлях набагато коротший, ніж той, що веде на протилежний бік острова.

По сушняк далеко ходити не довелося — на піщаному скосі валялися коряги, а біля води — кущі висохлих мангрів.

— Стягуйте аж до лінії прибою, — і Кім Михайлович, як чаклун, палицею обвів на піску довкруг себе широке коло. — Тут і мошви менше, й вода поряд — купайтеся на здоров'я: в лагуні акул немає.

Незабаром усе було готове — корчі, хмиз, сухі стебла.

— За тобою затримка, козаче, — кивнув командир головою в бік Бараратi.

— Карош, сенга-соа, добре, — зрозумів той, чого від нього чекають.

Тубілець намацав під ногою ніздрюватий уламок скам'янілого корала, вибрав із купи хмизу невеличкий цурпалок, узяв жмут сухої трави.

— Зараз, — мовив по-змовницьки. — Барарата афорі майка афіафі — сетрока мафана.[36]

Встромивши цурпалок у кам'яну ніздрю та обклавши травою, він крутонув його між долонями, ніби збираючись навскрізь просвердлювати брилу.

Зазмиїлася тоненька цівка диму, язикато спалахнув вогник — і трава зайнялася.

— О! — радісно вигукнув Барарата й підсунув жмут палаючої трави під купу хмизу.

Сушняк загорівся, весело потріскуючи. На воду впав багряний відсвіт, і, здалося, вона спалахнула теж.

Прийшли ми сюди завидна. Широким крилом непомітно змахнув вечір, і все потонуло в густій темряві. Усівшись біля багаття, дивилися на вогонь, на воду, яка переливалася й вигравала, ніби жива.

— Новий рік, друзі, минув для нас у штормовому океані — було не до нього. А тепер от давайте відзначимо...

Кім Михайлович звернувся до Лоти. Дівчина, підвівшись, витягла з кошика, що лежав поряд, кілька облущених горіхів.

— Бери, комодоре! — подала йому один. — І ти, Зайца, й ти, Васка-Кваска, бери!

— А йому? — показав я на Барарату.

— О, спіши — не спіши, мпіве!

Лота простягла руку до іншого кошика й, узявши звідти ще два горіхи, один піднесла своєму землякові, другий, зелений, усередині якого хлюпотіла незагусла рідина — кокосове молоко, залишила собі.

— Чим це ви нас збираєтеся частувати, слов'яни? — запитав Альфред, згораючи від нетерпіння.

— Почекай, дізнаєшся.

Кім Михайлович підвівся.

— Друзі мої! — урочисто мовив. — За давньою традицією, товариші й близькі завжди підносять келих за тих, хто в морі. Знаю: коли у рідному краю, в рідній домівці спалахнули новорічні вогники й Кремлівські куранти пробили дванадцяту, ті, хто зійшовся до святкового столу, згадували нас. Бо де б не були ми, під якими б зорями не плавали, жива, хоч і невидима нить постійно єднає нас із отчою землею, Батьківщиною! Ми не осоромили своєї честі, гідно знесли випробування, які на нашу долю випали. І ще скажу: люди незламні й дужі в дружбі От і наша невеличка сім'я. Кожен не шкодував нічого, навіть життя, аби перебороти посіяну лиходіями смертельну напасть. Що б із нами, скажіть мені, сталося, якби не Данило Гнатович, пілот батискафа, колишній донецький шахтар, який задля інших пішов на видиму смерть? Що б ми робили без багатостраждального в'єтнамського хлопця Чанга? Нарешті — без вас, наші дорогі друзі — Лоліто й Барарата? Тож піднімемо ці дещо незвичні келихи за Батьківщину, за єднання, за те, що правда на світі здолає кривду, що ми, мирні дослідники океану, незважаючи ні на що, вернемося до рідного берега.

Палахкотіло багаття, кидаючи на воду й на потонуле в темряві узбережжя смуги всесильного світла.

Ми підвелися, осяяні вогнем. Припавши до горіхів, випили, як і запропонував командир, кокосового молока.

— Так це ж справжній нектар! — ковтнувши питва, вигукнув Заєць.

— А ти що думав? — засміявся Кім Михайлович.

— Ну й чудо-юдо! — не переставав дивуватися геолог. — Де ви його взяли, це прекрасне молоко? Солодкувате, прохолодне. Браво! — вигукнув він, знову присмоктавшись до горіха.

— Секрет фірми, Альфреде, — перезирнулися Кім Михайлович із Лотою.

А я відразу догадався... Кілька днів тому Барарата, гасаючи по острову, все вишукував "воаніхо" — з цвітом попід кроною пальму. Нарешті знайшов. То було високе, гінке дерево, на якому по стовбурі (здавалося: пальма в кільцях-обручах) біліли широкі надрізи.

— Дай, Васка-Кваска, — попросив він у мене, свого зброєносця, тесак і вирізану невідомо для чого бамбучину.

— Карош, добре, сенга-соа! — мовив.

І, в мить ока скочивши а тесаком та порожистого бамбучиною на пальму, спритно поліз по ній угору. Коли вже досяг вершини, прихилив з-під крони всіяні гронами рясноцвіту відростки-стеблини.

У бамбукову "пляшку" задзюрчав прозорий пальмовий сік.

— Хоче-будеш пити-напиватися? — запитав, пропонуючи мені сік.

— Давай, попробую пити-напиватися. Що воно? — і я навхильці ковтнув питва. — Барарата! — заволав, вражений. — Та це ж справжній напій богів!

Солодкуватий сік був прохолодний, духмяний, так ніби уста торкнулися запахущої троянди.

— Карош, добра? — сміючись, запитав тубілець.

— Надзвичайно смачний! — не зміг я приховати захоплення.

— Рано маланці,[37] — сказав він.

Я вже пізніше довідався, що та біла вода, як називав пальмовий сік Бараратa, на сусідніх островах зветься "тодді". Вона не лише втамовує спрагу, а й збуджує та додає сил, як лимонник або женьшень.

Затягли нашої, степової пісні, а потім Лота й Бараратa — своєї, сумовитої.

Ми співали про степ широкий, про річку Ятрань, що круто в'ється. Пісня та, мов на крилах, перенесла нас у рідний край…

Палало, розгораючись, багаття. Я дивився на вогонь, перед яким відступала темрява, й на душі ставало світло. Ніби язичник, я був заворожений вогнем, обожнював його.

Лота й Бараратa змовкли. У їхній пісні раз у раз повторювалося "афо", тобто — вогонь. Отже, й вони складали йому гімн.

Вогонь зігріває й горне людей одне до одного, думалося мені. Тепло, щойно видобуте ось цим простим, неграмотним остров'янином — Бараратою, видобуте примітивним, дідівським способом, — дорожче за всю вогняну енергію розщепленого грамотіями атома, якою палії війни збираються спопелити світ. І в мені прокинулася ще більша, непереборна жадоба жити, жити! Прагнення віддати все до останку, аби тільки перепинити дорогу атомній напасті.

Зорі, прокреслюючи у високості слід, гасли й падали над лагуною, мов переспілі яблука. Зітхали, обціловуючи берег, хвилі. Скрикував спросоння потривожений кимось птах; дурманливо пахли квіти.

Ніч була лагідна, тиха. Мені снилася мама й весілля в нашому селі. Ніби одружувався дядько Плис. На вигоні, за ставком, наче в ніч на Івана Купала, палили багаття. З кокосових горіхів пили сік, співали пісень. А Заєць — як він опинився в нашому Очеретяному? — танцював гопака.

Воістину — сни віддзеркалюють, переінакшивши все те, що з нами насправді буває.

"ІНОПЛАНЕТЯНИ"

Лагідна ніч. Щасливі сни…. Відколи з нами скоїлася біда, сни райдужні до мене приходять рідко. Майнуть мимохідь, лише стривоживши душу, — і знову якась набридлива мішанина сумних видінь. Інколи а прокидаюся серед ночі або над ранок. І, скільки не силкуюся, перевертаючись із боку на бік, заснути не можу. Невже я старію? В моєму віці про це говорити смішно.

Цього разу я теж пробудився рано — небо на сході лише почало жевріти. Потім воно враз спалахнуло — й довкола розлилося світло.

Друзі спали. Заєць — аж на денці, згорнувшись калачиком під лавою лакани.

Скоро всі прокинуться. Ми спустимо човен на землю, волоком перетягнемо його до води, і — прощавай, острів, гм… Василя Гайового! — думав я, спостерігаючи, як невидимі пальці морського бризу перебирають трепетне листя пальм.

Внизу під деревами стояла первісна тиша.

От Заєць, ну й чудило! — посміхнувсь я, згадавши вчорашній вечір, коли Альфред припустився з Лотою в танок і затіяв сварку, що я хотів теж із нею потанцювати.

Раптом кущі хитнулися. Гілка за гілкою, далі й далі, ніби по листю пройшовся вітер і воно вкрилося гойдливими брижами. Зашаруділо щось, хруснуло. Знову, як тоді серед океану, коли погасло сузір'я Великої Ведмедиці і я зчинив галас, тремтячи, тихо мовив:

— Кіме Михайловичу, прокиньтеся.

— Заєць — ти? — не зрозумів він, хто до нього звертається.

— Ні, це я, Васько, — сказав уже голосніше.

— Горе мені з вами! — обурився командир. — Той бешкетує звечора, цей — зранку. Ти даси мені поспати?

— Там щось... ходить.

— Подібні привиди з'являлися уже перед тобою, да Гама, на тубільному кладовищі Носі Мазави, коли ми збиралися піднімати лакану. Невже на ньому човні, як і твердить Альфред, справді якесь закляття? Як тільки починаємо з ним вовтузитись, тут тобі й привиди!

— На жаль, цього разу не привиди.

Та Кім Михайлович і сам переконався в цьому. Нашорошивши вуха, він вслухався в досвітню тишу, яку, ніби сріблясті голки, то тут, то там раз у раз прошивали тоненькі пташині голоси.

— А й правда — хтось ходить.

— Що ж нам робити? Може, спуститися?

— Зачекаємо.

Крім Зайця, прокинулися всі — баламут міцно спав.

І ось — уявіть картину! — ми стоїмо в човні: Кім Михайлович, Барарата, я на кормі, а спереду в носовій частині — Лота. Неначе три брати, засновники Києва — Кий, Щек, Хорив із своєю сестрою Либідь, — як їх ото зобразив скульптор у гранітній, встановленій на березі Дніпра композиції. Тільки одяг на нас не слов'янський та засмага густіша.

Чагарі внизу не переставали хитатися. Те хитання, мов хвилі, наближалося до нашого дерева. Потім запала тиша.

Напружуючи зір, вдивлялися ми в гущавину, прислухалися до шерхоту. Нічого не видно, нічого не чути — безгоміння.

Біля дерева з торчма поставленими рейками, по яких спускатимемо лакану, деінде кущилися чагарі, а далі, підковою розсунувши їх, в оточенні стрімких пальм біліла простора галява. Прямуючи до лагуни, ми по ній проходили кожного разу. Ніхто там нібито нічого не лишав. А це, на тобі, стоять якісь кошики, довкруг повтикано лозини.

— Ти часом по спускався туди, поки ми спали?

— Ні, Кіме Михайловичу, — відповів я.

— Тоді тим наче не зрозуміло.

Раптом кущі розсунулися і на галяву вибігли… Ви, мабуть, здогадалися, що то були тубільці. Так, чималий гурт тубільців.

У коротких натільних пов'язках, розтатуйовані з ніг до голови, вони, за чиїмось владним велінням, несподівано впали ниць. Полежавши так нерухомо, звелися на коліна. І, заломивши руки та звертаючись у бік нашої піднебесної домівки, навперебій загаласували:

— Касманавта!.. Касманавта!.. Касманавта!..

Вигукуючи отак, тубільці довели себе до самозабуття. Вони то падали ниць, то знову ставали на коліна і, мов за командою, повторювали одне й те ж.

Не інакше, вони нас мали за пришельців з інших планет, корабель яких змушений був сісти на їхньому острові, більше того — на дереві.

Було чого дивуватися!

Цікаво, а як би вчинили ви, коли б у вашому селі одного прекрасного дня на вербі чи то на груші, де мостять гнізда лелеки, раптом опинився невідь-чий і невідь-звідки велетень-човен? Мабуть би, відразу кинулися на пошту — дзвонити в редакцію районної газети, оповіщаючи світ про летючі блюдця.

Завжди легше осуджувати інших, ніж себе: чужі помилки ми бачимо краще.

— Касманавта!.. Касманавта... — долинало до нас знизу.

Звичайно, тубільці, коверкаючи слова, вигукували: "космонавти". Якщо сто років тому папуаси Нової Гвінеї, уздрівши Миклуху-Маклая, подумали, що він — людина з Місяця, то в наш час, навіть на віддалених островах, люди чули й знають (одні менше, інші — більше) про космічні кораблі та супутники, які часто літають і в них над головою.

— Я зараз із ними побалакаю, — мовив я, заносячи ногу на щабель драбини.

Але не встиг ступити й кроку, як галява спорожніла — остров'яни злякано кинулися врізнобіч, попід кущі.

Ми ждали. Проте на галяві ніхто вже не з'являвся... Потім уздовж стежки, що вела до лагуни, хитнулося гілля. І — стало тихо.

— Прокинься, фавне! — штовхнув я під бік Зайця. — Ти знаєш, хто до нас приходив?

— Хто?

— Люди.

— Да Гама, — презирливо глянув на мене геолог. — Хто з нас учора сп'янів: я чи ти? Що ти торочиш?

— А от і не торочу!

Я розповів йому про все, що сталося.

— Шедеврально! — піднесено сказав Альфред, причісуючи скуйовджену шевелюру. — Не прийшла гора до Магомета, то прийшов Магомет до гори.

— От вона й прийшла, — втрутився в розмову Кім Михайлович. — Тепер готуймося, друзі, до зустрічі — вогонь наш учора таки помітили...

Не гаючи часу, ми спустилися з дерева і знайомою стежкою майнули за тубільцями. Коли вийшли з гущавини, над лагуною побачили біле вітрило. Проворні руки остров'ян налягали на весла.

— Зустрілися. Аякже! — хмикнув Заєць. — Нас вони тільки й чекали.

Високий, гостроносий човен навкіс перетинав лагуну, наближаючись до острова-вулкана. А ми, похнюплені, побрели додому.

— Отож атол населений, — сказав Кім Михайлович. — Шкода, звичайно, що жителі його, злякавшись, так швидко зникли. Але нічого — ми самі до них припливемо. Ось тоді й порозуміємось.

— Як ви гадаєте, Кіме Михайловичу, — запитав я. — Що це може бути за атол, на якому ми знаходимось? Які його координати?

Командир вагався зразу відповідати. Та, помовчавши, відповів:

— Якщо нас несла лише Екваторіальна протитечія, смуга якої пролягає між третьою й восьмою південною паралеллю, то, за моїми підрахунками, протягом тих довгих днів плавби ми пройшли, приміром, до сотого меридіану східної довготи, тобто опинилися на південному заході Зондського архіпелагу, десь у районі Кокосових островів.

— Чого ви так вважаєте? — поцікавився й Заєць.

— Інакше бути не може, — впевнено мовив Кім Михайлович. — Екваторіальна протитечія (на відміну від своєї тезки — глибинної Екваторіальної протитечії, що теж струмує в межах другої північної й південної паралелі, на схід) несе свої води на поверхні океану. Це — могутня ріка. І чим далі вона просувається на схід, тим вужчає, а швидкість її збільшується. Не дійшовши трохи до Суматри, вона круто повертає на південь і з'єднується з Пасатною течією. Ото я й кажу: якщо нас несли потоки лише Екваторіальної протитечії, то ми зараз десь на південному заході від Суматри чи Яви. А коли ми, як м'яч, перейшли з рук однієї течії до іншої, тоді та, інша, тобто Пасатна, течія нас підхопила й закружляла на своїй каруселі.

— Каруселі?

— Так, Васько, каруселі. Інакше її й не назвеш.

Розрівнявши пісок під ногою, командир присів над ним, як з олівцем, із бамбуковим стебельцем у руці.

— Глянь-но сюди, — мовив. — Пасатна течія, прийнявши від Екваторіальної протитечії естафету стрімливих вод і перетнувши центральну область Індійського океану, помчала їх у протилежний бік — зі сходу на захід. Ця течія не залежить од мусонних вітрів. Її погоничі — південні пасати. Саме вони й підганяють і крутять велетенську карусель. Широчезний потік води перетинає центральну частину океану з півдня і, досягнувши Мадагаскару, розгалужується. Одна течія обгинає той острів з півдня, друга — з півночі. Ну і так далі і тому подібне.

— Отож нас могло винести не до Суматри, а до Африки?

— Могло статися й це, — відповів Кім Михайлович.

— Твій штурман Сакало, — озвався Заєць, — сказав би: "Їхали в Жмеринку, а потрапили в Бердичів".

— Мені однаковісінько, де ми — біля Африки чи Суматри. Аби пошвидше причалити до рідного берега, — сказав я.

Спустившись із дерева та погнавшись за тубільцями, ми не звернули уваги на те, що вони залишили на галяві. Тепер ось, вертаючись од лагуни, роздивилися: То були звичайні, сплетені з бананового листя, кошики, на дні яких лежали нанизані на довгу волосінь гачки та кілька перламутрових тесаків.

— Люди, видно, збиралися ловити рибу, — розглядаючи те причандалля, сказав Кім Михайлович. — Що ж, нехай лежить. Може, втікачі передумають і вернуться.

Крутими сходинами полізли ми у свою лакану.

Тепер, коли до дерева з одного боку були прихилені довгі рейки, а з другого — драбина, воно стало схожим на готову до польоту ракету.

От вона стоїть на космодромі, чекаючи команди: "Пуск!" Останній ступінь її, подумав я, — це наш човен, лакана "Рю де ля Пе", як зве її Лота.

Ракета, ракета! — зітхнув я. Хоч би на тобі до сусіднього берега добратися, не говорячи вже про космос.

Рештками вчорашньої вечері поснідали.

— Що ж, хлопці, почнемо! — після сніданку оголосив командир. — Ти, Альфреде, спускайся вниз — підтримуватимеш (та, гляди, будь обережним) рейки, а ми тим часом підтягнемо до них лакану.

Альфред поліз по драбині. Все було готове до спуску.

— Ну що — їдьмо?

Кім Михайлович, тримаючись за канат, прив'язаний до лакани і, мов на блок, намотаний на товсту гілку, збирався його вже попускати. Як раптом знизу долинуло багатоголосе:

— Касманавта... касманавта...

Галяву заполонили тубільці. Як тоді, вдосвіта, вони й тепер побожно схилялися перед нашим високим деревом, то підводячись на коліна, то знову падаючи ниць.

Поки ми ходили до лагуни, а потім верталися назад, снідали, готували лакану, спливло майже півдня. Тубільці встигли побувати на своєму острові й знову припливти сюди.

Цього разу з ними були жінки, діти. Не часто ж трапляється, що прилітають із далеких зірок! От вони й висипали поглянути на загадкових інопланетян.

Ми з високості спостерігали за цією урочистою процесією. Б'ючи поклони, тубільці щось схвильовано вигукували. Перед кожним лежали в'язки бананів, папайя, грона кокосових горіхів. Це були, як ми здогадалися, дари, принесені остров'янами спеціально для пас.

Поклони… Незрозумілі вигуки… Благання-моління.

Так тривало не довго. Усе враз перемінилося, і люди на галяві ніби завмерли. Як упали обличчям до землі, так і лежали, не підводячись.

Що таке?

І тут ми все зрозуміли. Позад них під кущами, де не візьмись, з'явився Альфред Заєць. Він стояв, широко розвівши руки — як маг або гіпнотизер, що демонструє своє вміння.

— Він щось їм говорить, — прислухавшись, сказав я.

— А таки правда, — відповів Кім Михайлович. — Послухаємо.

Промова Зайця була блискуча.

— Друзі! — говорив він. — Підведіться та гляньте на мене: хіба я схожий на космонавта? Такі ж голодранці, як я, і мої товариші — он вони вгорі, на дереві,— тицьнув він пальцем на верховіття. — Космонавти… Ха-ха-ха! — зайшовся сміхом; цей його регіт, мабуть, і нагнав на людей панічного жаху. — Та встаньте ж мерщій, кажу я вам. Ну, тип за люди? Чи ви мене це розумійте?

Тубільці немов прилипли до галяви. Мовчання. Тиша.

— Ну, гаразд! — із прохального на суворий тон перейшов Заєць. — Бачу, а вами каші не звариш. Підйом! — прогримів віл.

Один тубілець — високий, з густою, як у Миклухи-Маклая, бородою — підвівся. Не поспішаючи, спокійно поправив натільну пов'язку, струсив із грудей пісок. І, почісуючи потилицю, майже зрозумілою нашою мовою сказав:

— Чого ти кричиш, як переляканий?!

Тепер злякався, бачили ми, Заєць. Од несподіванки він якось смішно втяг голову в плечі, зіщулився, став схожим на безпорадне кошеня.

— Ви… ви… Ти… ви… — вибивали дикунський танок його зуби. — Ви що — наш земляк?

— Я — чорногорець, із Югославії,— відповів дивний тубілець. — Власне, мої батьки звідти. А сам я, Павло Цвяхецький, народився вже тут, на Хібоко. А ви… ви чого на дереві? Хіба ви не з космосу? — здивовано запитав.

— Ні,— досі ще тремтячи, пояснив Заєць. — Ми з океану, з води. Ну, та це довга історія… Будьмо знайомі — Заєць! — і Альфред простяг Павлові Цвяхецькому руку.

— Гора з горою не сходиться, говорив мій татусь (він, до речі, поляк, знав непогано вашу мову і мене навчив, а мати — чорногорка), — так само спокійно мовив тубільний слов'янин. — Кала-мула-була! — з присвистом гукнув він, звертаючись до тих, хто лежав, припавши обличчям до землі.

Люди підвелися.

— Кала-мула-була, — зачувши той клич, повторив я. — Ну, не чудо в решеті? І взагалі, що все це означає?

— Помовч, да Гама! — перебив Кім Михайлович. — Тут таке починається...

Він скочив на гіллясту приступку й поліз по драбині вниз. Не роздумуючи, я майнув слідом за ним.

— Не спішила дуже сильно, Васка-Кваска. Ми — теж, — озвалася Лота, пропускаючи попереду себе Барарату.

Кущами пробралися до галяви. Заєць стояв, оточений натовпом. Десятки рук простягали йому банани, жовті, схожі на невеличкі гарбузи, фрукти. Він упивався у них зубами, намагався відкусити якнайбільший шмат. А чорногорець, ставши осторонь, лише усміхався.

— Їж, братику, їж! — і передавав йому, взявши з рук у своїх земляків, фрукти.

Наш прихід викликав серед тубільців страшенне захоплення і, як мовиться в таких випадках, бурхливі оплески. Остров'яни, пританцьовуючи, щось вигукували, плескали в долоні, кожен старався до нас хоч доторкнутися.

Один сивобородий тубілець, помацавши мою надкушену акулою ногу, впав навколішки і не своїм голосом заволав:

— Касманавта!.. Касманавта! Раксаса![38] Нам також, як і Альфреду, простягли фрукти, горіхи, жбани з кокосовим молоком.

Мені дісталася папайя, золотобока тропічна диня, яка, до речі, росте на дереві,— солодкувата і дуже смачна.

Щоб не образити господарів острова, я її надкусив і припав до чергових дарів — манго, бананів, копри. Бо цей тубільний церемоніал, за яким пришельцю подаються фрукти, мабуть, відповідав нашому степовому звичаю, коли гостям підносять хліб-сіль. Щоправда, у нас хліб-сіль підносять на рушникові, яких немає в тубільців.

— Паша Цвяхецький, — кожному подавши руку, називав себе невимушено й по-дружньому чорногорець. — Радий зустрічі, приятеліє. І сподіваюся, ви будете задоволені, якщо поїдете разом із нами.

Він звернувся до земляків, щось їм сказав, і ті хором відповіли:

— Гала! — що, як нам пояснили, означав цілковите схвалення й водночас захоплення та радість.

— Кулкул! — вигукнув Цвяхецький.

Дідусь, який мацав мою ногу, притьмом кинувся до кущів, де лежала частина принесених остров'янами пожитків. Витяг із кошика чотиригранний, майже порожистий обрубок дерева. Ударив у нього, як у бубон, паличкою, і всі знову закричали:

— Гала! Гала!

— Вітають вас, — задоволено посміхнувся чорногорець.

А тим часом дідуся з бубном оточило кілька молодих тубільців. Кожен у руках тримав щось, схоже на мініатюрний лук, з "тятивою" на вигинистих бамбукових скалках. Він звався по-їхньому генгонг.

Юнаки приклали інструмент до уст, "тятива" забриніла, розхлюпуючи ніжну-ніжну музику. І та музика, злившись із ритмічними ударами барабана, ставала ще прекраснішого.

Це була мелодія джунглів, голос самого океану — закличний, громовий і водночас ласкавий, заколисливий.

Жінки дружно дістали загорнуті в пальмове листя пучечки відвареного рису — кетіпат, кухлики, наповнені білими, пінистими вершками, приготовленими з дрібно натертих та змішаних із водою кокосових горіхів. Нарешті, круглобокі дерев'яні жбани з пальмовим туак, яким нас уже частував Бараратa.

— Хто як, а з мене досить! — помітивши, що остров'янки розливають у кокосові черпаки сік, пошепки мовив Заєць.

— Чого ти їжачишся? — запитав я. — Може, вони і не збираються частувати.

Але таки частували. І вітали, як богів, — урочисто й пишно.

БОГ ШІВА ТА ЙОГО ДРУЖИНА ДУРГА

— "Які тут тимчасові? Злазь! Ваш час увесь вийшов!".[39] Історичні слова, чи не так? — засміявся Альфред, хитро зиркнувши на мене.

Та й було чого сміятися! Паша Цвяхецький повідомив, що острів мого імені, на якому ми тимчасово жили, зветься Бунут, тобто Розлоге Дерево.

— Чи не бунут той гігант, на вершині якого лишився наш човен? — поцікавився я.

— Ні, братику, — пояснив чорногорець. — "Бунут" по-тутешньому "фікус". Їх багато росте на острові. Ваш же човен нечиста сила винесла на велетенську рассамалу.[40]

— А ми думали, Павлушо, суходіл цей безіменний, і нарекли його іменем нашого Василя, — пояснив Заєць.

— Розумієте, острів уже кілька століть тому хрещений, — відказав Цвяхецький.

— Отже, вивіску "Острів Василя Гайового" треба замінити.

— Навіщо, пане Зайцю? — здивувався чорногорець. — Нехай лишається подвійна назва: острів Бунут — Василя Гайового. Моє, до речі, прізвище теж було подвійне: Цвях-Цвяхецький. Та я його для зручності скоротив.

Зійшлися на тому, що лишили подвійну назву, як і радив схожий на Миклуху-Маклая чорногорець.

Отже, тубільці взяли нас у свої човни й повезли до себе на сусідній острів.

— Скажу не криючись: тут для геолога непочатий край роботи! — вигукнув Альфред, розглядаючи острів-вулкан зблизька.

Застиглі потоки магми лишили на його схилах звивисті сліди. Без жодного деревця, лисніючи проти сонця, вони нагадували нешироκі чорні струмки, що починалися на вершині й стрімко спадали до океану. Та це й були струмки, але не живі — навік скам'янілі.

А далі, ярус за ярусом, ніби їм було тісно внизу, на гористому грунті, — в самісіньке небо пнулися чубаті дерева вічнозелених джунглів.

Урвища, гори, джунглі. Тільки вузька й видовжена смуга узбережжя, притиснута горами до води, яка мені нагадала Гагру, була місцем, де остров'яни могли зводити хижки.

Проворно й легко ковзаючи по хвилях, човни перетнули протоку, наближаючись до острова. На березі стояли люди — псі ті, хто не зміг переправитися на Бунут, щоб своїми очима глянути на "касманавтів".

Чоловіки, жінки, діти... А яке, скажіть, видовище обходиться без хлопчиськ? От і зараз маленькі тубільці, щоб краще роздивитися та пересвідчитися, чи насправді човни вертаються з "касманавтами", вилізли аж на пальми.

— Гала! Гала! Гала! — загомоніла юрба, як тільки перший човен, у якому сидів Заєць, почав підпливати до берега.

— Тихше, не треба так кричати! — широким жестом руки зупинив їх геолог. — У мене й так од вітру лящить у вухах. Тихо! Знайте ж міру! Годі! — намагався він їх усмирити.

— Тиртха... тиртха... вітру... меру... баді! — ще дужче закричали тубільці, підхопивши та переінакшуючи сказані Зайцем слова.

Потім уже Цвяхецький пояснив, що "вітру" в тутешніх краях зветься небо. "Тиртха" — свята вода, над якою вчинене закляття; "меру" — нагода, жертовник, куди спускаються посмакувати дарів могутні боги. Нарешті, "баде" — ноші, на які кладуть небіжчика, вирушаючи з ним в останню путь — до вогню.

Все те, знайоме тубільцям із повсякдення, що вчулося тепер у Зайцевих словах, вони багатоголосо повторили. І, вирішивши, що з неба до них спустилися навіть не "касманавти", а боги (Заєць — один із них) та вимагають святої води й ношів, щоб, покропивши жертву, перенести її в пагоду на жертовник, — всі, як є, приголомшені впали на землю.

Отже, боги невблаганні — вони вимагають жертв! Отже, в першому човні сидить сам всемогутній Шіва, за ним, в інших, пливуть Ішвар, Вішу, Брахма, богиня смерті й дружина Шіви — довгокоса Дурга (Зайця вони,

безперечно, уявили верховним богом Шівою, а Лоту — його дружиною Дургою).

— Шіва! Шіва! — розпачливо пронизало тисну.

Я глянув на берег, туди, де лежали повалені страхом люди. Один із нещасних, у якого, мабуть, не витримали нерви, підвівся і, заломивши руки, в нестямі викрикував ім'я могутнього бога.

Дивак і всі вони диваки! Бо якщо вже вірити в Шіву, то треба знати, що трон його неодмінно з лотоса. А наш Заєць, "Шіва", сидів, як курка, на дерев'яній жердині. Недарма кажуть: у страха великі очі.

Праворуч косогором до берега спускалася якась процесія. Шестеро напівголих тубільців, узявшись за вичовгані до блиску рукояті, несли схожий на покладений боком газетний кіоск паланкін. Той ящик-поміст, для сидіння й лежання, був гарно вирізьблений і розцяцькований в оранжевий, блакитний та червоний кольори. Зверху на ньому, майже торкаючись землі, висіли гірлянди хібіскусів та інших квітів.

Шестеро тубільців несли до берега володаря Незалежного Коралового Королівства атола Хібоко[41] — підтоптаного, астматичного товстуна на ймення Ефо-Аліандро, що мав велемовний титул: Верховний Суддя, Покровитель пісень і Північних турнірів, Головний поштар, Начальник радіостанції та Власник Бакалійної крамниці, Його Величність Володар Незалежного Коралового Королівства атола Хібоко Ефо-Аліандро, що в перекладі з тубільної означає: Ніч.

Попереду й позаду королівського паланкіна йшли тубільці.

Сталося так, що того дня Ефо (будемо називати володаря Хібоко скорочено) занедужав; Гонконгський грип, що його він підхопив серед простого народу — на кокосовій плантації, яку Ефо напередодні оглядав, не дав йому змоги разом зі своїми підлеглими вирушити на

острів Бунут, щоб подивитися на пришельців з інших планет, тобто — на нас.

Проте допитливість підняла володаря з ліжка. І ось його несуть до берега, куди, повідомили гінці, от-от із Бунуту мають прибути човни.

Гнаний панікою остров'янин, який викрикував ім'я Шіви, помітивши процесію, що вже спускалася з пригірка, скочив і щодуху помчав угору. За кілька кроків до "будки" Його Величності паланкіна впав, показуючи на човни та не перестаючи викрикувати ім'я Шіви.

Ефо відхилив правицею бокову занавіску-циновку, яка захищала його від сонця. Глянув на човни, на берег, де лежали нерухомо люди і, мов барило, викотився з кабіни паланкіна, впав, плазуючи по землі. Нарешті зупинився.

— Шіва! Шіва! — побожно шепотіли його уста.

Ті, що несли володаря, теж кинулися на землю. Лежали, не підводячи голови.

Ми розуміли: треба щось робити, аби розвіяти морок і вивести людей із тієї скрути.

— Пашо, — звернувшись до Цвяхецького, що сидів поруч зі мною в човні, мовив я: — Скажи що-небудь, допоможи їм, будь ласка.

— Гаразд, — погодився він.

Я, звичайно, переповідаю своїми словами виголошену чорногорцем промову, який говорив не по-нашому.

Отож повільно підвівшись із лави (він усе робив, помітив я, не кваплячись), як і того разу, на Бунуті, Паша спокійно обсмикнув натільну пов'язку, погладив кучеряву бороду і, щоб чули всі, голосно мовив:

— Громадяни! Облиште ви оті свої містичні витребеньки та послухайте, що скажу вам я, Павло Цвяхецький. Цей "Шіва", — він показав пальцем на Зайця, — такий же бог, як я Батара Сур'я,[42] Ви знаєте, Батара Сур'я сидить на високому, витесаному з каменю троні, а я — бачите, бачите! — намагався він підняти з землі наляканих тубільців, — я сиджу на бамбучині, як і отой русявий незнайомець, якого ви ототожнили з нашим сонцеликим Шівою.

Слова чорногорця на людей подіяли — навіть Ефо звівся на ноги.

— Ти, мабуть, сільський чаклун, — висловив я своє захоплення.

— Помиляєшся, братику, — назвав мене ласкаво Паша. — Я — радист радіостанції Його Величності. На острові є така, хоч і невеличка. Інколи ми зв'язуємося з Канберрою та Фрімантлом,[43] а то, здебільшого, лише приймаємо повідомлення.

Те, що на цьому атолі була радіостанція, мене не здивувало — радіо зараз є всюди. Я радів, я був просто щасливий, що наша, ще недавно примарна надія зв'язатися з цивілізованим світом і повідомити про себе, тепер виростала, ставала реальною.

ЖИТТЯ-БУТТЯ

На новому місці я завжди погано засинаю. Кручуся, жахаюсь, перевертаюся з боку на бік, як принцеса на горошині. А тут, на цьому острові-вулкані, під враженням недавніх подій я ось уже кілька ночей майже не сплю. Лежу з розплющеними очима на низьких, устелених циновками нарах, невидющим зором вдивляюся в густу темряву, яка,

мов вода, розлилася довкола, та сторожко слухаю нічний шурхіт джунглів.

Все тут незвично, так дивно — майже фантастично.

Зрозумівши, що ми не боги й не пришельці з космосу — ми дещо розповіли про себе, — тубільці помістили нас у звичайній, прикритій зверху благеньким дахом хижці.

Хижка стоїть на горі, звідки видно океан, поряд із резиденцією Ефо-Аліандро. Тут же, на широкому подвір'ї, кошара й хлів. І коли ми хочемо глянути на королівський маєток, зір спочатку зупиняється на оборі для кіз та на сажу, де, як оселедці в бочці, лежать — чорні в тих краях — худі, пласкобокі свині.

— Ідилія! — саркастично зауважив Альфред, визирнувши зі своєї бамбукової спальні. — Під вікнами королівського палацу — свинарник. Жах!

Але коли слуги Ефо-Аліандро принесли засмажене, начинене горіхами й обкладене банановими дольками порося, Заєць від нього не відмовився — їв, як те вмів робити тільки він, з апетитом, прицмокуючи губами.

Напоєна дурманливими випарами джунглів, пронизана голосами птахів та вереском мавп, спливала тропічна ніч.

Вранці за свинарником на королівському подвір'ї, там, де його, ніби стіна, навпіл перегороджує низький тин, — пролунали звуки кулкула. То сторож і глашатай сая вдарив у дерев'яний бубон-дзвін.

І відразу такі ж приглушені вдари долинули з різних кінців острівного села — тубільців скликали до праці: заготовляти копру, розчищати джунглі під бананові плантації, ловити рибу.

— Скажу тобі, да Гама, — почувши голос кулкула, пробурмотів Заєць. — Ефо більше дбає про курей, ніж про підлеглих, які на нього працюють.

Альфред не помилився: на подвір'ї королівської резиденції, відразу ж за кошарою для кіз, широкі тінисті навіси-вантілан — місце півнячих поєдинків.

Півні, яких випускають на арену для турніру, ніби статуетки у вітринах антикварного магазину, сидять на бамбучинах, покладених поперек сплетеного з пальмової кори ажурного кошика — гувунгана. Коло них дбайливо порається Курячий (є така посада при дворі володаря Ефо!) Міністр — похмурий, мовчазний тубілець Ува.

Міністр підсипає півням рис, двічі на день міняє в бамбукових жолобках воду, протирає й чистить клітки.

Вранці, як тільки розвиднюється, Ува переносить курячі "палаци" — гувунгани — з подвір'я за тин, чіпляє їх над воротами. Ефо вважає, що його пестунам — півникам — на гамірній вулиці веселіше, ніж біля кошари.

А тим часом прості остров'яни-трударі, поснідавши та взявши сплетені з листя пандануса кошики, в які вони кладуть своє немудре збіжжя: бетель,[44] пальмовий сувій з рисом — кетіпат, горіховий черпак — баток, прямують на плантацію.

Атол Хібоко славиться своїми кокосовими пальмами. Раз на три місяці припливає сюди шхуна, і копру вивозять у далеку Австралію. Продають її недорого. Та Ефо-Аліандро, єдиний і повноправний володар Незалежного Коралового Королівства, все ж збагачується. І хоч який він не є відсталий, а бач (послухав-таки поради одного бізнесмена з Сіднея), гроші за добуту руками своїх підлеглих копру зберігає в

іноземних банках Австралії. Дещо йому перепало й від американців. Та про це — потім...

Нас працювати не змушують. Проте ми й самі щоранку йдемо за узгір'я на кокосову плантацію. А що ж іще, скажіть, робити? Ефо не поспішає нас відпускати. Він, правда, каже, що скоро прибуде шхуна, тоді й відправить нас в Австралію. А поки що ми його гості чи, може, й бранці...

Збивати з-під високої крони горіхи, як і лущити їх, дістаючи копру, нелегко. Рекламні листівки брешуть. Не вірте, коли побачите на них, як буцімто просто й легко лізе на гінке дерево щасливий "дикун". Екзотична праця виснажлива, вона знесилює тубільця.

У цьому ми переконалися самі.

Кім Михайлович, Барарата й Лота, всівшись під широким навісом, разом з іншими лущили кокоси, а я з Альфредом приєднався до хлопців-пальмолазів.

— За цю небезпечну роботу, — зауважив Заєць, — Ефо повинен їм доплачувати.

— Аякже — так він і розщедриться! — докинув я.

Молоді остров'яни Маве й Куде збивали у високості з-під пальмових крон горіхи, а ми з Альфредом переносили їх під навіс.

Мине небагато часу — і великий раціоналізатор та винахідник Заєць допоможе полегшити працю заготовлювачів копри, за що одержить високу посаду — Міністра Двору в Незалежному Кораловому Королівстві атола Хібоко.

Поки що майбутній міністр працює нарівні з усіма.

...Натомлені верталися ми сьогодні у свій сарай. Паша Цвяхецький уже чекав. Майже щовечора він забирає нас до себе додому або на радіостанцію, яка знаходиться, як і його хижка, де живуть дві його дружини та цілий виводок дітей, за кілька миль від королівської резиденції — на неширокому скелястому п'ятачку міжгір'я. Стоїть хижка осторонь тубільного села.

У Цвяхецького дві дружини. Старша — Іришка, молодша — улюблена, якої він боїться і намагається її не гнівити, — Маришка. Принаймні так Паша їх називає. Вони — тубілки, розповнілі, особливо Маришка, дебелі малайки тамтешніх островів.

В Іришки смолянисто-чорне волосся, яке підступно посріблила рання сивина. Вогненно-чорні очі, різко окреслені вилиці. Молодша, Маришка, — русокоса: русявість на атолі Хібоко, як і на більшості сусідніх островів, — ознака знатного походження й родовитості.

Старша дружина, Іришка, — лагідна, стомлена хатніми турботами жінка. Паші вона старається не допікати своїми жіночими причіпками.

Та не така юна, сповнена енергії й сили Маришка! Від самого погляду її пронизливих очей Цвяхецького проймає холод! Паша ніяковіє, губиться, стає смирний, мов козеня.

І — от дивина! — тої, старшої, яка йому не перечить, покладиста й зговірлива, він навіть не помічає, тим часом перед Маришкою крутиться, як дзига.

Радисти — всезнайки: спілкуються з усім світом. Цвяхецький, бува, вловлює в ефірі голоси багатьох станцій, навіть Белграда й Москви.

Кілька разів слухав він веселу передачу про потішного Чебурашку. Слухав саме тоді, коли в його хижці прибуло (за тамтешніми звичаями, остров'янин повинен мати дві-три дружини) поповнення — прийшла

молода, русявокоса тубілка — Маришка. І Паша почав її ласкаво звати Чебурашкою, іменем загадкового створіння, на яке, здавалося чорногорцю, схожа його нова дружина.

От як трапляється, коли люди чогось до пуття не знають! Бо якби Паша хоч раз на власні очі побачив мініатюрного лагідного й доброзичливого Чебурашку, я певен, він би ніколи не назвав тим іменем напористу, сварливу, стокілограмову фурію! Бо Маришка, як побачимо далі, була справжня відьма.

Сьогодні, з нагоди закінчення ремонту на радіостанції, Цвяхецький трохи випив. Він і нам пропонував виготовленого з соку пальми вина туак.

Стемніло вже, коли ми опинилися в міжгір'ї й переступили поріг радистової хижки.

Назустріч сипнула галаслива малеча — діти Цвяхецького від старшої дружини.

Голопузе, чорночубе немовля, міцно обвивши ніжками материну талію, сиділо — так тамтешні жінки носять дітей — в Іришки на стегні. Вона злегка підтримувала його ззаду. Довга барвиста спідниця — саронг, якою було сповите її тіло, хвилястими складками спадала аж до землі.

Іришка зраділа, угледівши нас. Обличчя її осяяла привітна усмішка. Жінка гостинно запросила до хати.

Тубільці атола Хібоко вірять в існування лагідних дів-птахів, які нібито живуть десь у піднебессі і зрідка Спускаються на землю. Одна з них — Супраба — дружина володаря тих дів — втілення добра й жіночності.

Іришка не знала, куди нас і посадити — так була схвильована нашим приходом.

Як тільки ми опустилися на циновку, перед кожним з'явились фрукти, рис, прохолодне кокосове молоко. І я подумав, що Паші пощастило — йому дісталася не просто жінка, а рама Супраба.

Ми вечеряли. Раптом, де не візьмися, знадвору до хижки влетіла Маришка.

Хтозна, що її так обурило — пізнє повернення чоловіка чи те, що поруч із ним сиділа наша вродлива супутниця. Лота справді була чарівна. Після виснажливого плавання вона відпочила, причепурилася, зодяглась. Натільна пов'язка ледь-ледь прикривала її смагляве, з коричнюватим відтінком тіло. У довгих в'юнистих косах багряніла розпукла орхідея. Невеличка квітка плумерії, немов метелик із розкинутими крилами, легко всілася над лівою скронею за вухом. На шиї у дівчини висів вінок із нанизаних на пальмову ворсинку черепашок. Руки вище ліктя були стягнуті перламутровими браслетами. Тоненька, гінка, вона здавалася бамбуковим пагінцем, тоді як огрядна Маришка нагадувала баобаб, який, щоб обхопити, не вистачить, мабуть, і рук.

Убивчий погляд пронизав Нашу. Що мить тому такий жартівливий та веселий, він раптом змовк. Потім Маришка глянула на Лоту і, подумки зрівнявши її вроду з своєю та зрозумівши, що перевага на боці цієї красуні, біля якої, мов кіт біля сала, всівся її Паша, закричала:

— Бурмі-курмі галапагуса лепореліна касікува либорловія шенкоярія гамадрил! Бурмі-курмі! Бурмі-курмі! — повторила вона, підійшовши впритул до Паші, щось лайливе.

— Чого ти кричиш? — насмілившись, озвався Цвяхецький.

— Бурмі-курмі! Бурмі-курмі шенкоярія гамадрил лепсонайд.

— Що вона говорить? — запитав я.

— Ет, пусте, — махнув рукою чорногорець (йому було незручно перед нами за цю, вчинену Маришкою, сварку). — Вона лає мене за те, що я пізно вернувся, не вірить, що заряджав акумулятори й батареї.

— Бурмі-курмі! — викрикувала розгнівана Маришка, хапаючи Пашу за бороду.

— Я — не трактор! — знову огризнувся він. — Працюю, скільки можу. А твоїх свиней, Чебурашко, — щоб вони подохли! — я не збираюся годувати. Все. Крапка! Переходжу на прийом! — забувши, де він, та увійшовши в свою звичну роль радиста, закінчив спокійно.

Не так легко було вгомонити розгарячілу жінку. Маришка, як шуліка, вп'ялася в чоловікову бороду та ріденьку чуприну.

Вечір був зіпсований.

Люди бувають несправедливими, коли починають гніватися. Тим паче, якщо лють викликана усвідомленням того, що ти гірший за інших.

— Бачиш, яка петрушка, — пошепки звернувся до мене Альфред. — Ніколи не одружуйся, да Гама, двічі.

— Якщо хочеш знати: я взагалі не збираюся одружуватись! — сердито відказав я.

— Овва, які ми недосяжні! — насмішливо кинув геолог. — Не гнівайся, Васько, — додав уже примирливо. — На чужих помилках треба вчитися.

Вибач, святе сімейство, що ми потривожили твій мирний хатній спокій! Вибач, Іришко, і ти, розгнівана Маришко!

— Може, грибочків покуштуєте? Ви таких, мабуть, не їли, — сказав Паша, підсовуючи нам дерев'яну тарілку.

— Та ні, дякуємо…

Чорногорець, прихопивши з собою кілька наповнених туаком горіхів, повів нас до себе на радіостанцію.

— Додому не піду, — твердо мовив. — Чебурашка може дати волю рукам.

— Що, битиме?

— Авжеж.

Кім Михайлович із товаришами незабаром пішли в сарай, на королівське подвір'я. А я з Пашею лишився на радіостанції.

ЛОНТАР — ТУБІЛЬНА КНИГА

— Тяжко, братику, — сьорбнувши з горіхового келиха соку, зітхнув Цвяхецький. — Не дає волі клята баба! Повіриш, — змахнув він крадькома непрохану сльозу, — забіг би на край світу через цю лайливу Чебурашку!

— Так ти ж і так на краю світу. Куди іще?

— В Антарктиду, де вічна мерзлота! — рішуче мовив він.

І я зрозумів, що доведений до відчаю Цвях-Цвяхецький здатний на все. Дві дружини, навіть для такого завзятого, як Паша, — не жарт.

Іще я подумав: які дріб'язкові турботи й пристрасті в людей! Втім, таке, мабуть, притаманне багатьом… Невже й Наташа колись стане такою ж, як і Маришка? Від однієї лиш думки про не у мене зіпсувався настрій.

Радіостанція атола Хібоко, на якій я опинився, — не те що на нашому "Садку". Там під рукою в Максима Роскошного безліч мудрих, найновітніших приладів. А ця острівна радіостанція — допотопний, схожий на корито приймач і такий же старий передавач, поставлені один на одного в тісній бамбуковій хижці.

Апаратура недосконала, старих зразків, як і все, що збувають у колонії й підопічні території "милостиві" опікуни. Бо хоч Хібоко Незалежне Королівство, насправді воно в руках Австралії.

Давно минули часи, коли визискувачі, не криючись, відверто називали землі, які вони грабують, колоніями. Тепер їх іменують "красиво" — заморські департаменти, залежні та підопічні території.

Австралія, колись залежна, стала й сама країною-хижачкою. В спадок від Англії їй дісталися території з лихого колоніального минулого. Невеликими суходолами в океані — Норфолком, Різдвом, Кокосовими островами — нині управляє австралійське міністерство внутрішніх справ.

Подібна доля й атола Хібоко, королівства, в якому владарює товстун Ефо.

— То вас довго носило океаном? — улігшись під рацією на циновках, запитав Цвяхецький.

— Дуже довго, Пашо.

— Ну, а сейнер, кажеш, потонув?

— Так, — відчувши, як червонію, відповів я.

Кім Михайлович наказав: нікому не зізнаватися, що ми втікачі з підводних об'єктів "Мурена" й "Баракуда".

— Хто знає, як усе складеться, — говорив він. — І чи не натраплять знову на наш слід удавані "нафтовики" компанії "Шелл". Американські військові кораблі снують же по всьому океану. Отож затямте, хлопці: ми — з риболовецького судна, яке потрощила буря. З невеликого острівця, куди ми буцімто добралися, молоде подружжя — Барарата й Лота — взяло пас із собою на лакані у відкрите море. Та риби половити не довелося — налетів циклон. Він і заніс нас сюди, на Хібоко.

Розмовляючи з Цвяхецьким, я зумисне не сказав йому правди, дотримуючись придуманої версії. Було соромно за цю брехню. Але що вдієш, коли іншої ради немає!

— Мене розвеселило, — пирснув сміхом Павло, — коли я почув, що острів Бунут друзі нарекли твоїм іменем.

— Тобі смішно, лукавцю! — дорікнув я. — Та ми ж не знали, що суходіл відомий, і взагалі не розуміли, де ми, що за земля. А й справді, Пашо, які її координати?

— Як любив говорити мій покійний татусь, — озвався Цвяхецький. — Коли їхати із Сараєво через Белград, то десь на півдорозі з-поміж гір вигулькне хутір Панчево. Так ото нехай той хутір, — радив батько, — лишається правобіч, а ти, бурлако, не звертаючи, їдь далі. І, якщо пощастить, рано чи пізно доберешся до Індійського океану. Тебе зустрінуть Сен-Поль, Космолендо, Каргадос-Каражос, безліч інших

щасливих островів. Аякже, щасливі! Зустріли! — насмішкувато вигукнув Павло. — Навіть Сен-Поль, тобто Святий Павло, голий, скелястий острів на півдні океану, коло сорокових ревучих широт, до якого я замолоду ходив із звіробоями бити морських левів, — і він, мій тезко Сен-Поль, ніколи привітно не зустрічав і нікому не приносив щастя. Як, до речі, й атол Хібоко.

— Розкажи мені, друже, про нього трохи.

— Гаразд, друже Васько, розповім, — погодився чорногорець.

Він, не підводячись, простяг руку до низького, схожого на стародавню матроську скриню, ящика. І, так само лежачи при світлі каганця, який чадів у черепкові з кокосовою олією, дістав якийсь зморшкуватий згорток дивного — зів'яле пальмове листя — паперу.

— Ось! — урочисто мовив. — Це книга лонтар. У ній вся історія Хібоко. Сувій, що дістався мені від батька, а йому — він багато років служив Міністром двору Його Величності — від попередника Ефо, короля Тув-Тува Аліандро.

Письмена справді були екзотичні. На вузьких пальмових листках хтось дрібно вирізав ножем-пенгутиком, протерши надрізи сажею, — так здавна пишуть на Хібоко — густі, хвилясті, мов слід прибою, рядки.

Хто це зробив і коли, чорногорець не міг сказати, бо й сам, мабуть, не знав. То була історія відкриття й заселення далекого атола.

Павло, позіхаючи, збирався вже спати. Але я умовив його перекласти незрозумілий для мене хібокський текст.

— О-ох, братику, — зітхнув він, — і спати б пора, та куди від тебе дінешся. Ну, слухай!

Якийсь незнайомий літописець від власного імені, а то надаючи слово давнім мореплавцям, писав:

"Великий боже, боже всюдисущий, що охороняєш усе живе й відводиш напасті та горе! Благослови наш розум своїм світлим сіянням, не дай заблудитися в морі, допоможи здолати бурю.

Немає щастя на землі, де жили й прахом стали батьки наші. Раджі злі гнітять і забирають останні сили. Навіки прощай, рідний берег!

"Рубінами всипане небо на півдні. Воно червоніє, мов кров, — говорив утікачам перед відплиттям мудрий старець. — І хоч як воно вас вабитиме, не пливіть туди — то володіння бога Брахма. Минайте й західну сторону світу, Махадеве царство, де небеса жовті, ніби дозрілий лимон, і на них виблискують, теж жовті, самоцвіти. Пливіть поміж червоною й жовтою смугою неба — на південний захід, де сіяє у високості оранжева баня. То володіння бога Махешвара. Живуть під тими небесами чорноголові велетні. Там ви знайдете своє щастя".

Навіки прощавай, рідшій берег! Злий дух пекла, Джогорманик, насилає і вітер і хвилі, та над човнами уже напнуто вітрила.

...Ліси й гори, кожна пальма й пагінець кожен — усе подаленіло, стало сизою імлою, як стане нею і наше життя.

Розмиті водами й видуті вітрами, спорохнявіють гори. Впадуть, підняті часом, вікові дерева. Та на місці колишніх гір зведуться інші, а з кокосового горіха проросте молодий пагінець.

Отак і ми прахом станемо, щоб відновитися в тих, хто житиме потім. [45]

...Як шаленіє вітер і хвилі набігають люто! Ми відступили од дхарми, [46] тому злі демони — кала — мстиво переслідують нас.

Великий боже, боже всюдисущий, що охороняєш усе живе й відводиш напасті та горе! Відведи біду й од нас.

Дорослі й діти, заломивши руки до неба та звернувши обличчя туди, де, ніби забризкане кров'ю, сходило сонце, — молилися й просили Шіву. Але він невблаганний.

Буря не стихає. Люди дедалі більше хворіють і гинуть. Сьогодні потонув ще один човен. Ті, хто на ньому, — щасливці: вони вже не знатимуть муки!

…Острови виткнулися несподівано. Тоненька, схожа на вигинистий хвіст риби, смуга берега, над якою здалеку клубочилось хмаровиння.

Ми нарекли його Хібоко, тобто Густе Хмаровиння.

…Усе стає прахом, а потім знову воскресає. Горіх, що впав у сипкий пісок, не зогнив, його не потрощила хвиля — він, безсмертний, як і наша душа, — проріс. І, може, тому, що землю Хібоко ми окропили святою водою, вчинили над нею заклинання мантра, — стала вона для нас рідною домівкою.

Великий боже, боже всюдисущий! Ми, раби твої,— в гріхах, і душа наша грішна аж від початку. Захисти нас від усього злого, очисти душу й тіло та дай нам щастя і спокій.

"…Тепер уже ніхто не ставить під сумнів того, що люди на колись невідомий атол Хібоко припливли з Малих чи Великих Зондських островів — із Суматри, Яви і дрібного острівця Балі. Вони принесли з собою звичаї далекого народу. Жменька переселенців розрослася. Припливали сюди люди й з інших земель. Минали віки, і Хібоко став багатолюдним.

Відважні рибалки, працьовиті землероби — ось хто такі хібокці — люди далекого атола, на якому сіють рис, садять ямс, батат, таро,[47] заготовляють копру.

Теплий, вологий клімат, родючий кораловий та вулканічний грунт. Тому навіть невеличкі низинні острівці покриті вічнозеленими джунглями. На основному острові-вулкані в підгір'ї ростуть пандан, дуку, лангсати, інші фруктові дерева. (Завдяки цим деревам острів названо Паон, тобто сад.)

Серед двадцяти семи острівців, які й утворюють атол Хібоко, заселений лише Паон та ще Лаланг — невеличка пагориста цятка коралового суходолу в північно-західній частині Хібоко. Але тимчасові поселення є й на сусідньому з Паоном острові Бунут і трохи меншому, Амба, куди з Паону люди переправляються збирати горіхи. Жити постійно там не можна, бо катастрофічні хвилі, які іноді налітають, нищать усе живе.

Підводних вулканів довкруг атола, як і біля сусіднього острова Різдва, більш ніж досить. Це вогняне кільце, мов зашморг на шиї. Хвилі від моретрясіння насамперед налітають на Хібоко, а вже потім, приглушені й ослаблі, йдуть до інших берегів.

Відкрили Хібоко (як уже зазначалося) вихідці із Зондського архіпелагу. Анімістичне[48] вірування змішалося з буддизмом та індуїзмом.

Його Величність — нинішній Володар Незалежного Коралового Королівства атола Хібоко Тув-Тува Аліандро — родич і спадкоємець ватага-мореплавця, що привів людей на атол, — Чамнака Аліандро. Від того Великого Попередника всім нащадкам Аліандро дістався безсмертний титул — Володар, до якого згодом прилучилися титули Верховного Судді, Покровителя пісень і Півнячих турнірів, Головного поштаря, Начальника радіостанції та Власника Бакалійної Крамниці".

— Ну як, Васько, ще не стомився? — запитав Цвяхецький, перегортаючи наступну сторінку тубільного лонтара, книги з нотатками про родовід Володарів Хібоко.

— Що ти, ні! — відказав я. — Читай далі.

— А далі, братику, — махнув рукою Паша, — записано вже за моєї пам'яті — моїм батьком. Та і я дещо додав — те, що чував від інших, що сталося недавно. Але, і побійся бога, Васько! Я стомився. Звечора Чебурашка каламутила воду, вночі — щоб ти луснув, братику! — ти не дав спати. А вже світає. Годі! Дочитаємо іншим разом...

І він заснув.

У КРАМНИЦІ ЙОГО ВЕЛИЧНОСТІ

Вранці мене розбудили звуки кулкула. Вони гриміли десь далеко — мабуть, на королівському подвір'ї,— та відлунювали і долинали й сюди. Їх ніби розбивало на дрібні скалки, множило розлоге міжгір'я, де стояла острівна радіостанція.

— Прокинься, Пашо, — тихо сказав я, сіпаючи чорногорця за руку.

— О-ох, нещастя — батарейки сіли! — вигукнув і, перевернувшись на інший бік, знову заснув.

Нехай спочиває, бідолаха! — вирішив я. Тихенько відхиливши гойдливі бамбукові занавіски, які тут були замість дверей, вийшов із хижки.

Мене огорнула ранкова свіжість. Береговий бриз стихав, і на зміну йому вже віяв вітер а моря.

— Батарейки сіли, — промовив я вголос.

Авжеж сіли, дідько б їх узяв! Паша про них думає навіть уві сні. Радіопередачі ще сяк-так приймає, а от налагодити зв'язок із Канберрою чи іншими, навіть недалекими австралійськими містами, не може — потужність акумуляторів не та. Тому-то й наше бажання — швидше повідомити про себе, а отже, вибратися з Хібоко — поки що нездійсненне.

Кім Михайлович пропонував чорногорцю, поставити вітряк та придбати динамо-машину, яка б давала радіостанції живлення.

— Я теж про це говорив Володарю, — відказав Павло. — Але Ефо-Аліандро і слухати не хоче. Все чекає якихось перемін. Натякнув, що ті зміни от-от стануться в його Королівстві. Я догадуюся, що він має на увазі, але мовчу й не втручаюся. Та й навіщо втручатися? Щось змінити уже ніхто, навіть сам Ефо, не може...

Отож нам лишається єдине: ждати, поки на Хібоко прийде копровіз і, якщо умовимо капітана, забере нас звідси.

— Що нового на радіостанції? — такими словами зустрів мене Кім Михайлович.

— Паша не налагодив зв'язку з Канберрою? — запитав і Альфред.

— Ні.

— От лихо!

Заєць тільки-но прокинувся й сидів зі шматком копри, уп'явши в неї свої білі як сніг зуби.

…Ми збиралися йти на плантацію, як поріг хижки в супроводі Цвяхецького переступив Міністр Двору. Це був, як і Ефо-Аліандро, розповнілий, хоч і молодий, тубілець. Він ступав босоніж, на стегнах — коротка пов'язка. Чуб його лиснів, змащений кокосовою олією. І обличчям ніби схожий на Володаря, майнула думка.

У Королівстві Хібоко — десять міністрів. Кожен із них відповідає за певну галузь острівного життя. Залежно від того, скільки буває претендентів на міністерські портфелі, число міністрів то збільшується, то зменшується.

Нас здивувало, що є навіть Міністр Диких Голубів. Цих невеличких, лякливих птахів ловлять на неприступних скелях, далеко в джунглях і постачають для столу Його Величності — паштет із них здавна славився за межами Хібоко, особливо серед тих, хто розуміється на стравах.

— Був і Міністр Циновок, — сказав Цвяхецький. — Але його вигнали, а пост скасували.

— Скорочення штатів?

— Ні, в того чоловіка випали зуби, — пояснив Павло. — Беззуба ж людина, вважав Володар, міністром бути не може. Щоправда, в Міністра Моралі (одна з дружин цього міністра — сестра короля) зуби гнилі і два передніх, як он у Васька, — показав він на мене, — викришилися, а зубів мудрості зроду немає.

З цього приводу кілька діб підряд, коли виповнювався молодий місяць, засідала Верховна Дума — арнура. Усівшись на циновках у так званій громадській хижці, вельможі острова обговорювали діяльність свого колеги — Міністра Моралі. Пісочили його за допущені помилки та вирішували, чи може він далі лишатися на тому посту.

Стало відомо, що міністр збирається заводити чергову, четверту дружину. (В Незалежному Королівстві чотирьох дружин може мати тільки король.)

Почалися дебати. Міністр Моралі через раптовий приступ грудної жаби на засідання не з'явився. Він надіслав членам Верховної Думи свій інкрустований перламутром гаманець, який на Хібоко носять, прикріпивши паском позаду, всі міністри.

Гаманець засвідчив громаді, що Міністр Моралі, незважаючи ні на що, — людина надійна. І хоч Ефо-Аліандро (сестра йому скаржилася на чоловіка, який її буцімто кривдить) зятя недолюблював, все ж проголосували одностайно за те, щоб залишити беззубого многожонця на колишньому посту до нового бесалола[49] — ще на один строк.

Таким чином, як ми довідалися, міністерський пост могла обійняти людина, в якої, крім інших достоїнств, повинні бути ще й цілі зуби. Крім того, на атолі не було ще такого, щоб міністром став, скажімо, хто-небудь із простих тубільців (те, що ним згодом призначили нашого Альфреда, — чиста випадковість): у міністри вибивається лише знать — представники численної королівської родини — діти, племінники, внуки самою короля. Ось чому високий гість, що нині переступив поріг нашої хижки, здався мені схожим на Ефо-Аліандро. Це був його син від покоївки-малайки.

— Хармара-мармара! — склавши долоні, мовив Міністр Двору.

— Містер міністр Ко Ма — так його звати, — повідомив Цвяхецький, — вітає вас із щасливим початком посланого Шівою дня.

— Спасибі. Добридень і йому! — відповіли ми.

— Бартура марура Ефо-Аліандро санктуріно, краматура, — знову озвався босий міністр (прана нога в нього, помітив я, була, як і в капітана "Садка" Гордія Гордійовича, коротша).

— Містер Ко Ма запрошує вельмишановних гостей разом із ним відвідати крамницю Його Величності, де за прилавком сьогодні стоїть сам Ефо-Аліандро.

— Бартура краматура, — киваючи головою, підтвердив Міністр Двору.

— Що ж, ми не заперечуємо, — відповів Кім Михайлович.

— Ну, то й ходімо, — подав знак рукою Цвяхецький.

Ми вийшли з хижки. Ко Ма, белькочучи щось незрозуміле про краматуру та бартуру, йшов поруч, Павло — за кілька кроків попереду нас. Борода його була охайно розчесана й побризкана схожою на лак в аерозолі олією (цю складну процедуру щодня перед виходом радиста з дому робила Чебурашка) й стирчала під кутом сорок п'ять градусів до землі — ознака гарного настрою, якого Павлові не встигла зіпсувати та ж таки Чебурашка.

Спустившись із пагорбів і перейшовши вбрід дзюркотливий струмок, ми опинилися в міжгір'ї. Воно нагадувало розгорнуту, торчма поставлену книгу-лонтар, сторінки якої були звернуті до океану, на затоку та утворений самою природою пірс. Сюди причалювали шхуни, що прибували по копру, звідси вирушали в океан.

Ліворуч у скелі — чисто тобі рядок, вирізьблений на пальмовій сторінці тубільної книги, — чорніла довга, хвиляста щілина. Це й була бакалійна крамниця Його Величності Ефо-Аліандро. Вона так і звалася "Лонтар".

Ми звикли, що в магазинах вивіски вгорі, над вхідними дверима. А в цій крамниці вона була збоку, під тінистим, теж кам'яним, навісом, де валялися порожні діжки та безліч ящиків з-під різного краму.

Літери, висічені в скелі, збігали вниз, вертикально до землі. Читати їх доводилося не з початку, а з кінця, як в арабів та деяких інших народів.

— "Ратнол" замість "Лонтар", — прочитав я.

— Ти, братику, прочитав шиворіт-навиворіт. Треба ж навпаки.

— А це ось статуя злих демонів Бута й Кала, яких, щоб не було біди, слід постійно задобрювати й підгодовувати, — тицьнув він пальцем на гранітну стелу.

Двоєдиний демон Бута-Кала, притуливши ліву руку до живота, незрушно сидів на гарно орнаментованому підмурку з таким же орнаментованим скіпетром у правій руці. Його обличчя прикривала висока, нарівні в головою, маска, на якій виділявся м'ясистий — картоплина та й годі! — ніс і широко роззявлений рот.

— Ця паща, братику, — тихо мовив Цвяхецький, — пожирає все, що принесеш: рис, курчат, квіти, поросят, овочі, фрукти, гроші. Якась бездонна прірва!

— Рот демона?

— І короля та міністрів, — ще тихіше відповів чорногорець.

Унизу під статуєю, ніби строфи вірша, чорніли колонки з густо висіченими рядками. То була клятва, що її дають ті, хто стає за прилавок бакалійної крамниці Його Величності. Своїми канонами — вірою й

правдою служити людям— вона нагадувала "Клятву Гіппократа", яку, вступаючи в життя, дають молоді медики.

Не обдурюй. Не лукав.

Не бери зайвого. Міряй і важ чесно!

Одразу ж після мегева відчиняй крамницю.

В туак не підливай води — скисне!

Краще віддай іншим,

Собі залиш гірше...

Але той, хто ставав за прилавок — іменити хібокські продавці, насамперед Ефо-Аліандро та його міністри, — усе робили навпаки: розбавляли вино водою, найкращі товари ховали під прилавок, непотріб старалися якомога швидше продати. Лукавили. Обдурювали. Хитрували.

Тому-то колонки з висіченими хібокськими письменами можна назвати "Клятвою Торбохвата" — в торбу хапали всі.

Ми переступили поріг приміщення. Його Величність Верховний Суддя, Покровитель пісень і Північних турнірів, Головний поштар, Начальник радіостанції, Володар Незалежного Коралового Королівства на атолі Хібоко Ефо-Аліандро стояв за прилавком.

Поклавши стулені докупи долоні та вивалившись на масивний гранітний бар'єр свій такий же масивний живіт, від чого став схожим на Шіву, — Ефо вислуховував якогось незнайомого нам тубільця.

Він нас помітив. Осяйна усмішка майнула на обличчі короля.

— Мармара! — мовив він.

— Ефо-Аліандро запрошує,— переклав нам Павло.

Приміщення було майже квадратне й складалося з двох поверхів. Власне, другий поверх утворювала вузька, огороджена, як балкон, частоколом тераса, куди вела крута гвинтова драбина.

— Цей "балкон", — знаюче зауважив Заєць, — результат зрушення й зсуву гірських складчастих порід. Своєрідний феномен.

Тулився "балкон" до двох стін на кількаметровій висоті і нагадував собою літеру "Г". Як із капітанського містка, оглядав з нього Ефо-Аліандро свій торговельний заклад.

У стінах, аж до стелі, чорніли схожі на шухляди заглибини. В них король та його міністри, що навперемінки ставали за прилавок, тримали про запас для себе й для своїх знайомих кращі товари, виставляючи напоказ — простим остров'янам — гірші.

Ось що це був за непотріб — крам, який за безцінь придбану копру привозили сюди австралійські благодійники. Пластмасові абажури; сідла для верхової їзди; з'їдені міллю валянці; ліхтарі "Летюча миша"; патефонні голки; декоративні, застарілого зразка, електрокаміни; ракетки для гри в теніс; буклети листівок із краєвидами Мельбурна, Сіднея, Канберри, інших сучасних міст; театральні бінокли; барвисто оздоблені банки (на етикетці — триптих: отара овець на випасі; голий абориген щось їсть руками; абориген, уже в смокінгу, з виделкою в руці за розкішно сервірованим столом) з консервованими баранячими хвостами; мініатюрні решета, якими колись промисловики просівали золотоносний пісок; мініатюрні пластмасові фігурки кенгуру; бумеранги, виделки — тризубці, що ними буцімто дикуни їли людське м'ясо. І ще безліч інших сувенірів.

Товари, які залежувалися в Австралії, збували в глухомань, на далекі, забуті богом і людьми острови. І хоч тут вони теж були непотрібні, все ж тубільці їх купували. Купували й відтак робилися боржниками Ефо-Аліандро (театральний бінокль, наприклад, коштував сто "ефорінок", сідло — двісті тридцять: щоправда, ні театру, пі коней на атолі Хібоко не було).

Один із таких боржників, тубілець Матик-Матик, стояв нині перед королем. Жестикулюючи, як диригент, руками, він щось королю доводив: просив, обурювався, плакав. Ефо був невблаганний.

А трапилося, як нам пояснили, таке. Старий рибалка Матик-Матик, в якого п'ятеро діток, не раз і не два брав тут сіль, солодощі, консерви, інший крам. Купував і відразу ж розраховувався, як те заведено на атолі, перламутровими, з ослине вухо завбільшки, кружальцями — грошима "ефорінками", що їх випускав король. І ось — на тобі! Виявляється: Матик-Матик — боржник. Про це свідчать, заявив йому нині Ефо-Аліандро, записи в інвентарній книзі, зроблені рукою кількох міністрів, в яких Матик-Матик нібито брав у борг товари.

Остров'яни і без того — підлеглі Володаря Незалежного Коралового королівства. Боржники ж стають його власністю.

Викуп із кабали можливий, але суворий: двісті ударів канчуком. Такої кари, звичайно, ніхто не витримує. Тому люди лишаються у вічній залежності. Боржники без винагороди працюють, прислужують на королівському дворі, в свинарнику, кошарі. На прямовисних скелях, звідки зриваючись не раз, розбивалися, збирають улюблені королем ягоди, ловлять — небезпечний промисел! — необхідних для приготування паштету диких голубів.

— Ярміро, Матик-Матик мена турмура! — кинув король грізні слова ("Матик-Матик, щоб духу твого тут не було!") й кам'яними сходами спустився з "балкона".

Він важко сопів — його мучила астма. Матик-Матик, нещасний тубілець, задкуючи, мовчки вийшов із крамниці.

Мені ще ніколи не доводилося так близько бачити коронованих осіб, і я неабияк хвилювався. Король великодушно подав усім руку, а перед Лотою присів у реверансі. Він бував у Веллігтоні, на Новій Зеландії і в Австралії, бачив фільми з життя колишніх, переважно європейських, аристократів, тому знав старовинний етикет (усі його міністри присідали, і навіть падали ниць).

Коли ми вперше ступили на берег цього далекого острова і переляканий Ефо, випавши з паланкіна, валявся на дорозі,— я його звіддалік не розгледів. Тепер-от він стояв поруч зі мною.

Це був ще кремезний, низькорослий чоловік. На ньому висів перекинутий через ліве плече, схожий на давньогрецький хітон, шмат ажурної тканини. Такий же тонкий камбен,[51] зсунувшись із живота, прикривав м'ясисті королівські стегна.

Ефо важко дихав і щоразу, як він це робив, всмоктуючи й випускаючи в легень повітря, шкіра на обличчі ворушилася. Так вітер бавиться зморшкуватою, вимоченою дощами й задубілою в спеку евкаліптовою корою, що звисає з голого стовбура.

У невеликих темних очах таїлася хитра посмішка. І — що найцікавіше! — король був… беззубий. Чи не тому він вимагав, щоб зуби були в кожного міністра? На світі часто взаємоіснують протилежності — те, чого немає в нас, ми цінуємо в інших.

Хитре, зле око Ефо-Аліандро зиркнуло й на мене, і я, переборовши занепокоєння, раптом згадав: такий же погляд був у спрута, що прилип до ілюмінатора батискафа, коли ми опускалися на глибини.

Мені що — я від короля незалежний. Нехай дивиться своїм пронизливим оком. Та, уявляю, якого страху наганяє цей погляд на остров'ян! На того ж таки Матик-Матика.

Володарі бувають великодушні, особливо якщо їм цього хочеться. Нехай, мовляв, знає простий люд, що володар не лише тиран, а й покровитель. Намагатися удавати з себе кращого, ніж ти насправді, прагнути до вселюдської хвали — одна з багатьох примх (і слабин!) тиранів.

І якщо все добре зважити, то Ефо-Аліандро таки збирався нас відправити з Коралового Королівства, щоб ми по всьому світу рознесли про цього, великодушного, славу. Інакше навіщо б він влаштовував оцю виставу — запросив нас до крамниці, кожному вручив пакунок з австралійськими сувенірами (бумеранг, кенгуру, решето), розповів, як-то він уболіває й піклується про народ Коралового Королівства. (І піклувався він і вболівав тільки про себе!)

Ось для чого привів нас у крамницю Його Величності Міністр Двору.

Засиділися ми в ній довго… І знову просили Ефо-Аліандро допомогти пошвидше залишити його прекрасний острів.

— Амбура, амбура![52] — пообіцяв Ефо й, не гаючи часу, заходився відпускати товари іменитим остров'янам, які щойно прийшли.

Король бавиться. Він за прилавком крамниці. Бачили ви таке? А ми бачили.

Попрощавшись із Ефо-Аліандро, ми вийшли.

Кам'яний погляд двоєдиного демона Бута-Кала, якого тубільці постійно задобрюють, проводжав нас аж до міжгір'я.

— "Ця паща, братику, пожирає все..." — нагадав я Цвяхецькому сказане ним про демонів.

— Атож, братику, пожирає, пожирає! — озвався Павло. — Він скоро проковтне й атол.

Слова його виявилися віщими.

ПІВНЯЧІ ТУРНІРИ

Роботу на кокосовій плантації, куди ми щодня вирушаємо з тубільцями, цього разу закінчили рано. Так велів Ефо-Аліандро. І Павло Цвяхецький, звечора завітавши до нас у хижку, попередив:

— Не забудьте, що завтра за день.

— А що?

— Новий рік.

— Е, братику, Новий рік уже відзначали, — відповів Альфред. — Ти запізнився принаймні на два місяці.

— Не запізнився, — мовив чорногорець. — Літочислення на Хібоко ведеться не за григоріанським календарем, як у багатьох країнах світу, а за давньоіндійським, що зветься сака. І Новий рік припадає на березень. Хібокці святкують його тоді, коли місяць стоїть уже вповні.

— Так і є — зараз березень, і місяць у небі виповнився, як твоє, Зайцю, обличчя, — глянув я з хижки на королівське подвір'я, де над пальмами з-за димчатих гір витикалося повновиде, рожевощоке світило.

— Ну, от і домовились: снідаємо в мене — Іришка й Маришка частують голубиним паштетом, — а потім разом ідемо в резиденцію короля.

Одна з особливостей Незалежного Королівства та, що в ньому немає ні поліції, ні жандармів. Король особисто милує й карає. Батогом Ефо-Аліандро орудує не гірше від конюха, через що у багатьох підлеглих на спині рубці й попруги. Того ж, хто не кориться волі Його Величності, оголошують… мертвим. Це означає: у неслуха відбирають усе, що він мав, а його самого виганяють. Мов звір, скитається він у горах, аж поки й помре.

Незважаючи на те, що королівська влада нібито дається богом, королем бути важко. Навіть на такому невеликому атолі, як Хібоко, де остров'ян — жменька. Кожен вважає себе людиною, вимагає прав, хоче їсти — і кожного, отже, треба вдовольнити.

Щоб підлеглі менше мудрувала й не забивали голову дурницями, великодушний Ефо влаштовує для них популярні видовища — півнячі бої. На ті поєдинки сходяться всі. Особливо коли минав неджер і меліс. [53] Тоді перед остров'янами ворота відчинені і в королівську резиденцію.

На другий день, як і сказав чорногорець, ми завітали до нього в гості. Лайливої дружини Павла не впізнали — така вона була ввічлива й лагідна.

Не встигли переступити порога знайомої хижі, як Маришка враз заходилася нас частувати. Банани, варений рис, голубіший паштет, що танув на язиці. Маришка й біля чоловіка упадала. Поки старша дружина, Іришка, втихомирювала галасливих дітей, а ми, прибульці, снідали, молодша дружина розчісувала Павлові поріділий чуб і олією мастила скуйовджену бороду, зім'яту після сну. Волосинка за волосинкою — якесь чудодійство! І ось — борода готова. Вона вже не просто борода,

не квач обворсаний, а чорний, у сріблястих прожилках, водоспад, який немовби тече з вузької, щербатої ущелини рота.

— Досить!

І радист, підвівшись із циновки та відкинувши назад голову, зухвало махнув своєю реставрованою бородою, — вона знову, як тоді, на вулиці, стала майже паралельно до землі.

— А тепер, браточки, і ви, жіночки мої,— ходімо!

Він узяв попідруки Маришку й Іришку (діти враз, як горобці, пурхнули врізнобіч), і ми пішли в резиденцію.

Там було людно.

В оточенні слуг, що тримали віяла, якими безперестанку махали, король сидів під навісом хижки-вантілан, навпроти неширокого рингу, де мав відбутися півнячий поєдинок.

— Хармара-мармара! — сказав Ефо-Аліандро, помітивши пас.

Ми привіталися теж. Піднявшись сходинами — вантілан стояв на помості,— сіли неподалік від арени за дерев'яною перегородкою.

Натовп, очікуючи побоїща, вирував. Люди з нетерпінням ждали, коли на арену винесуть крепе.[54] В одних народів популярний футбол, хокей чи регбі, а в хібокців — півнячі бої.

Півні народжуються задерикуватими. Та коли у них ще й виховують це почуття, стають особливо войовничі. І без того вузький, курячий кругозір, що не дає змоги усе як слід — добре це чи ні — зважити,

робить їх тепер нестерпними. Вони, хоч би там що, прагнуть до сварки. І, настовбурчивши кров'ю налитий гребінь, рвуться в бій.

Побити іншого, утвердити своє куряче "я" — ось що їх штовхає на безумство. Бо як інакше назвати те, що, забачивши свого особливо слабшого співбрата, півень-задерика несамовито на нього нападає? І забиває до смерті.

Короля тішать ці побоїща.

Напередодні Нового року, в дні педжер, на Хібоко й понині приносять жертву богам: добрим — мечару — за те, що вони добрі, а демонам — чару — улещують, аби ті не коїли зла.

На інших островах це частування давно вже втратило своє первісне значення, стало умовним. Принісши, скажімо, до храму чи в святилище солодощі, фрукти, засмажених поросят, тубільці островів Суматри, Яви, Балі їдять їх згодом самі, а решту залишають богослужителям. І крові живої, як те вимагалося раніше, тепер у дні педжера, не проливають. А демонам, на знак своєї зневаги, підносять… дохлятину, гнилу рибу.

Хібокці ж, як і раніше, тремтять перед добрими й злими ідолами, і жертви приносять насправді. Звичайно, не людей, а овочі, тварин, фрукти.

Лилася на Хібоко два дні підряд жертовна кров. До неї сьогодні домішалася й куряча…

Кожен знатний остров'янин, у кого є півень, мріє про те, що хвостатий забіяка стане колись всехібокським лауреатом і, перемігши в турнірі інших, прокричить своєму господарю вдячне "кукуріку!". Ось чому півнів, претендентів на високе звання, тубільці оточують увагою і — не так, як решту курей — непомітно починають підгодовувати. Кращий рис і джерельна вода дістається горластим півникам. Змалку

вони не в курнику, де тіснява й сморід, а в ажурних, виготовлених із пальмової кори клітках-гувунган. Це, вважається, мудро й цілком справедливо: замість того щоб витрачати рис та воду на звичайних півнів, які все одно потраплять у суп, доцільніше відгодовувати вибірково — одного, який потім стане окрасою й славою господаря.

Відвідавши недавно садибу хібокця Савва, з яким ми разом збирали горіхи, я був здивований, що серед численних півнів у нього кукурікав, надриваючи горло, лише один-єдиний півник. Його персональний гувунган погойдувався під тінистим навісом, осторонь перенаселеного комунального курника. Обранець долі, претендент на лауреата Ні на мить не вгавав. Уявивши себе пупом хібокської землі, він, надриваючи пупа, кричав. Фальшивив. Раз у раз, як мовиться, пускав "півня", а все ж, закотивши очі під лоба, самозакохано горланив. Решта курей, витріщивши очі, мовчала.

Кукурікати безперестанку й погрожувати дзьобом ще не означає бути знаменитим — кукурікання до уваги не береться, скільки б півень не дер горлянки. Треба, щоб він показав себе в поєдинку, на бойовищі і щоб його помітили, а вміння — визнали. Це й робить авторитетне жюрі, що засідає тут же, під навісом-вантілана.

— Кукуріку!

— Кукуріку! — почулося звідусюди.

У супроводі похмурого Курячого Міністра Ува, що доглядає королівських півнів, на арену винесли плетені кошики-крепе, з яких стирчали довгі барвисті хвости. І — натовп завмер.

Тишу пронизувало кукурікання. Та її раптом стривожив високий, пискливий голос:

— Мірамбур!

Я глянув на перегородку, де за сітчастим столом, закинувши ногу на ногу, сиділи поважні члени жюрі.

— Мірамбур! — знову пролупав високий голос.

То Голова жюрі (він же— Міністр Моралі), голомозий, схожий на буддійського монаха товстун, подавав знак, що лицедійство вважає відкритим.

Переступаючи через приземистий, з бамбукових лозин, бар'єр, на арену вибігли два тубільці. Кожен у руках тримав півня.

Тепер я зблизька розгледів забіяк. Півні як півні — нічого особливого. В одного навіть обскубаний хвіст, у другого, як і в Міністра Моралі, лисніло голомозе тім'я. Але, як видно, справа була не в пір'ї і не в тім'ї. Мені ніколи не доводилося бачити такого злого, вбивчого погляду! Банькаті півнячі очі метали іскри. Гребінь над головою, як пилка, розсікав повітря, а шия вигиналася й тряслася, ніби гумова.

Півні були вгодовані. На міцних, кігтистих ногах, мов статуя на підпорах, трималася м'ясиста, неначе відлита з бронзи, статура. Крила — так мовби півень збирався в орлиний політ, — у напрузі, міцно притиснуті до боків; голова задерта, а воло з шиї перемістилося кудись у шлунок.

Із того, як вони самовпевнено трималися, можна було зрозуміти, що жилося їм добре. Вигляд такий, ніби майбутні лауреати промовляли: "От ми — живі півні, і водночас ми вже бронзові статуї".

Змалку всі кури однакові. І те, що деякі згодом стають зарозумілими, винні самі хібокці. Ось і зараз: тубільці, що вийшли на арену з півнями, криками заохочували півнів до сварки, розпалювали в них войовничість.

Витягнувши шиї, півні кукурікали, намагалися кинутись один на одного.

Голова жюрі, Міністр Моралі, зиркнув на короля. Той махнув зятю рукою: можна починати.

— Хампарампа! — вигукнув міністр.

Тубільці, ніби віник, затиснувши в себе між колінами галасливих півнів, почали до ніг їм щось кріпити. Ножі! Блискучі, з вигнутим лезом ножі. Їх прив'язували туди, де в півнів і так звисали шпори.

Навіщо? Для чого? Аж пізніше стало зрозуміло: удар суперникові завдається ножами. Не дзьобом, не крилами, як думалося, а ножами.

Звичайно, це — варварство і з точки зору моралі негуманно. Та Міністр Моралі, помітивши, як я стрепенувся, лише посміхнувся: дивак, мовляв! Щоб стати півнячим лауреатом, не обов'язково мати голову на плечах — аби були ноги та гострий ніж.

І почалося. Дресировані півні, як і вчили їх господарі, ставши один проти одного та прихилившись майже до землі — так, ніби вони антеї й земля для цього побоїща повинна дати силу, — кинулися в атаку.

— Ой! — жахнулася Лота.

— Спокійно, — тихо мовив Цвяхецький. — Битва тільки починається.

Удар шпор — блискавичний. Справді-бо: не треба мати голови. Були б тільки ноги. І ось уже полетіло півняче пір'я.

— Ой!

Тепер уже жахнувсь я — в півня, який стояв ліворуч, із голови текла кров і було пошкоджене око.

Півні билися, стояли на смерть. Тубільці були задоволені — вони забули на мить про злигодні й несправедливість. Щастя посміхалося їм.

Півень, той, що стояв ліворуч, із пошкодженим оком, хитнувшись, упав. Як через ганчірку, переступив через нього переможець і, змахнувши крилами й радісно прокукурікавши, пішов назустріч господарю.

Міністр Моралі, Голова жюрі кинув у миску з водою половинку кокосового горіха. Той черпак почав тонути, аж поки й зовсім опустився на дно.

Пролупили вдари кемонга.[55] Міністр оголосив ім'я нового лауреата. Півні, які сиділи в крепе, чекаючи, коли їх випустять на арену, заздрісним поглядом проводжали переможця.

Хтозна, чи поталанить їм і чи дістануться лаври лауреата. А може, навпаки — разом із лавровим листям доведеться кипіти в каструлі? Все в руках Шіви та його дружини Дурги.

Великий боже, боже всюдисущий, що охороняєш усе живе й відводиш напасті та горе, — здавалося, благали вони, — відведи й від нас напасті…

Претенденти на переможця очікували, кожен сподівався на краще. А півень-лауреат уже спочивав на лаврах.

Павло Цвяхецький сказав, що хібокські дотепники подейкують: мовляв, якщо такий півнячий лауреат знесе тепер навіть просте яйце, все одно його вважатимуть золотим.

Турнір затягся аж до вечора — летіло пір'я, й лилася безневинна кров.

ЗЛИЙ ДУХ

Новорічні свята з північними боями кінчилися — почались будні. Шхуна на атол не приходила, радіозв'язку з Австралією Цвяхецький налагодити не міг. У чеканні минав час.

У нашому житті сталося чимало змін. Дехто з нас вибився в люди, і король, обласкавши його, наблизив до себе; інші — наприклад, я — опустилися аж на дно тубільного суспільства.

Уранці Кім Михайлович, Лота й Барарата пішли на кокосову плантацію. Ми з Альфредом лишилися вдома. У мене болів живіт — я не міг навіть пасти, як те робив щодня, кіз, а Заєць із деяких пір узагалі не виходив на роботу.

— Боюся, що подарунки, які нам дає Ефо-Аліандро, можуть вилізти боком, — зітхнув геолог.

— Чого?

— Свята простота! — з іронією глянув на мене Альфред. — Невже ти, да Гама, не розумієш, що через ті "сувеніри" ми стаємо вічними боржниками короля? Он і сьогодні він прислав смажене порося. Воно, звичайно, смачне — я вже куштував. І все ж зашморг на шиї затягується. Так і будемо через ті подачки аж до смерті лущити горіхи й пасти кіз! — вигукнув він.

— Якщо Володар навмисне затягує наш від'їзд чи й зовсім не хоче випускати із Королівства, то це — справжнє віроломство. І не тобі, Альфреде, скаржитися на долю! — докинув я. — Бо — кому кози й погрози, а кому тепле місце під сонцем.

Я недаремно дорікав. Заєць мене зрозумів..;

Робота на королівському подвір'ї не припинялася до пізнього вечора. Нам із хижки було видно, як у сажу й біля кошари порається якийсь старий остров'янин. Завидна там працювали інші. Той тубілець з'являвся присмерком, коли сонце сідало за гори. Він чистив загородки, годував та напував тварин.

Донедавна ми не звертали на нього уваги — мало хто там працює! Та й тубільці всі здаються схожими один на одного. Лише після випадку в крамниці, коли ми стали свідками неприємної розмови, зрозуміли, що королівський свинар і тубілець, якого вислуховував тоді Ефо-Аліандро, одна й та ж людина — боржник Матик-Матик.

А борги, як відомо, треба відробляти. Вдень Матик-Матик із молодшими синами ловив рибу, в надвечір'я ж приходив трудитися сюди.

Одного разу (мав відбутися ритуал, під час якого, як і в дні меліса, тубільці задобрюють злих духів) король наказав підданим наловити побільше голубів. Не на паштет, як завжди. Жертва, що її хібокці приносять Буті й Калі, без тих птахів не жертва, бо демони, виходить, не гірше за Ефо-Аліандро розуміються на вишуканих стравах.

Потерпаючи, що Бута й Кала ненароком можуть розгніватися й накоїти біди, остров'яни стараються їх улестити: ріжуть пороси, козу, собаку. Зверху на них перед жертовником санга кладуть невеличких голубів. Марновірці, діти природи, вони вважають, що демони, покуштувавши голуб'ятини, перестануть хуліганити й зникнуть з атола.

І ось Матик-Матик зі своїми старшими синами Маве й Куде вирушали ловити голубів. З цими хлопцями ми були знайомі — разом збирали горіхи.

Одноманітна робота на кокосових плантаціях нам обридла. Ми з Альфредом попросилися в гори.

Через Міністра Двору Паша Цвяхецький переказав королю прохання.

— М'у рра!! — відповів Володар, що по-хібокському означає: "Я дозволяю!"

— Мура то й мура, — засміявся Альфред, збираючись у дорогу.

— Будьте, хлопці, обережні,— нехотя відпускаючи нас на полювання, порадив Кім Михайлович.

— Не турбуйтеся, командире, — впевнено відповів Заєць. — Я гори знаю блискуче — виріс у Криму. Знаю і люблю їх.

І ми — Заєць, Павло Цвяхецький і я — приєдналися до Матик-Матика та його синів.

Голуби, яких постачають до столу Ефо-Аліандро та для задобрений злих духів, водяться не скрізь. Вони бувають тільки в північній частині острова Паон. Птахи в'ють гнізда на неприступних, порослих гущавиною скелях.

Царство гір розчинило перед нами свою браму. Зводилися скеля за скелею, а далі — знову скелі, мов злі духи розкидали їх у хвилину шалу.

— Назвати острів Паоном, тобто садом, більш ніж дивно, — пробираючись гущавиною, бурмотів я.

— На сад він справді не схожий, — погодився Альфред.

Сини Матик-Матика, Маве й Куде, як і сам старий та Цвяхецький, ішли мовчки. Їм не вперше долати крутогір'я.

У кожного за плечима хитромудро виготовлені петлі, сильця, кошики, куди тубільці складають пійманих птахів.

Ми з Альфредом несли наповнені водою і пальмовим соком горіхи. В саквах у Цвяхецького — дбайливо загорнутий рис-кетіпат. Отже, з голоду не помремо.

Піднімалися крок за кроком на вершини.

— О-ох, не можу більше, — почувся голос Альфреда. — Їсти хочеться, аж шкура болить.

Він важко хекав, піт йому засліплював очі.

— Потерпи трохи.

— Краще б уже було лущити кляті горіхи, — знову завів своєї Заєць. — Ти завжди, да Гама, втягуєш мене в авантюру!

— А ти ж бо хвастався, що любиш гори.

— Люблю, але дивитися на них здалеку. Не повзати, як повземо ми навкарачки.

Кряж несподівано кінчився. Далі йшла гола, прямовисна стіна. Під нею внизу лежала прірва. Густо всіяну скелями долину, що розкинулася там, оточували гори, в яких і гніздилися дикі голуби.

Ми спустилися знайомою тубільцям стежкою по вертикальній стіні і знову опинилися серед джунглів.

Сонце сідало. Долина, мов келих, сповнилася синюватою темрявою. Високо в небі затремтіли зорі.

— Полювання, — жестикулюючи, пояснив Матик-Матик, — почнеться вранці. Таким чином, тут і заночуємо.

Я змалку люблю ліс, його таємничі, сповнені сторожкої тиші нетрі. Хутір, де ми жили до переїзду в Очеретяне, розкинувся над крутою, поростою столітнім пралісом балкою.

У таврійських степах лісів мало. Та вже коли такі є серед поруділого, випаленого суховіями безмежжя, здаються оазами. Як ось і цей праліс, названий кимось Степовою Дібровою.

Росли там дуби, чорноклени, граби. А ще — білокорі, з листям, яке нагадує переливисту луску, сокорини. Листя мовби світилося приглушеним, матовим сяйвом. І, навіть без вітру, завжди тремтіло. Мама казала, що через те тремтіння вони ще звуться трепетами.

Дідусь, бувало, брав сокиру і йшов у хащі, а а ним — я.

Скільки мрійливої ніжності нашептав мені рідний праліс!

Галяви в гущавині поросли схожою на кінську гриву травою, з якої хуторяни роблять щітки; чорнобил і нехворощ, ведмежі вушка, звіробій, болиголов. А попід терновими кущами, мовби присівши навпочіпки, тулиться злиняла на сонці рожевоока материнка. І пахнуть нагріті сонцем суниці й з глибини хащ, де завжди прохолодно й сиро, хлюпає настояний на прілому падолисті та терпкій дубовій корі цілющий лісовий трунок.

Високо в небі вітрила неквапних хмарин. Десь хруснула — дідусь збирає сушняк — гілка. Повісивши під листя на дубовім галуззі свій схожий на тюбетейку капелюшок, додолу падав кольору старої міді

тьмяний жолудь. І з чорнокленів та бересклетів, кружляючи, летять крилаті метелики — насіння.

За лісом — аж до обрію — степ, пшениці, сонцем налиті. Й земля сповнена сонцем, і співом, і тишею. І так день за днем, так із року в рік.

Сонцеворот, ніби сторінку чудесної книги, знову й знову гортає радісні дні, небо всівається зорями. Потім — світанок і, цокаючи дзьобами, в гнізді на старій груші спросоння озиваються лелеки. І тихо так плинуть понад левадами.

Немає в душі моїй ще ні смутку, ні втрат… Той ліс, мов на чатах. Він оберігає спокій землі, гойдає й мене, малого.

А нині… Скільки ж бо мені літ? Та я ж тільки починаю жити! А серце обпалене болем. Я бачив і горе, й смерть — це тоді, коли плавав до берегів В'єтнаму. Смерть і зараз кружляє над світом. Ракети націлені в спокій — у спокій, якого більше немає.

Нарешті ми зупинилися на нічліг. Матик-Матик вибрав місце на найвищій горі у долині. Було пізно. Проте ніхто не спав, дарма що за день неабияк натомилися.

Незаймана тиша гір і джунглів заворожувала. І мрії мої через моря-океани з цих ось дурманливих нетрів неквапно линули в край дитинства, в мого щасливу Степову Діброву.

А джунглі мовчали. І раптом вони озвалися. Крики, зойк, сміх, ніби розверзлася чиясь зранена болем душа.

Крики й благання дедалі наростали. Здавалось: вони ось тут, поряд. Від того ставало моторошно, і я запитав:

— Пашо, що це?

Цвяхецький, помовчавши, перекинувся словом із тубільцем. Старий щось йому відповів:

— Оро-Була.

— Оро-Була, — повторив чорногорець, — Слухайте, Матик-Матик про нього розкаже.

"...За крутими горами, за дрімучими лісами, в Царстві Кокосових Пальм жив собі один чоловік.

Звали його Оро-Була, що означає: Необачний.

Здавна людей на тому острові, у тому царстві годувала й поїла кокосова пальма. І Оро-Була мав невеличку плантацію, яка дісталася йому від батька. У його братів — Сяна й Тука — плантації були ще менші.

Кокосових годувальниць люди доглядають. Тому-то вони приносять їм добірні горіхи.

У Царстві Кокосових Пальм лінивих немає — всі, крім багатих, працювали. Та все ж, якщо розгнівати демонів, удачі не діждешся. Остров'яни вірять у добрих і злих духів. Бояться й шанують вони і мавп. Білі ж мавпи — особливо небезпечні, хоч і вважаються священними.

Одного разу — як те сталося, ніхто не знає — Оро-Була вийшов на човні в море і назад не вернувся. А вже коли згодом повернувся, то його ніхто не впізнав — так він змінився і став схожим на мавпу...

А трапилося, що човен Оро-Була буря пригнала до острова на сході, в Царство Білих Мавп, про яке розповідали найфантастичніше.

Всі мешканці мавпячого царства були мавпи і король їхній Кроль-Гризла — мавпа теж.

Ніколи ще Оро-Була не бачив таких розкішних дерев, як у тому мавпячому царстві. А багатоярусні хижки — дивовижної краси. І прибульцю з відлюдного Царства Кокосових Пальм здалося, що він потрапив до самого Ями.[56]

Мавпи — не те що люди: вони скакають і перескакують, хтозна й скільки. Для цього їм потрібен лише простір. Тому-то оповідь чужинця про далекий острів не на жарт зацікавила мавп.

Послухати Оро-Булу зійшлися всі вельможі мавпячого царства. Хижа, до якої його запросили, була така висока, що й не сказати. Невдовзі вона сповнилася галасом — звідусюди на підлогу, де стояв застелений рисовими циновками трон, плигали чотириногі міністри й сановники. Їх було дуже багато, всі кричали, пищали, галасували, і Оро-Була подумав, що то почалося хібокське зібрання — бесалол.

Мавпячий король — стара, злиняла мавпа — поважно сів на високому троні. Голову йому, аж до очей, прикривав солом'яний бриль, які носять селяни, рятуючись од спеки.

Міністр Скік-Мік, що означає: Той, Хто Далеко Плигає, ударом кігтистої лапи в бамбуковий гонг — кулкул — відкрив мавпяче збіговисько.

— Панове, — поправляючи окуляри на переніссі, сказав він. — Ми, мавпи, піддані Його Величності, так розмножилися, що ніде й сісти. Тим паче, що сідати треба зручно — сідниця ж у кожного вичовгана. І коли я, панове, лапу ставлю, скажімо, на землю, то хвіст мій мимоволі звисає у воду — таке мале та перенаселене наше царство. А звідси висновок: пропоную освоїти острів, звідки прибило човен із незнайомцем. Добратися можна вплав — ми, мавпи, навчилися плавати.

— Хі, хі! — засміявся міністр Ббах-Мах, ім'я якого значило: Той, Що Найдалі Жбурляв. — Я згоден із добродієм Скіком-Міком — добратись до чужої землі не штука. Але ж, але ж… Нас можуть закидати горіхами. В ясновельможного Кроль-Гриала, — він уклінно схилився перед королем, — он і понині на лобі ґуля — слід від пущеного з джунглів бумеранга — аборигени вкрай знахабніли! Тож треба все врахувати і як слід продумати.

— Барра! Барра! — закричали мавпячі міністри, тобто: — Ми згодні!

Так і вирішили: не поспішаючи, спокійно готувати задумане — захват далекої землі, звідки приплив чужинець.

До Оро-Були підходили міністри. Навіть сам король, простягши лапу, міцно тиснув руку… Потім принесли дарунки — схожі на гумку для жування солодощі, від яких настав гикавка й розладнується шлунок.

"Як те все робиться, — подумав Оро-Була, наминаючи рахат-лукум та цукати. — Мавпи не працюють, тільки плигають і танцюють, а живуть не горюючи. Он і дерева й хижки — розкішні. От би мені такі!"

І він, гикаючи, несміливо запитав короля.

Кроль-Гризла лише посміхнувся — щелепи блиснули золотими коронками й зубами. Підібгавши хвіст, який ганчіркою звисав із трону, запитав:

— Скажи мені, чужинцю: ти бачив у моєму царстві хоч одну мавпу, яка була б не білого кольору?

Оро-Була зізнався, що таких не стрічав.

— Отож-бо! — витер носовичком спітніле чоло Кроль-Гризла. — А раніше такі були. Були та загули! — і він якось хижо засміявся, від чого

губи потоншали, стали схожі на п'явки. — Навіть братів своїх ми не жаліємо, коли вони раптом виявляються не нашої масті. Через це й примножуємо своє багатство, — додав. — Хапун-гаман! — сказав на прощання, що означало: — До скорого побачення!

Майстри на чолі з Дампу Аванг[57] спорядили корабель: пливи, мовляв, чоловіче, до себе в Царство Кокосових Пальм! Оро-Була почав збиратися в дорогу…

Зрозумівши, що перед ним чоловік, який мріє розбагатіти, мавпячий король Кроль-Гризла сказав йому, що розбагатіти можна легше легкого — потрібна лише жертва. І порадив Оро-Булі, щоб той засмажив своїх братів — Сяна й Тука — і приніс їх у жертву злим демонам.

Повернувшись додому, Оро-Була так і зробив. І сталося диво: замість хижки, в якій він жив, виріс багатоярусний палац, а замість невеличкої плантації — ліс кокосових пальм. Людей на острові не стало — де не візьмись, з'явилися мавпи.

Минули літа. Колись: квітучий, багатолюдний острів занепав. Крім Оро-Була та ще прийшлих мавп, на ньому нікого не було. Кокосові пальми потрощила буря. Раніше родючі, розчищені від хащ землі поглинули джунглі. Джунглі й джунглі, де, перескакуючи з гілки на гілку, шугали довгохвості нероби.

Мисливці з сусідніх островів рідко сюди припливали. Та одного разу, відвідавши колишнє Царство Кокосових Пальм, побачили: худий, знесилений чоловік, на якому лишилися кістки і шкіра, сидів у гущавині, біля гонга й, ледь вдаряючи по ньому дерев'яним цурпалком, ридав. На звуки ті зліталися демони й, гострими бамбуковими скалками ранячи і без того зранене тіло, починали його мучити.

Ось яка доля спіткала людину, що, послухавши мавп, засліплена наживою, принесла в жертву рідних братів…"

Старий тубілець розповідав, а ми, затамувавши подих, слухали його оповідь. Нас мимохіть охоплював жах. Ридання й крики дедалі ближчали.

— То стогне Оро-Була, якого обсіли злі духи, — вслухаючись у розпанахану зойками тишу, мовив Матик-Матик.

Цілу ніч не давав нам спати стогін необачного Оро-Були. Джунглі лякали й гнітили душу. Бо темрява породжує страх. Коли ж спалахнуло на сході, морок розсіявся й криків не стало.

Ліс ніби повеселішав.

Зібравши пожитки, ми полізли на скелю, де сини Матик-Матика звечора поставили сильця.

Карнизи були круті. Кожного разу, щоб просунутися вперед, треба було підтягатись на руках.

Мені ці скелі нагадали Голову Дракона, на якій ми і піднімалися й опускалися в прірву.

Голова Дракона… А добре ми її тоді потрясли! — майнув спогад. Містер Бетлер, Осел, Єрваз, інші душогуби знайшли у ній могилу.

Ця мимовільна згадка мене ніби збадьорила, додала сил. Значить, ми дещо та зробили! І водночас стало сумно. Загибель пілота нашого батискафа Данила Гнатовича, смерть Чанга… Та ми й самі чимало натерпілися, і невідомо, скільки ще доведеться поневірятися на чужині.

Карнизи невдовзі перейшли в майже суцільну стіну, на якій тулилися густі чагарі. Нам на неї і треба було вибратися.

Навчений — і наляканий! — падінням у басейн зі схилів Драконячої Голови, я, перш ніж хапатися за гілку, пробував її на міцність. А переконавшись, що вона втримує, підтягувався.

Та ось і плато, на якому Маве й Куде поставили петлі. Звідусюди воно оточене горами й урвищами. На ньому в гущавині лісів і гніздилися дикі голуби.

Петлі з рисовою приманкою та зіткані з пальмової кори тенета, розставлені поміж дерев, були не зрушені — птахи до них, мабуть, і не наближалися. Отже, старання тубільців марне. І Матик-Матик спересердя цвиркнув пережованим, червоним, мов кров, бетелем.

— Макітро! — сказав, себто: ходімо далі!

І ми пішли.

Зазнавши невдачі з своїми хитромудрими петлями й сильцями, тубільці вирішили спробувати інше, те, що вони робили завжди: непомітно підкрастися до галявини, де воркували птахи, й кинути на них сіті. Це трохи нагадувало полювання на тетеревів, коли ті самозакохано токують, не чуючи, як до них наближається мисливець.

Десь поряд почувся сріблястий, ніби грали на флейті, голос. До нього приєдналися інші голоси. То воркували високогірні хібокські голуби.

Ми лишалися під скелею, а сини Матик-Матика, схопившись за гілля, полізли вгору. Вони обережно наблизилися до токовища, й там почувся шурхіт і лопотіння пташиних крил та потривожений жалібний писк.

Ажурний кошик, ковзнувши по листю, упав нам до ніг. У ньому, як риба в сітях, билося кілька білогрудих, завбільшки як шпаки, голубів.

Ось які ви, невловимі птахи, що вас пожирає король та злі острівні демони! Сизі, з переливистою позолотою на спині й крилах, голуби справді були казкові. Голову їх увінчував такий же золотий, високий, як в одуда, чубчик.

Птахи билися і ще більше заплутувалися в мереживі кошика. Тонкі пута страшніші від ланцюгів — вибратися з них не можна.

Маве й Куде спустилися вниз — робити там уже нічого: наполохані птахи розлетілися. В руках у тубільців були порожні сіті.

Поки не настала спека, під час якої голуби ховаються в гнізда, треба шукати інше токовище. І ми, лишивши плато, спустилися в улоговину.

Вузьким шрамом лежала вона серед гір, утворюючи глибокий жолоб, на дні якого, мов зуби дракона, стирчали скелі.

Матик-Матик та його сини уже полювали, знають місцевість.

Та лихо очікує скрізь...

У кошиках було вже повно птахів, коли Маве вирішив ще раз піднятися на найвищу вершину.

Сріблясті флейти змовкли. Почулося знайоме лопотіння між листям. Тиша. І раптом її пронизав крик, а згори посипалося каміння.

Лавина нищила все на своєму шляху, ламала, зчухрувала дерева. Русло її пролягло за кілька кроків від нас, і в обличчя війнуло сухою пилюгою.

Це був гірський обвал. Він так же раптово припинився, як і виник.

— Маве! — стривожено гукнув Матик-Матик.

— Маве! — покликали ми.

Але ніхто не обізвався.

Лавина поглинула сина старого тубільця.

Наказ короля ми виконали. Голубів, якими Ефо-Аліандро збирався задобрювати злих духів, принесли вчасно. Жертва для демонів, покроплена людською кров'ю, своє зробила: коли перед жертовником-санга на засмажених козенят поклали ще й голубів, демони їх "покуштували" — й відразу вдовольнилися. Скільки в той вечір за ними не ганялися, догнати не могли[58] — демони зникли.

І король, і тубільці були задоволені — злі духи деякий час не набридатимуть. Лише батько Маве, старий Матик-Матик, пораючись біля кошари, важко зітхав, і очі його затуманювалися сльозою. Нам же, хто не вірив ні в яких духів, було боляче й чогось дуже сумно.

МІНІСТР І КОЗОПАС

Ось так ми полювали на жертовних голубів у горах Паону.

Загибель Маве і те, як її спокійно сприйняли тубільці, вважаючи (значить, того забажали демони!) щасливою неминучістю, нас вразила.

Той сумний день запам'ятався ще й іншим. Бо те, що тоді трапилося, трохи вплинуло на мою та Альфредову долю.

Повертаючись із гір, ми зупинилися перепочити в пригірку, з якого витікав невеличкий струмок. Ніхто навіть не доторкнувся до їжі — так було важко на душі.

— Піди, Альфреде, по воду, — подаючи геологу порожній горіх, попросив я.

Заєць зник серед гущавини. Ми ждали, але він не вертавсь і на наш голос не озивався.

— Що там скоїлося? Чого він мовчить?

Ми з чорногорцем побігли за скелі. Не доходячи до струмка, побачили таку картину: на бережку серед заростей бамбука сидів наш геолог, а поряд із перев'язаною лапою... руде мавпеня.

— Звідки воно взялося?!

— Не знаю, друже, не знаю, — відповів Альфред, перебинтовуючи лопушинням та листям папайї інші лапи нещасної тварини.

— Облиш його, братику, — порадив Цвяхецький. — Мавпи покалічили, мавпи й врятують.

— Е, ні! — відказав Альфред. — За ним потрібен догляд.

І, кінчивши перев'язку, як дитину, взяв мавпеня на руки. Воно слухняно всілося, з вдячністю поглядаючи на свого заступника.

Так у нас у хижці з'явилося мавпеня, назване на честь зниклої макаки Чао Другий.

Заєць дбайливо за ним доглядав, і хвостатий пацієнт незабаром одужав.

Тварини вдячні. Вони відчувають, хто до них як ставиться. І на любов відповідають любов'ю.

В Альфреда душа добра. Хоч він і має вади — панікерство, наприклад, — та кривдити нікого не кривдить. І до тварин зичливий.

Я його запитав:

— Ти й до курей так прихильно ставишся?

— Звичайно. Якщо вони не крикливі,— додав.

— Але ж півні — що засвідчив і недавній турнір — усі крикуни.

— Не треба, да Гама! Я тебе зрозумів, — образився він.

Чао Другий став членом нашої невеличкої, дружної сім'ї. Куди б ми не йшли, особливо геолог, він біг слідом.

Чао багато чого навчився. Так, скажімо, відганяти мух.

Кумедія та й годі! Коли ми сідали їсти, мавпеня, схопившись за перекладину над столом, ловило лапами або ж, метляючи хвостом, розганяло мух і москітів. Навіть прислужувало своєму рятівникові, подаючи йому то кухлик з водою, то кокосовий горіх.

Лота, що виросла на острові і, отже, звикла до мавп, спостерігаючи подібні сцени, щиро сміялася.

— Зайца добра сенга-соа, — говорила вона. — Кавка (тобто — мавпа) слухає Зайца.

Чао Другий почав бігати з нами і на плантацію.

Ось тут-то й трапилося те, що допомогло Альфредові стати тим, ким він є сьогодні…

Куде, як і раніше, вилізши на пальму, збивав горіхи, а ми тим часом збирали. Альфред, згадавши, як збивав горіхи Чао Перший, цього мистецтва почав навчати й руде мавпеня: щодня посилав його на пальму, де орудував Куде або я. І що ж? Мавпа опанувала Зайцеву науку. Вона виявилася справжнім верхолазом. Горіхи, що росли на верхівках, до яких ніхто з нас не міг добратися й вони висли, аж поки не падали самі й тоді, коли не треба, — всі до одного були збиті.

Подивитися на чотириногого верхолаза зійшлися мало не всі хібокці. Навіть король.

Він виліз із паланкіна тоді, коли мавпеня, хвостом обвивши стовбур, на самому вершечку пальми перекушувало хвостики, що утримували важкі кокоси. Вони, падаючи, мов ядра, глухо гупали, прим'явши траву, і ми не встигали їх збирати.

Ефо-Аліандро круто повів бровою і, здивований, вигукнув:

— Кльовомара!

— Кльовомара! Кльовомара! — заволали ті, хто ніс королівський паланкін.

Це означало: "Чудово!"

Як відомо, похвала з уст короля неабищо. У цьому ми переконалися.

Як тільки задоволений і здивований нашою роботою Володар залишив плантацію, Зайця й мене оточили хібокські міністри та інші сановники. Вони вигукували сказане королем слово "кльовомара". Раніше нас ніби й не помічали, а нині кожен улесливо посміхався, намагаючись потиснути руку.

Завдяки мавпі, хоч на неї й зараз не звертали ніякої уваги, ми зробилися популярні. А від популярності, кажуть, тут, на атолі — пряма дорога в міністри. Розповідають, що нинішній Міністр Моралі — той, якого хотіли змістити з поста, — став міністром тільки тому, що одного разу, коли ще був парубком, прославився на загальнохібокських танцях, які влаштовуються в кінці весняного місяця деста. Він так гарно танцював, так високо плигав, що навіть перескочив через курник, де в ажурних сферичних кошиках-гувунган сиділи готові для турніру задерикуваті королівські півні. Того ж дня бравого танцюриста призначили Міністром Моралі.[59]

Зайця спіткала така ж доля.

Наступного дня після відвідин королем плантації, коли ми, стомившись, ще спали, пролунали удари в кулкул. Щоразу сільський глашатай сая — ми звикли до цього — вдаряв не більше трьох разів, а нині він калантирив, мов на сполох.

Не встигли відлунати ті звуки, як на порозі нашої хижки з'явився розгублений Міністр Двору, присадкуватий, в обворсаній пов'язці тубілець, в якого безперервно сіпалася ліва щока.

— Гамал-мал! — гукнув він.

По-хібокськи "гамал-мал" — "підйом".

— Що таке?

І ми вибігли з хижки.

За свинарником, неподалік від вантілана, де недавно відбувалися півнячі бої, яблуку ніде впасти: міністри, вищі сановники, представники хібокського духовенства.

У натовпі я помітив бороду Цвяхецького, прямовисно опущену до землі, яка засвідчувала, що справи його (видно, побила Чебурашка!) кепські.

— Пашо, що тут відбувається? — запитав я, гукаючи здалеку.

— Іди-но сюди, приятеліє, я розповім.

Як тільки ми поминули курник, на приступках перед резиденцією — широка клуня на високім помості,— уздріли знайомий паланкін: носії очікували короля, щоб нести його до майдану, де зібрався народ.

— Гура! (Не треба!) — великодушно махнув рукою Ефо-Аліандро і перевальцем — так ходять качки — попрямував повз курник.

— Ефо-Аліандро — мурма! — залунало звідусюди.

— Мурма-бура! — підхопили ті, що стояли позаду.

І "мурма" й "мурма-бура" одним словом перекласти не можна. Спрощено воно означає "слава" або ж "ура".

— Мурма! — і собі закричав Альфред.

— Замовкни! — глянув на нього сердито Кім Михайлович.

— Далеко, хлопчику, підеш і зробиш блискучу кар'єру, якщо вчасно ніхто не зупинить!

Мені гидко було бачити Зайцеве підлабузництво перед королем. Я ніби передчував, говорячи про його кар'єру...

— Це що, бесалол? — запитав у Цвяхецького Кім Михайлович.

— Ні, братику, — відповів чорногорець. — Плановий бесалол має відбутися через кілька місяців, на початку каса (червня). А сьогодні Його Величність скликав хібокців позачергово.

На порядку денному стояло два питання:

1. Просушка копри (почалися дощі, й копра без навісів підгнивала).

2. Обговорення розміру суми за продаж Австралії атола Хібоко (Австралійський Союз, давно претендуючи на коралові острови, пропонував за них Ефо-Аліандро три мільйони дев'ятсот тисяч доларів, король же наполягав на сорока мільйонах).

Крім цих двох питань, були ще, як водиться завжди, поточні справи.

Про копру, що гнила під дощем, говорили багато й довго. В дебатах виступало дев'ять міністрів (один утримався). Друге питання — ціна за атол — розв'язали швидко. Король знову повторив названу раніше суму — сорок мільйонів доларів, які мали піти в його кишеню, — і всі одностайно підтримали.

Поточні справи стосувалися дрібниць у масштабах королівства: добробуту бідних остров'ян, зловживання деякими міністрами своїм становищем. Нарешті, затверджувались нові призначення сановників та переміщення їх по службі.

За недбалість й безгосподарність — здохло, застудившись під час зливи, в гувунганах кілька улюблених королем півнів, — з поста полетів Курячий Міністр, похмурий, мовчазний тубілець Ува. Міністру Моралі (він таки, всупереч протестам трьох дружин, привів у свою хижку четверту) вліпили догану.

Багато нарікань було на Міністра Двору. Насамперед за те, що проявив не сумісну з його званням і становищем безпринципність: коли

в родині короля виникла сварка і одна з дружин до крові пошкрябала обличчя Його Величності, міністр не вжив ніяких заходів. І тому, щоб приборкати і вгомонити розлючену "фурію", Ефо-Аліандро змушений був — ганьба! — скористатися допомогою свого молодого конюха, якому симпатизувала знахабніла королева. Ніхто, крім нього, заспокоїти її не міг.

Далі. В обов'язки Міністра Двору входило також доглядати за нешлюбними дітьми короля, ретельно вести облік, скільки королівських родичів на атолі. Згідно з негласним циркуляром Міністра Моралі й наказом самого Ефо-Аліандра в той список повинно входити не більш як п'ятдесят осіб. Та перевірка показала, що їх набралося понад сто, Почались додаткові витрати з королівської казни (за останній рік хібокські гроші "ефорінки" — сто "ефорінок" дорівнювали трьом австралійським доларам — упали в ціні, й остров'яни старалися обмінюватись натуральними товарами — копрою, в'яленою рибою й фруктами, пов'язками для стегон тощо).

— Амбогом! (Ганьба!) — з обуренням вигукнув король.

І доля Міністра Двору тієї ж миті була вирішена — його звільнили з посади. Ліва щока нещасливця (і навіть права) ще дужче засіпалися. Схопившись за серце, він, знепритомнівши, впав. Слина запінилась у куточках рота,

— Барміла (тобто — дрібниці), — мовив Володар, подаючи знак слугам, щоб ті віднесли колишнього міністра в сарай.

І, не відкладаючи на потім, король відразу взявся до справи. Назвавши кандидатів на щойно звільнені пости та охарактеризувавши кожного з них, почав затверджувати список. Вигукуючи те чи інше ім'я, він скіпетром — довгою, з горіхом на кінці, бамбучиною — бив об землю.

— Мандура… Хіва… Чупака… Заяц.

Серед тих, кого назвав Ефо-Аліандро, на наше здивування, був і Альфред.

— Його величність, — переклав промову короля Цвяхецький, — схвально відгукнувся про роботу Зайця на кокосовій плантації, зокрема, раціоналізацію — застосування на горіхозбиранні мавп. — Він призначає тебе, братику, — ввернувся Паша до Альфреда, — Міністром свого Двору — будеш няньчити королівських дітей і втихомирювати дружин. Ха-ха!

— Та я… та ми, — як завжди, удаючи із себе скромника й невинного голуба, щось намагався лепетати Заєць. — Я ж не зможу — мені не доводилося бути на такому посту. Який із мене міністр? Ну, подумайте самі? Та ми… Та я…

— Мовчи! — перебив його Цвяхецький. — Ніхто з теперішніх міністрів на атолі Хібоко не був раніше міністром і теж думав спочатку, як і ти, що не зможе. А потім звикли і вже думають, що без них остров'яни не проживуть і не зможуть. Таке тут, у Кораловому Королівстві — я набачився! — буває завжди.

— Ну, гаразд, переконали, — погодився Заєць.

— До речі, й ти, приятеліє,— глянув на мене Цвяхецький, — був претендентом на міністерський пост. Але ж міністром у Королівстві Його Величності без зубів не можна, а ти, братику, беззубий. Втім, король про тебе не забув — він тебе призначив своїм Головним козопасом, — утішив мене чорногорець.

І ми з Альфредом почали виконувати свої обов'язки: він — міністерські, я — козопаські.

Міністр і козопас. Це все одно, що принц і злидар. Мене така моя посада трохи гнітила. Хоч, власне, що змінилося? Анічогісінько. Правда, не зовсім…

Перед Зайцем тепер усі — навіть міністри! — почали низько схиляти голову. Ще здалеку, забачивши його, вітаються. Хібокський народний умілець вирізав із дерева безліч фігурок — Заєць у профіль і анфас. Ці вироби продають навіть у королівській крамниці. Сорок "ефорінок" за одного дерев'яного Зайця.

Коли ми з Альфредом зайшли до тієї крамнички, продавець (за прилавком стояла якраз одна з королевих дружин) запобігливо кинула:

— Там для вас, пане міністр, дещо є.

Королева подала загорнутий банановим листям пакунок.

Як і всі міністри Коралового Королівства, Заєць одержував тепер додатковий пайок, в який входили дефіцитні товари (переважно австралійські цигарки, справжня гумка, газові запальнички, продукти харчування).

До речі, Міністру Моралі до його пайка додавався ще й поживний, що за калорійністю не поступається перед чорною ікрою, голубиний паштет і форшмак із папайї. Не зважаючи на п'ятдесятирічний вік та багатодітність, колишній танцюрист, нинішній Міністр Моралі любив потанцювати. І хоч був на диво гнучкий, проте літа зробили своє: ноги в колінах тремтіли і не згиналися. Папайя, точніше, форшмак із папайї, що його додавали в раціон харчування міністрів атола Хібоко, розм'якшував кістки.[60]

Але — цур їм тим паштетам та форшмакам! Ми ж бо живемо не хлібом єдиним.

…І ось сьогодні Заєць завів розмову про те, що через королівські дарунки можемо назавжди стати його боржниками.

— Не тобі про це говорити, Альфреде, — відповів я.

Кім Михайлович, Лота й Барарата трудилися на плантації, а ми з Альфредом залишилися вдома. У мене не переставав боліти живіт, і я — і сміх і сльози! — пригадав, що спазми шлунка добре знімає бесалол. Не той, правда, яким звуть всехібокське зібрання.

"ГАЗИ" НАД АТОЛОМ

Так ми жили. Заєць няньчив королівських дітей. Докладаючи немало зусиль, утихомирював лайливих дружин Ефо-Аліандро, виконував інші державні доручення. Я пас кіз.

Як тільки лунали удари кулкула, похапцем снідав і поспішав на королівське подвір'я... Та ось і сарай. Мене стрічало багатоголосе мекання — кози рвалися до водопою й на випас.

Високий бамбуковий частокіл. Гарячий дух кошари. Рипіли ворота, і з них ніби викочувався сірий, рухливий клубок. То бігли, натикаючись одне на одного, мої підопічні кози й цапи.

Одіссею, коли він і його супутники потрапили в печеру до циклопа, було, мабуть, легше. Вчепірившись в овечу шерсть, вони, як розповідають давньогрецькі міфи, з вівцями вийшли на волю. А як нам вибратися з Хібоко? Пост міністра, батіг козопаса до чогось та зобов'язують. Та справа не в них. Забажалося королю одного підняти, другого принизити. Що ж, його воля — так роблять усі тирани. Ми знаємо: це наше становище тимчасове, і з нетерпінням ждемо прибуття шхуни.

А може, вона ніколи й не прийде? Атол же продається.

Що за торги? Ми про це дізналися випадково. Новина приголомшила, бо тепер королю ніколи, і він може так і не виконати своєї обіцянки — відправити нас із Паону.

— Про всяк випадок, хлопці, треба вмовити Ефо-Аліандро, — сказав Кім Михайлович, — щоб його люди допомогли нам переправитися на Бунут. Попробуємо, може, пощастить спустити лакану на землю.

— Заєць, ти постійно трешся біля короля, попроси його, нехай дозволить попливти на сусідній острів.

— Гаразд, да Гама, попрошу, — пообіцяв Міністр Двору. — Завтра, до речі, він дає мені аудієнцію.

З королівського палацу Альфред вернувся із синцями під очима й вибитим переднім зубом.

— Заєць! — вигукнув я. — Твоє обличчя ніби розтатуйоване. Хто тебе так пошкрябав?

Павло Цвяхецький, який супроводив міністра, від сміху не міг встояти на ногах.

— О-ох, брачо![61] О-ох… — сміявся він, не в змозі ніяк докінчити початої фрази.

— Та що таке? Ви можете пояснити? — наполіг командир.

— Кі-кі-мме-е… Мм-михайловичу, — не перестаючи трястися від сміху, відповів чорногорець. — Земляк ваш знову розбороняв королівських жон. І от — результат.

Командир тільки хитнув головою.

— Ти, Альфреде, своєю смертю не помреш.

— А що я казав? — знову втрутився я. — Чужі жінки Зайця занапастять!

Та, незважаючи на ті "бойові" рани, Альфред таки домігся королівського дозволу, щоб ми переправилися на острів Бунут.

Того ж дня на двох невеличких човнах усі, крім Лоти (вона занедужала) й Зайця, який був заклопотаний справами при дворі короля, ми разом із кількома тубільцями й попливли.

— Братики, можете танцювати, — звісивши бороду за борт човна, так що вона черкала об воду, про щось загадкове збирався сказати Паша. — Сьогодні вранці я нарешті з допомогою Чебурашки полагодив акумулятор. Як говорив мій покійний татусь: закладені вуха почули. Я прийняв кілька радіопрограм. Навіть одну передачу з Бомбея. Запрошую вас, брачо, разом послухати, що діється на білому світі.

— Неодмінно прийдемо, — пообіцяли ми.

З тих пір, як ми залишили Бунут, на ньому нічого не змінилося. От тільки ще дужче розрослися після тропічних злив кущі. Стежка, яку ми протоптали від дерева з човном до лагуни, заросла, і її зовсім не було видно. Довелося прокладати іншу.

— Ого! — сплеснув я в долоні, глянувши на колись споруджені нами дерев'яні рейки. — Здається, вони проросли в землю.

— А й справді, закучерявилися, — озвався Кім Михайлович.

Від землі до розлогої сідловини, на якій трималася наша лакана, по рейках урізнобіч стирчали тоненькі зеленаві галузки.

Їх уже почали обплутувати в'юнисті ліани, що повзли все вище й вище, нагадуючи огидних сіро-зелених гадюк.

Пізно ми задумали спускати лакану. Виявляється, король збирався теж її знімати з дерева. Ще б пак — на дурничку придбати такого човна!

Нічого, Володарю, подумав я. Ми знімемо самі. Ти гостриш на наш човен зуби. Ну, що ж — гостри. Якщо нас забере з атола який-небудь корабель, то плавай собі на тій лакані. А якщо ні шхуни, ні корабля не буде? Що тоді? Тоді постараємося знову, як і з Носі Мазави, вийти — будь що буде! — в океан.

Зондські острови лежать десь поряд. А на них — міста й порти Індонезії. Звідти ми вже якось та доберемося додому.

Та… Цього разу лакану врятувати не вдалося. Під час спуску вона зірвалася з канатів і, вдарившись об землю, розбилася. На цурки.

— От нещастя, — цмокнув я язиком.

— Треба було її міцніше кріпити, — бідкався й Кім Михайлович. — Ну, та що тепер говорити.

Тубільці були розчаровані теж.

Човни, на яких ми припливли на Бунут, стояли біля лагуни. Це недалеко звідси. І ми попросили Павла разом з нами завітати на північний мис, де чорніли рештки загадкових споруд, а звідти вже узбережжям вийти до лагуни.

— Що ж, ходімо!

Відправивши тубільців до човна, чорногорець нас наздогнав, і ми, пробираючись гущавиною, попрямували до північного мису.

Незабаром вийшли на галявину, під гіллясте дерево, за яким починалося узбережжя з брилами незавершеної споруди. І в цей час удалині помітили силуети кількох кораблів. Видовжені, з якимись високими надбудовами посередині, кораблі нагадували зігнуті павучі лапи або хрести, до половини занурені у воду. Їх курс лежав на північ, і атол Хібоко, в тому числі її острів Бунут, лишався по лівому борту.

Швидкість кораблів була чимала, і ми зрозуміли, що то не риболовецькі й не торговельні. Певне, частина якогось військового з'єднання, може, навіть ескадри.

— Кіме Михайловичу, як ви вважаєте — чиї кораблі?

— Чиї? — перепитав він. — А чиї ж іще, Васько, в наші дні тут шастають? Видно пана по халявах — чиї...

— Невже американські?

Не встиг я це сказати, як тіло моє ніби пронизав електричний струм. Руки, ноги почала зводити судома, і мене охопив жах.

— Ой! — зойкнув я.

Цвяхецький, метлянувши бородою, мов підкошений упав на пісок. Барарата, тремтячи, заплакав... Я не пригадую, скільки тривало забуття. Коли розплющив очі, то побачив схиленого над собою Кіма Михайловича.

— Вставай, Василько, — допомагаючи мені звестися на ноги, говорив він. — Перша дія трагікомедії скінчилася — антракт.

Цвяхецький і Барарата розгублено стояли поруч.

— Не бійтеся, брачо, — озвався Паша, струшуючи прилипле до бороди коралове кришиво. — Таке тут трапляється часто. Тубільці вважають, що то злі духи Бута й Кала насилають на них лихо. А я думаю, може, десь вибухає вулкан — от і Кракатау не так далеко, — і ми чадіємо від вивержених із кратера газів.

— Гази? Ні, брате, — заперечив йому Кім Михайлович. — З такими "газами" нам доводилося стрічатись. Далеко звідси банка Коропа? — раптом запитав він.

— Корона? Та мілина, де малайці раніше ловили рибу? Недалеко. Я сам там бував замолоду.

— Тоді все зрозуміло, — відповів Кім Михайлович. — Там тепер, Пашо, теж виснуть подібні "гази".

Ми згадали, як через такі ось викликані кимось магнітні бурі біля банки Корона на початку нашого рейсу загинув підводний апарат "Оріон". Пригадалося, магнітна буря налетіла на нашого "Садка" далеко в океані, біля підводної Заячої гори. Так само, як ось зараз, люди непритомніли, їх валила невидима сила.

От звідки отруйні "гази" — не злі демони їх насилають!

— Пашо, — запитав я, — а ти часом не помічав, коли трапляється напасть? Чи не тоді, як біля Хібоко з'являються кораблі?

— Скажу тобі, братику, я й сам уже думав про це. Може, справді, ті гази йдуть із кораблів? Багато разів траплялося, що люди на атолі непритомніли, як тільки пропливали невідомі кораблі. Але бувало й інакше — ніяких кораблів не було, точніше — ніхто з хібокців їх не бачив, а все ж люди ніби божеволіли.

Ми підійшли до берегової споруди — зсередини війнуло затхлою вологістю.

— Що це за брила? — спитав я в чорногорця.

— Не знаю, братику, — відповів він. — Кілька років тому тут працювало багато людей. Спеціалісти були з Австралії й Сполучених Штатів Америки. Кораблі стояли он за тими рифами, — показав він в океан на білу торочку коралів. — До речі, на будівництво був завербований дехто і з наших остров'ян — здається, й сини Матик-Матика.

— А чого ж не кінчили споруди?

— Хтозна, — розвів руками Цвяхецький — Ефо-Аліандро натякнув, що американці буцімто не змогли про щось домовитися з Австралією (атол Хібоко, як ви вже знаєте, нібито володіння Австралійського Союзу). От американці й припинили поки що будівельні роботи. До речі, зізнаюсь: нашому королю від американців тоді перепали не лише подарунки — пневматична багатозарядна гвинтівка, магнітофон, леза, — а й кругленька сума. Долари ті він поклав в один з австралійських банків.

— І ти бував тут, коли велося будівництво?

— Аякже, — відповів чорногорець. — Один спеціаліст... Стривай, стривай, братику, як же його звали? Ага, пригадав, містер Бетлер. Він ще дав мені пачку духмяних цигарок "Кент".

— Містер Бетлер?

— Так.

Ми з Кімом Михайловичем перезирнулися.

— А ви що — його знаєте?

— Трохи.

— От який тісний світ! — вигукнув чорногорець. — Недарма мій покійний татусь говорив: гора з горою не сходиться, а люди — сходяться.

— Аби-то тільки люди, брате, — зауважив Кім Михайлович. — Іноді на шляху людей стрічаються звірі.

Павло, не зрозумівши, до чого він веде, лише закліпав очима.

ДНІ МНОГОТРУДНІ

— Кіме Михайловичу, Кіме Михайловичу! — хвилюючись, сипонув Заєць, коли ми повернулися з Сунуту. — Ви нічого не знаєте… Ой, тут таке було! Знову зчинилася магнітна буря. Багатьох звалила з ніг. Його Величність Ефо-Аліандро знепритомнів, ще й досі лежить без тями. Міністр Вина й Правопорядку розпорядився: завтра знову всім іти до жертовника (Матик-Матика послано вже ловити голубів). Будуть задобряти злих духів. Тубільці вважають, що то демони розгнівилися й наслали на них лихо.

— Знаємо, Альфреде, — відповів командир. — Знайома буря…

— Ми її теж відчули, — додав я.

Альфред був стривожений і засмучений.

— Ти якийсь сьогодні не такий, — звернувся до нього я. — Неприємність по службі чи вередують королівські дружини?

— Ні,— невпевнено відказав Міністр Двору. — Мене, Васько, збираються знімати з поста.

— А що ж таке? — перепитав я. — Ти, здається, сумлінно виконував обов'язки. Більшість дружин короля задоволені, діти — теж.

— От через них, капосних жінок, мені й неприємності! — розпачливо вигукнув він. — Вони ж мені вибили зуб, а без зубів міністр на Хібоко — не міністр.

Я засміявся так, як уже давно не сміявся.

— О-ох, Альфреде, — втираючи сльози, мовив. — Ну, чого ти, дурний, переживаєш? Будемо разом пасти кіз.

— Тобі, да Гама, цього не зрозуміти, — не перестаючи сумувати, сказав він. — Той, хто хоч раз був міністром, уже не може виконувати чорнової, не міністерської роботи. Ти кажеш: пасти кіз. А ти подумав, що це передовсім б'є по моєму самолюбству? Вчора я ще був міністром, а сьогодні — козопас. Ганьба!

— Та яка ж це ганьба? Отямся! — щиро обурився я. — Молоко пити так усі охочі, а як пасти кіз, то відразу в кущі? Ні, голубе, — перейшов я у наступ. — Ніяка праця на землі не ганебна, навіть якщо вона непримітна. І потім, ти ж сам ламався, як ячний пряник. "Та ми… та я…" — говорив, коли тебе призначали Міністром Двору.

— Звикаєш, Васько, ох звикаєш, і важко потім сходити з орбіти. Дійшло ж до того, друже, — він став напрочуд демократичним, — що з прилавків крамниці Його Величності наказали позабирати мої дерев'яні фігурки.

— Ось тобі батіг, хлопче, — подав я Альфредові знаряддя козопаса. — Бери мерщій і не скигли, бо поки люди п'ють молоко і їдять м'ясо, наша проста праця для них необхідна.

У Зайцевих зітханнях минула ніч. Благословилося на світ. І от…

Цілий божий день ганялися тубільці за злими духами. Ще звечора вулиці й хижки покропили святою тіртою. Так зветься свята вода. А коли розвиднилося, всі подалися до жертовника, де лежали смажені поросята, прикриті зверху дикими голубами.

Пролунали звуки кулкула — і люди кинулися врізнобіч. Кричали, били в бубни. Бігли стрімголов, зазираючи в кожну хижку, під кожне дерево, так ніби там насправді сховалися злі духи Була й Кала.

Ми за тими привидами ганятися не захотіли: Лота поралася в хижці по господарству, Барарата відпочивав. Заєць, убитий горем, лежав на циновках, уп'явшись поглядом у стелю та спостерігаючи, як там — це заспокоювало розсіпані міністерські нерви — повзають невеличкі, домашні ящірки.

А ми з Кімом Михайловичем пішли до Цвяхецького на радіостанцію. Він же запрошував послухати новини.

Паша ждав.

— Заходьте! — і його борода хитнулася, мов пальма од вітру.

— У тебе тут якийсь нелад, — глянув я на перевернуті стільці та зібгані циновки.

— Заглядали ж марновірні діти природи й сюди, шукали злих духів. Сам Міністр Вина й Правопорядку навідався.

— Ото я й бачу, що після міністра Правопорядку лишився такий безпорядок!

— Чебурашка — це її обов'язок — поприбирає. До речі, що ви п'єте о цій порі? — запитав він, підходячи до ящика, який був у нього замість бару. — Кокосове молоко чи воду?

— Воду.

— От і добре, — зрадів чорногорець, дістаючи кокосові черпаки та наповнюючи їх водою. — Пийте, братики, на здоров'я. Я теж покуштую туака, — і він присмоктався до пузатого горіха з пальмовим соком.

— Спасибі тобі, Пашо, за частування, — подякував Кім Михайлович. — Та ми прийшли з іншого приводу.

— Чи не для того, щоб я поклопотав перед королем за Альфреда? Якщо для того, то справа, скажу, безнадійна: зуби ж у Зайця вибиті і вже не виростуть. А король без дозволу бесалола не має права залишати беззубу людину на міністерському посту.

— А Міністра Моралі? — згадав я, що в того теж не було жодного зуба мудрості.

— Хе! — засміявся Паша. — Що ж ти рівняєш шило з милом? Він же як-не-як зять короля. Крім того, це — виняток. Отож доля вашого Зайця вирішена — портфель Міністра Двору не сьогодні-завтра в нього відберуть.

— Зате ніхто не відбере в нього батога козопаса. А Зайцеві я його вже вручив.

— Мудре, соломонове рішення! — погодився Цвяхецький. — Проста праця облагороджує..

— Пашо, — озвався Кім Михайлович. — Так ми прийшли не щодо Зайця — нумо, брате, настроюй свій радіоприймач. Послухаємо — вік не чули! — що діється у світі.

— Ти ж обіцяв.

— Обіцяв, Васько, обіцяв, — узяв він мене за плечі.— Хвилиночку, — і Цвяхецький підійшов до радіоапаратури.

Сів на високий стілець, як дзига, завертівся. Таке робив і радист "Садка" Максим Роскошний. "Їм що, радистам, усім муляє?" — подумав я.

Хижка сповнилася знайомим писком, ніби ми потрапили в інкубатор, де кишіло курчатами. Ефір був насичений голосами.

— Здається, Сідней. Ви знаєте англійську — слухайте! — подав він навушники Кімові Михайловичу.

Командир надів на голову дужку — і навушники, немов чудодійні крила, перенесли його з Хібоко в далекий, тривожний світ…

Ось чим жило людство в наші многотрудні дні на прекрасній планеті Земля. Повідомлення радіостанцій:

"Сан-Франціско. Виступаючи недавно з промовою, шеф Пентагону, міністр оборони США Каспар Уайнбергер наголосив на тому, щоб дедалі більше втягувати в орбіту американської політики Японію й Південну Корею, зміцнювати узи партнерства з Австралією і Новою Зеландією, підтримувати країни — членів АСЕАН.[62] Це означає,— сказав Уайнбергер, — що американська всепереможна сила прокладає собі дорогу далі й далі на просторах Великого океану та в країнах Південно-Східної Азії. Якщо так можна сказати: американському кораблю не страшні ніякі хвилі — він іде напролом".

"Москва. Закінчила роботу чергова сесія Спеціального комітету ООН з Індійського океану. Незважаючи на спроби США та їхніх союзників блокувати роботу комітету, делегати сесії почали розглядати порядок денний наступної міжнародної конференції з Індійського океану.

Форум, що його готують, не випадково привернув до себе увагу світової громадськості: питання про те, стане Індійський океан зоною миру й співробітництва чи напруженість у цьому регіоні зростатиме, — в останні роки перетворилося в одну з найскладніших проблем.

Головною ланкою ланцюга опорних пунктів США в басейні Індійського океану став архіпелаг Чагос, зокрема острів Дієго-Гарсія. В небезпечну гру втягуються й інші архіпелаги".

"Делі. Після гірського обвалу на скелі Голова Дракона (острів Носі Мазава, екваторіальна частина Індійського океану), де під виглядом нафторозвідників компанії "Шелл" орудують представники військового відомства США, з січня нинішнього року почалися відбудовчі роботи.

Американське інформаційне агентство ЮСІА, що представляє інтереси військово-промислового комплексу і є основним інструментом пропагандистських диверсій Білого дому проти Радянського Союзу та його союзників, передало, що цього разу на острові Носі Мазава та скелі Голова Дракона нафторозвідувальні роботи нібито ведуться тією ж компанією "Шелл" разом із фірмою "Марконі авіонік" (група під керівництвом інженера Томаса Моргана, яка розробляє технологію нафтодобування у відкритому морі) та спеціалістами англійської компанії "Брітіш петролеум".

За твердженням агентства ЮСІА, в районі острова Носі Мазава найближчим часом будуть випробувані підводні нафтодобувні установки, якими керують дистанційно з допомогою електрогідравлічних систем.

Що ж, нафтова криза змушує багато країн світу шукати нових нафтородовищ, переходити від розробок на континентальному шельфі у відкрите море. Але роботи, які ведуться американцями на островах Індійського океану, нічого спільного з нафтодобуванням не мають.

Як стало відомо, з Дієго-Гарсія на Носі Мазаву переправляється військове устаткування й техніка.

Англійська газета "Обсервер" добула достовірну інформацію про існування планів Пентагону по розгортанню американських крилатих ракет в Азії. Постає питання: чи не входить у ці плани начинення американською ядерною зброєю Світового океану і будівництво так званих "нафтодобувних" об'єктів на скелі Голова Дракона та острові Носі Мазава?"

"Коломбо. Вчені, які вивчають дивовижну улоговину, що тягнеться більш ніж на тисячу миль на південь від Індії, висловлюють припущення, що цей феномен засвідчує геологічна пониження — "русло", яким рухається в північному напрямку Індостанський півострів зі швидкістю шість цілих і три десятих сантиметра на рік.

Рівень моря в цьому районі більш як на дев'яносто метрів нижчий від загального рівня. Вчені пояснюють це явище так. По-перше, заглиблення в земній корі — результат величезного тиску внаслідок сповзання Індії до півночі. По-друге, дія так званого ефекту конвекції змушує земну мантію повільно вібрувати на шляху континенту. А це веде до утворення велетенської борозни і змушує опускатися дно й поверхню океану.

Таким чином, якщо й існував колись легендарний материк Гондвана, то він унаслідок зрушень, що відбувалися й відбуваються на океанському дні, зник безслідно. Але останнє слово з цього питання за дослідниками океану. Кораблі Міжнародної експедиції "Гондвана", незважаючи на загибель кількох підводних апаратів, зокрема "Оріона"

та батискафа з чотирма радянськими акванавтами, ведуть,і далі пошукові роботи".

"Канберра. Так уже, мабуть, судилося, що Коралові острови атола Хібоко приміром раз у сімдесят років опиняються у центрі уваги всього світу. Вперше це трапилося тисяча вісімсот сорок четвертого року, під час так званих "опіумних" війн. Тоді британське адміралтейство вирішило створити на цьому архіпелазі базу для постачання бойових кораблів, які вирушали до берегів Китаю. Вдруге — і про острови уже довго не стихав поголос — у тисяча дев'ятсот чотирнадцятому році, коли тут було знищено німецький крейсер-пірат "Емден".

Третя епоха славетності далеких Коралових островів — рівно через сімдесят років — почалася в зв'язку з референдумом, у ході якого тубільці цих островів повинні були зробити вибір між незалежністю або ж остаточним приєднанням до Австралії. Річ у тому, що з листопада тисяча дев'ятсот п'ятдесят п'ятого року територія Коралових островів Організацією Об'єднаних Націй була передана під управління австралійського уряду. Площа архіпелагу невелика, сто тринадцять квадратних кілометрів, а тубільних жителів — кілька сотень.

Лише півгодини пішло на те, щоб підрахувати голоси виборців після референдуму, який відбувся під наглядом представників ООН. Отже, віднині Коралові острови атола Хібоко приєднані до Австралії".

"Джакарта. Бікіні — атол архіпелагу Маршаллових островів — перебуває під опікою США. Після другої світової війни Сполучені Штати провели там двадцять три випробування атомної і водневої зброї. В результаті цього багато жителів архіпелагу опромінилося, а Бікіні став мертвим і безлюдним островом. Більшість тубільців із нього переселили на острів Кілі, що знаходиться за сімсот кілометрів на південь. Спеціалісти з Комітету американських учених заявили, що атол можна повернути до життя — для цього треба замінити увесь заражений радіоактивними речовинами верхній шар коралового грунту. Проте

нинішня адміністрація США на дезактивацію Бікіні не хоче відпускати жодного долара".

— Оце такі новини? — запитав я Кіма Михайловича.

— Такі, друже, — сумно відповів він. — Душогуби, як бачиш, не перестають копати людству могилу. Це — лише окремі повідомлення про те, що діється тут, в Азії. Я вже не став тобі переповідати європейських новин. Там теж американці каламутять воду, атомною та хімічною зброєю шантажуючи народи. Про експедицію "Гондвана" передають. Це — приємно, — вже веселіше сказав він. — Люди не забули про нас, хоч і вважають нас загиблими. А хіба це не новина, що Незалежне Коралове Королівство Його Величності приєднано до Австралії? Ось тобі й незалежність Хібоко! Ну, гаразд, Васько, я йду, а ти — як знаєш.

— Ночуйте, брачо, в мене. Чебурашка скоро вечерю принесе, — запропонував Цвяхецький.

— Ні, Пашо, я піду. — І Кім Михайлович залишив радіостанцію.

Ми з чорногорцем зосталися удвох.

— Витягай свій талмуд! — звернувсь я до нього.

— Що — знову лонтар?

— Ну, звичайно, ми ж тоді не дочитали.

— Ти мене замучиш, братику!

Але пальмову книгу таки дістав. До речі, витяг із шухляди ще одну — величезний сувій пальмових сторінок.

— Це — лонтар-бергамбар, — мовив.

І ми поринули в давноминулі часи та недавню історію Незалежного Коралового Королівства.

…Отже, як засвідчують тубільні письмена — лонтарі, атол Хібоко — власність родини Аліандро на віки вічні, бо відкрив його Великий Чампака-Аліандро.

Коли човни переселенців із Зондського архіпелагу причалили до невідомого острова, він був безлюдний. Поступово жменька людей розрослася. З сусідніх архіпелагів чоловіки брали собі за дружин роботящих малайок, мрійливооких індійок. Кровозмішання позначилося на наступних поколіннях. Од вихідців із Зондських островів дітям і онукам дісталася відвага та волелюбство, а матері, уродженки Малайї й Індії, дали їм беручкі руки й чарівну вроду.

Хібокці минулих часів — стрункі, кремезні, з трохи вилицюватим обличчям.

Та в наступні десятиліття втрачено зв'язки з навколишнім світом: жителі Хібоко нікуди не плавали і до них ніхто не прибував.

Ця відмежованість та міжродові шлюби — родичі одружувалися з родичами — далися взнаки: остров'яни здрібніли, рано почали повніти, тавро виродження лягло на їхні обличчя.

З діда-прадіда хібокські королі, далекі внуки Чампака-Аліандро, по всьому атолу — на Паоні, Лаланзі та Бунуті (Бунут теж колись був заселений) — мали нешлюбних дітей. Не відставали од короля й міністри.

І ось коло замкнулося: панівна верхівка почала поповнюватися з представників королівської фамілії та міністерських родин. Нешлюбні

діти від малайок здебільшого працювали наглядачами на плантаціях і хатньою прислугою короля. Втім, за останні роки вони домоглися доступу до вищої влади, ставали навіть міністрами.

Король — єдиний і повноправний Володар Королівства — розпоряджався життям і долею підлеглих. Ще прапрадід Ефо-Аліандро запровадив на атолі кару для неслухів: двісті вдарів канчука по спині або ж привселюдне оголошення мертвим. Людину, яка не корилася Володарю, проклявши, виганяли геть. Вона дичавіла й аж до смерті самітньо жила в горах.

Трапилося так, що кільком хібокцям, яких король оголосив мертвими, вдалося переправитися з Коралового Королівства і потрапити в Австралію. Тоді-то і з'явилися під крикливими заголовками в тамтешніх газетах "Остреліан", "Сідней морнінг геральд", "Канберра", ба навіть в американській "Вашінгтон Пост" та японській "Ніхон Кейдзай" репортажі й інтерв'ю з утікачами, в яких розповідалося про феодальні порядки на Хібоко.

І — почалося. Чутки про далекий атол, який невідомо кому належав — королю Ефо-Аліандро чи Австралії,— дійшли до Організації Об'єднаних Націй. На Хібоко виїхала спеціальна комісія.

Ефо-Аліандро наполягав: атол його, бо дістався в спадок від прадіда — Чампака. Представник австралійського уряду твердив протилежне: Хібоко відкрив ще в сиву давнину один англійський мореплавець. А оскільки Англія на початку нинішнього століття надала Австралії самоврядування, то й колишні англійські володіння, в тому числі Хібоко, стали власністю Австралії. Отже… Нинішнього короля Ефо-Аліандро вмовили — і змусили! — Коралове Королівство продати. Остаточна ціна — тридцять сім мільйонів доларів, які підуть у кишеню Ефо-Аліандро. А підлеглі королівства, тубільці Хібоко? Що ж, кожен рятується, як може…

Ось що прочитав мені чорногорець, гортаючи сторінки пальмових книг.

— Чого ж ти, Павле, не говорив про це раніше?

— А що говорити? — відповів він. — До останнього часу ніхто не знав, як усе складеться. Тепер відомо. Про приєднання Хібоко до Австралії радіо передавало ще на тому тижні.

— Так, значить, ми на проданих островах?

— Виходить, що так.

Як і тубільцям, радисту-чорногорцю тепер треба теж думати, куди діватися з сім'єю.

ЗНОВУ СЛІД "БАРАКУДИ"

Приручена й навчена Зайцем мавпа, Чао Другий, трудилася на кокосовій плантації. Але що з того? Вже заготовлена копра підгнивала, а шхуни не було й не було.

Після того як стало відомо, що Незалежне Коралове Королівство продане й залежне — остаточно приєднане до Австралії,— в керівних колах атола спочатку виникло замішання, потім — паніка. Це передалося й простим хібокцям. Хоч втрачати їм було нічого: бідні лишалися такими ж бідними, як і раніше.

А король і міністри намагались призвичаїтися до нових обставин. Ефо-Аліандро про свій завтрашній день міг не турбуватися: в банках Сіднея та Канберри на його рахунку лежала кругла сума. Були грошові заощадження і в деяких міністрів. Так, за послуги — вербовку хібокців для будівництва стратегічного об'єкта на острові Бунут — американці

заплатили Міністру Вина й Правопорядку Хібоко десять з половиною тисяч доларів, які він переказав в один із банків Фрімантла.[63]

І все ж, незважаючи на те, що королівство розвалювалося, король ним ще керував. Як завжди, давав розпорядження, одне з яких — про увільнення нашого Зайця з поста Міністра Двору.

Немає зубів — немає й міністерського портфеля. І я подумав, що слони й морські корови в цьому королівстві ніколи б не залишали міністерського поста, бо в тих і в тих зуби змінні: коли одні випадають, виростають нові.

Альфред вернувся з королівської резиденції з пакунком під пахвою — останній міністерський пайок, який йому дали при дворі Ефо-Аліандро.

Фруктовий форшмак був загорнутий в газету, решта продуктів — у бананове листя.

Ми давно не читали газет, скучили за друкованим словом, і я відразу накинувся на паперове шмаття.

— "Сви-ней мо-рить", — по складах прочитав.

— Що таке? — запитав Кім Михайлович.

— Та тут великими літерами надруковано, що хтось морить свиней.

— Покажи!

Я подав газету.

Кім Михайлович, глянувши на масні літери, якими був надрукований заголовок, розсміявся.

— Васько, ти що? Та це ж назва австралійської газети "Сідней морнінг". От грамотій, так грамотій!

Дивини тут, звичайно, ніякої — адже хто чим живе, той про те й думає. А я віднедавна пас ще й свиней. Альфредові дісталися лише кози.

Серед інших статей у газеті було вміщено репортаж із фотознімками про те, як під час сильного шторму на берег одного з рибальських виселків неподалік від Сіднея викинуло дельфіна на спині з людинорибою — людиною з приживленими зябрами.

З цього приводу висловлювалися найрізноманітніші припущення. Відомий професор зоології, що раніше працював у Моутській морській лабораторії (США, штат Флоріда) і який тепер жив у Австралії, Артур фон Ден Шкраб заявив: дельфін і "вершник" на ньому — прекрасний зразок штучного симбіозу, тобто співіснування двох різних істот, як, скажімо, акули й риби-прилипали.

"Як відомо, риба-прилипала, — підкреслював професор, — самостійно не існуй. З акулою вони — єдиний організм, навіть одна й та ж кровоносна система. Отже, й інтереси спільні: чим більше акула пожирає здобичі, тим краще й прилипалі. Образно кажучи: в них одна й та ж глитайська доля й устремління — побільше ковтати жертв".

Крім коментаря професора Шкраба, було вміщено добірку, в якій читачі висловлювали думки з приводу викинутого в бурю дельфіна й загадкової істоти на ньому. "Мені здається, — писав один із них, — це просто чийсь вигадливий дотеп. До дельфіна спеціально було приклеєно мертвяка, на тілі якого зробили надрізи, імітуючи подібність риб'ячих зябер. Згадаймо відому містифікацію, коли малайські мисливці з острова Ява, застреливши молоду мавпу та відрубавши їй хвоста й поголивши

шкуру, продали одному природознавцю, який на весь світ оголосив, що йому до рук потрапила досі небачена ніким людиномавпа, "оранг пендек".

В іншій замітці — її написав докер Пітер Лайн — висловлювалось занепокоєння, що десь біля Австралії існує, мабуть, секретна лабораторія, в якій так звані "вчені" проводять злочинні досліди по приживленню людині зябер. "Це — жахливо й ганебно, — заявив Пітер Лайн. — А отже, не можна мовчати!"

— Знову слід "Баракуди", — вислухавши прочитане з "Сідней морнінгу", мовив я. — Він з'являється то в одному, то в іншому місці океану.

— Так, стиль той самий — американських експериментаторів із відомих нам об'єктів "Мурена" й "Баракуда", — погодився Кім Михайлович.

А Заєць сказав, що хижа риба баракуда, іменем якої названо американські підводні об'єкти, має звичку нападати й зникати несподівано.

— Якщо вірити колишньому співробітникові Нью-Йоркського зоологічного товариства, відомому аквалангісту й автору книжки про небезпечних мешканців моря Едварду Річіуті, то перший із зареєстрованих нападів баракуди на людину стався тисяча вісімсот сімдесят третього року в Індійському океані, до речі, неподалік від островів Дієго-Гарсія й Носі Мазава, — додав Альфред. — І нападають хижачки — знаєте де? — в каламутній воді, де нічого не видно. На відміну від акул, зазначав Річіуті, які спочатку завдають одного удару, а потім знову й знову вертаються і повторюють атаку, баракуди відразу вбивають і ковтають свою жертву. Небезпека зіткнення людини з баракудою полягає не в тому, що хижачка їсть живцем, а що людина може загинути від втрати крові.

Минуло небагато часу, і слід "Баракуди" знову з'явився біля атола Хібоко.

…Скажіть, вам доводилося жити в квартирі, з якої вибираєтесь і куди мають уселитися інші? Ви звикли до неї, квартира стала часткою вас самих. А все ж тепер почуваєтеся в ній не господарем, як раніше, а гостем.

Щось подібне відчували жителі Незалежного Коралового Королівства… Люди очікували, сиділи, так би мовити, на валізах. Але життя тривало: прості трударі ходили на кокосові плантації, король і міністри керували. Я пас свиней.

Та одного разу мене викликав до себе Міністр Вина й Правопорядку. При Паші Цвяхецькому, який перекладав, міністр висловив обурення з приводу того, що, як йому стало відомо, я… катаюся верхи на цапах (їх тепер доглядав колишній Міністр Двору — Альфред Заєць).

Що правда, то правда — був такий гріх. Піймавши цапа за бороду, я сідав на нього, як бувало в дитинстві, і мчав від тирлища аж до приліску. Знічев'я, звичайно.

Через це королівські цапи мене боялися, і як тільки я до них наближався, мекали й кидалися навтіки.

Хто про це доповів Міністру Вина й Правопорядку, не знаю. Здогадуюся, що один непримітний, який удавав із себе дурника, свинар. Він чомусь давно викликав у мене відразу. Чи не тому, що тільки вважався свинарем, б'ючи байдики (щоправда, з королівського столу одержував ласий кусень)? Бо і годував свиней, і чистив сажі старий, знедолений Матик-Матик та інші тубільці.

Одного разу, прямуючи повз свинарню, я побачив під тінистим деревом того плюгавого чоловіка. Треба мені було, звичайно, пройти мовчки. Так ні — якийсь біс підбив озватися!

Щоб допекти тому ледарю, я, порівнявшись із ним, притулив до вух розчепірені долоні й по-свинячому захрюкав.

Ось відтоді й заварилася каша. Коли треба й коли не треба, почали доповідати про мене в королівську резиденцію.

Мені здавалося, що нижче свинопаса — посада, на яку мене перевели, дякуючи тому ж таки плюгавому чоловікові! — опуститися не можна. Але я гірко помилявся. Міністр Вина й Правопорядку, довідавшись, що я погано переношу морську хворобу, змусив мене разом із Матик-Матиком та його сином Куде щодня виходити в океан на полювання морських корів.

Не дивуйтеся — кажучи так, я не помиляюся — саме так, морські корови! Воно, звичайно, справжніх морських корів, інакше — стеллерових, що їх відкрила експедиція Берінга, давно винищили. У наші дні морськими коровами звуть ссавців дюгонів, чи то сирен, які водяться в тропічних морях, неподалік від узбережжя, там, де багаті випаси.

Завдовжки дюгонь три метри, вага до двохсот кілограмів. Вони табунами пасуться на невеликій глибині, здебільшого — вночі. Удень, звісивши голову та, ніби руки, простягши видовжені ласти, відпочивають. Сплять біля самої поверхні океану, серед морської трави й водоростей.

М'ясо дюгонів смачне, а з досить еластичної й товстої шкіри виготовляють різні вироби. Б'ють їх гарпунами і ловлять сітями. Проте не шкіра й не м'ясо ваблять мисливців. Найцінніше в морських корів…

сльози, краплинки жиру, що збираються в куточках очей і течуть, коли поранена корова плаче.

Ці сльози — справжні перлини. Зібравши в кокосові "глечики", їх, мов парфуми, розливають потім у невеличкі пляшки і продають. У країнах Південно-Східної Азії ціна на коров'ячі сльози дуже висока. І — не дивно: сльози морської корови допомагають — переважно чоловікам! — від нерозділеного кохання.

Ось я й підійшов до того, чого Матик-Матика, мене й Куде змусили ловити морських корів.

У Кораловому Королівстві рідко траплялося, щоб міністри між собою не ворогували, а дружити — взагалі не дружать. Одначе Міністр Вина й Правопорядку та Міністр Моралі, як не дивно, приятелювали. Цьому була своя причина. Коли одного разу перевірили королівські погреби й виявилося, що запаси пальмового вина — туака — катастрофічно зменшилися, підозра (і не без підстав!) впала на Міністра Вина й Правопорядку. Тоді-то, на одному із бесалолів, свого колегу виручив Міністр Моралі. В свою чергу, коли постало питання — лишатися Міністру Моралі на посту чи ні, "виннячий" шахрай, Міністр Правопорядку, прийшов йому на допомогу.

Людина ніколи не знає, де й коли на неї чатує лихо. Бо якби в Міністра Моралі відібрали тоді портфель, то удар він би сяк-так переніс, як його переносять усі колишні міністри. Горе підкралося з іншого боку: остання, четверта дружина Міністра Моралі — молода, вродлива малайка — аніскілечки не любила свого товстуна-чоловіка.

І тоді-то бідний Міністр Моралі звернувся до свого дружка — Міністра Вина й Правопорядку, щоб той допоміг — наказав зібрати для нього побільше коров'ячих сліз.

Вибір припав на нас — на мене, Матик-Матика та його сина Куде. Узявши гарпуни й сіті, звечора відчалили з Паону.

Підступи до цього острова, як і до Бунуту, — в коралових рифах. Деякі з них оголені. Вони чорніють пласкою смугою над поверхнею океану, де завжди вирує пінявий прибій. Та більшість рифів невидимі, покриті кількаметровою товщею води.

Коралові поліпи звели химерні вежі й палаци, вимурували гроти й тунелі, на яких погойдуються хащі водоростлин та морської трави.

Ось у цих місцях і пасуться дюгоні. Тут же вони й спочивають.

Човен петляв між коралового лабіринту. Нарешті ми обминули підступний риф і наблизилися до мису, який так і звався: мис Сирен, або Дюгонів.

Це було пасмо давно відмерлих і скам'янілих коралів, яке, ніби морські корови, витикало ковзкі, коричнюваті морди з океанської безодні.

Ліворуч, на одній із пласких брил, височів зроблений кимось, схожий на сидіння, що його мостять рибалки, пристрій: над водою впоперек товстих пальмових стовбурів було покладено вузький настил. На цьому сідалі хібокці й підстерігали сирен, коли ті паслися серед густотрав'я.

Хитнувшись на хвилі, наш човен, ніби в док, заплив під дерев'яне сідало. Прив'язали його до палі, вилізли на бамбуковий поміст.

Сходив місяць — волоокий, неквапний. Від його затуманеного погляду все довкола стало якимсь загадково-імлистим, світлим: вода, скелі, торочка далеких рифів.

Місячне сяйво захлюпало й нас. Червонава повінь. Живе срібло… Закралася думка, — що ми — не ми, а пришельці з інших світів.

Та й то правда. Троє майже голих незнайомців серед океану. Стоять, вдивляються у посвітлілу безодню. Зовсім незвична, навіть казкова картина. А якби ще знали, чого ми тут, сказали б: чаклуни або божевільні. Тому що більшість людей на землі навіть не здогадується, що є сльози морської корови, як їх збирають та для чого вони.

Вода забулькала, спухирилася й то тут, то там стала пагорбитися, ніби спіднизу її хто виштовхував. І ми побачили виткнуті, темні ласти й такі ж темні голови. То були морські корови. Щоб удихнути повітря, вони піднімалися з підводних пасовиськ на поверхню.

Матик-Матик кинув гарпун, а Куде — сіть. Не влучили, мимо. І сирени зникли в океанській глибині.

Так повторилося багато разів, аж до ранку. Та ось пощастило: старий тубілець вдало метнув гарпун, а син його тим часом кинув сіті.

Ми давно перейшли з бамбукового настилу у відв'язаний човен. Заарканена корова, в тіло якої уп'явся метал, сіпонула за линву, і човен помчав від скелі. Він мчав так швидко, що у вухах свистів вітер. Але дедалі рух стишувався — зранена сирена вибивалася із сил.

Тоді Куде почав вибирати линву, човен опинився поряд із морською коровою. Бідна істота! Пручаючись і не в змозі вирватися, вона не мукала, як я гадав, а свистіла й ніби хекала. Той свист і те жалібне хекання краяли мені душу. Навіщо ж бо нищити тих, хто не завдає шкоди? Щоб якийсь пузатий міністр напився сліз безневинної жертви? Така бездушність і жорстокість! Я сам, як корова, крадькома заплакав.

Сирена майже притихла, важко дихаючи та раз у раз витикаючись із води. Очі в неї були заплакані, і Матик-Матик підставив до них

кокосовий черпак. Краплина за краплиною стікала на дно черпака чудодійна рідина.

Не знаю, що там говорили між собою батько й син — мови ж хібокської я не розумів, — але раптом Куде рубонув сокирою по линві, і морська корова з гарпуном зникла в океані.

— Я більше не хочу! — крикнув я. — Відвезіть мене на берег. Нехай той пузатий міністр полює сам — із мене досить.

Але моїх слів тубільці не зрозуміли, сприйнявши їх, мабуть, за вияв радості.

— О Васка, Васка! Імпобаба хана-хана![64] — поплескуючи мене по плечу, вигукував Матик-Матик.

Куде. сидів на веслах, спрямовуючи човен до знайомої скелі.

Розвиднялося, океан лежав тихий, широкополий, мов лан.

Тубільці й не збиралися додому. Вони довкруг розставили сіті, сподіваючись на здобич. Ну що мені лишалося робити? Вплав до берега все одно не добратися, і я сів на скелю, відвернувшись од сітей, жорстокого знаряддя вбивства. Черпак зі сльозами стояв у заглибинці поряд. Щоб не помітили тубільці, я його підняв і… Сльози були такі солоні й нудотливі, що я мало не задихнувся.

— Ка-хи! Ка-ахи…

Я кашляв, чмихав, плювався.

Коров'ячі сльози лилися в мене з рота, а з очей сльози — мої.

— Васка, Васка? — здивовано глянув на мене Матик-Матик.

Я вчасно поставив черпак на місце. Чи допоможуть мені ті сльози? Чи причарують Наташу? Все-таки я трохи сьорбнув.

Зовсім стало видно, і вода знову збурунилася — зверху по ній пішли широкі кола.

Сіть за скелею раптом здригнулася.

— Імпобаба! Імпобаба! — заволав Матик-Матик, тицяючи пальцем у той бік, де бурунилася вода й ворушилися сіті.

Куде, схопивши гарпун, жбурнув його вниз — на воді з'явилися червоні плями. Тим часом старий тубілець підтягав сіть до скелі. Все ближче, ближче. Ось крило з хрест-навхрест сплетеними вічками, ось широкий куль.

— Рімба! Рімба! Косавімбута-момбабута! Нарака, Яманілока![65]

Розпач і крики, що вирвалися а грудей батька й сина, були жахливі.

— Нарака, рака! — закричали тубільці.

Перечепившись через бородавчастий нарост на скелі й перекинувши черпак зі сльозами морської корови (прощавай, міністрова любов!), Матик-Матик, а за ним Куде полетіли грудкою У воду.

Я нічого спочатку не зрозумів, аж поки й сам не глянув на сіті. У них, заплутавшись ногами й руками, з гарпуном у грудях лежала — як ви гадаєте, хто? — людинориба. Вона була вже мертва, і кров юшилася в неї з рани.

...Коли ми верталися до берега (Матик-Матик і Куде, вважаючи, що вони підстрелили диявола, були вбиті горем і засмучені), нас зустрічали майже всі міністри.

Одна з дружин Міністра Вина й Правопорядку по секрету розповіла своїй подрузі — якійсь міністерші, чого-то ми вирушили в океан. Невдовзі про це знали всі міністри Хібоко, і кожен, звичайно, хотів і собі сьорбнути коров'ячих сліз (в тих міністрів також було нерозділене кохання, і їх, як і Міністра Моралі, не любили дружини).

Побачивши в сітях людинорибу, міністри перелякалися і зі страху впали ниць.

— Сліди "Баракуди" ведуть до Хібоко, — хитнув головою Кім Михайлович, розглядаючи випадково підстрелену людинорибу.

А біля Паону, ген в океані, там, де з води витикалися коралові скелі, кілька днів підряд плавав білий дельфін. Невже то Бамбі, наш давній знайомий? Потім і він зник безслідно.

Коли до далекого океанського острова наближається судно, це. — подія, новина, що гонить на берег усіх тубільців. Бо іншого зв'язку з рештою світу остров'яни не мають. І вони, діти природи, радіють кожному, щонайменшому суденцю.

Цього разу в океані маячило безліч кораблів. Йшли вони тим же курсом, що й тоді, коли було наслано магнітну бурю, — з південного сходу. Високі сірі велетні — "хрести", наполовину занурені у воду, і менші, присадкуваті, гостроносі кораблі.

Наблизившись до атола, армада поділилася на дві групи: більшість кораблів лягла в дрейф за бар'єрним рифом, на траверзі острова Бунут, решта попрямувала до Паону.

Хібокський глашатай сая вдарив у кулкул, скликаючи людей на берег. Ми бачили, як перед королівською резиденцією з'явився знайомий паланкін. Важко дихаючи, з хижки вийшов Ефо-Аліандро, і слуги, в супроводі міністрів, зокрема нового Міністра Двору, понесли Володаря до океану.

Тубільці звідусюди поспішали до берега.

Після невдалого полювання на морських корів та випадку з людинорибою, що незрозуміло як потрапила в сіті, Міністр Вина й Правопорядку більше пас не турбував. Та й Міністр Моралі вгомонився: у зв'язку з приєднанням Незалежного Королівства до Австралії йому було не до коров'ячих сліз.

Я знову пас свиней, а Заєць — кіз. Він, до речі, забрав із кокосової плантації свою приручену мавпу, і та йому, як вівчарка, допомагала пасти отару — завертала неслухняних цапів, що відбивалися від гурту, виганяла із чужих городів кіз.

Помітивши на видноколі кораблі, ми з Альфредом, як дикуни, від радості почали танцювати.

— Вітаю тебе, дорогий! — тиснув я Зайцеві руку. — Діждалися нарешті.

— Не радій передчасно… — розсудливо відповів Альфред.

Як згодом виявилося, він мав рацію.

Кораблі, порівнявшись із островом Паон, за кілька миль від нього зупинилися. На воду спустили мотоботи, і ті рушили до берега.

Чиї то кораблі, неозброєним оком не було видно. Обриси їхні свідчили, що вони — військові. Та коли мотоботи наблизилися до

суходолу, ми побачили на них офіцерів військово-морського флоту США, а з ними кількох чоловік у цивільному.

Згодом уже довідалися: кораблі, які завертали до Хібоко, були частиною якогось великого морського з'єднання США. Люди ж у цивільному на мотоботі — парламентські представники Австралії на чолі з міністром Реджінальдом Уїтерсом. Вони прибули, щоб офіційно повідомити, що Незалежне Коралове Королівство віднині залежне, а Ефо-Аліандро більше не король.

Така була мета цього "дружнього" візиту. Крім того, американці принагідно навідалися на атол із наміром продовжити будівництво стратегічного об'єкта на узбережжі Бунуту.

Не здогадуючись навіть, що на них чекає, остров'яни радо зустріли прибульців.

Ми теж прийшли на берег, стали з Матик-Матиком та його сином Куде осторонь людської юрми, під віттям приземистої пальми. Звідти добре було видно пірс і те, що на ньому відбувалося.

Високий військовий, що першим вийшов із човна (то був сам командуючий американськими збройними силами в районі Індійського й Тихого океанів адмірал Кроу), наблизився до Ефо-Аліандро, простяг йому руку.

Слідом за адміралом до короля й міністрів почала підходити решта прибулих.

Рукостискання. Посмішки.

— Бачиш, Васько, яке братання, — підморгнув мені Альфред.

— Тільки невідомо, чим воно скінчиться, — відказав я.

— Навіть дуже відомо, — докинув Кім Михайлович. — На тубільців накинуть зашморг — от і все.

— Камара! — звертаючись до Міністра Двору, вигукнув король.

— Камара-мара! — в свою чергу повторив міністр, показуючи на кількох остров'ян, які, тримаючи щось у руках, стояли під кущами ліворуч.

Ті вибігли наперед, поставили на кораловий пісок видовжені, схожі на ночви, кошики. В них ми угледіли банани, манго, інші дари хібокської землі.

Адмірал Кроу нахилився, взяв із котика банан. Неквапно його обчистивши, надкусив. З набитим ротом кивком голови велів тим, хто його супроводив, теж покуштувати принесених фруктів.

У мить ока кошики спорожніли.

Король запрошував гостей у резиденцію. І тут трапилося те, що зайвий раз нагадало про зверхність американської солдатні — як янкі нехтують людською гідністю остров'ян.

За давнім хібокським звичаєм, у королівський паланкін може сідати тільки король. Для інших це — заборона, священне табу.

Ефо-Аліандро збирався вже сідати в паланкін, як до нього раптом підбіг ад'ютант адмірала. Він узяв за руку короля, заступаючи собою вхід.

Тим часом Кроу повагом підходив до королівської "карети". Розсунувши прив'язану до одвірків довгасту ширму — гойдливі, нанизані на стебельце трави бамбучини, вдоволено опустився на сидіння.

Йому було весело, і він засміявся. Реготом зайшлися й інші морські офіцери.

Але тубільцям було не до жартів. Порушення заборони викликало відчай, і вони стали на коліна. Король стояв, зніяковілий і розгублений.

Зрозумівши, що остров'яни не збираються нести паланкін, американці взялися до справи самі. Кілька кремезних матросів, вийшовши з мотобота, підхопили паланкін і, наспівуючи, понесли його крутосхилом у резиденцію.

Ефо-Аліандро, захекавшись, біг підтюпцем. Міністри його підтримували під руки.

Принижений, ошуканий король тубільців… Нам було прикро все те бачити.

Не встигли паланкін з адміралом винести на гору, за якою починалося королівське подвір'я, як до берега наблизилося ще кілька мотоботів, і з них — справжній тобі десант! — висипали горлаті матроси, вояки, які "стережуть" мир і спокій на суходолах Індійського океану.

Якщо ті, хто вийшов на берег із адміралом, ще сяк-так дотримувалися норм пристойності, то ці нагадували здичавілу орду: горлали, лізли на пальми, намагаючись струсити кокосові горіхи, кидалися до бананових дерев, тесаком підсікали ваговиті грона ще зелених плодів.

Галас, крики, регіт.

Неподалік від берега стояло з десяток бамбукових хижок, крайня з яких була старого Матик-Матика. Бравим воякам забажалося сфотографуватись на цьому "дикунському" тлі. І ось вони пішли на "штурм": кілька матросів залізло на дах однієї з хатин, решта майнула

всередину. Просунувши голову між бамбучин, що правили за стіни, наставивши дула автоматів на переляканих тубільців, вони щось галасливо викрикували, квапили своїх дружків пошвидше їх фотографувати.

Солдафонським "жартам" не було меж: два здоровані схопили молоду тубілку. Силоміць посадили її на плечі своєму товаришеві. Під гучний сміх матроси почали фотографувати.

Та це був лише початок. Найбільше розвеселило янкі, коли вони заходилися імітувати сцену кровожерливості й жорстокості тубільців — сцену повішання... На сучок невисокого дерева накинули ремінь, зробили з нього зашморг. Ставши під дерево, до якого зігнали тубільців, матрос-здоровань накинув той зашморг собі на шию. Фотографія — розправа жорстоких остров'ян над лагідним американським солдатом — була готова.

Діти плакали, тубільці намагалися вирватися з чіпких обіймів зайд і втекти в джунглі. Проте янкі їх не пускали — вони ж бо досхочу не навтішалися.

... Мотоботи від берега відпливли, навантажені бананами, папайєю, зеленими ще кокосовими горіхами. Не забули "гості" взяти з собою й свіжого м'яса — майже пів-отари королівських овець.

Так янкі "гостювали" на Паоні; висаджувалися вони й на острів Бунут.

Минув майже тиждень, а кілька кораблів ніяк не відпливали від Хібоко.

Ось вона, тінь "Баракуди", слід її на далеких островах!

Далекі попередники хібокців, що їх привів сюди славетний Чампака Аліандро, зверталися до бога з проханням, щоб він захистив їх од напасті. Бог часом проявляв милосердя. Тепер же він одвернувся від остров'ян.

Чи міг врятувати атол та його людей від чужинців праправнук Великого Чампаки, нинішній король Ефо-Аліандро? Хтозна. Мимоволі пригадалася оповідь старого тубільця про необачного Оро-Булу, який задля власної користі пожертвував рідними братами.

Кожен із нас виколисує в душі наміри-мрії. Уявляє їх уже готовими. Та буває, що здійснене зовсім не схоже на задумане. Як-от і нині. Ми сподівалися: нас забере копровоз, вивезе з атола. А вийшло інакше. Поки американці були на Хібоко, Кім Михайлович порадив не потрапляти їм на очі, і ми подалися в гори. Коли ж усі кораблі залишили атол, вернулися назад.

Минув ще місяць. Одного разу, прямуючи до банки Корона, до берегів Хібоко підійшла риболовецька шхуна. Капітан її погодився взяти нас із собою в австралійський Порт-Дарвін.

Настало сумне прощання з гостинними хібокцями.

Лота й Барарата (ми недаремно звали їх нареченим і нареченою — вони таки побралися) верталися на Бонго Бе, на острів, де колись жили Лотині батьки. А ми троє — Кім Михайлович, Заєць і я — з Порт-Дарвіна невдовзі вилетіли в Канберру, звідти — в Сідней, де нас уже чекав "Садко".

ЕПІЛОГ

Так скінчилася наша одіссея — мандрівка в глибини океану та поневіряння на чужині.

Тільки-но літак приземлився у сіднейському аеропорту і ми вийшли на трап, заклацали фотоапарати, спалахнули бліци, засліпивши нам очі.

— Здоровенькі були! — почулося знизу.

На приступці сходин стояв опецькуватий хлопець. Як виявилося, то був фотокореспондент тамтешньої газети "Сідней морнінг геральд", із походження українець, Тарас Бовток. Він, не перестаючи клацати затвором, щось скоромовкою нам говорив, привітно махаючи вільною рукою.

— Як летілося, земляки? — поцікавився.

— Спасибі, добре.

Нас тісним натовпом оточили кореспонденти. Але інтерв'ю, хоч як вони прохали, ми не дали. Представник радянського посольства в Австралії, Євген Лук'янович, який разом з нами прилетів із Канберри, запросив у машину, що вже очікувала біля виходу з аеропорту. Вона помчала нас вулицями вечірнього Сіднея.

Ночували ми в якомусь фешенебельному готелі. О шістнадцятій по нас знову приїхали. Через двадцять хвилин мала відбутися прес-конференція.

І ми зайшли до залу. Серце схвильовано забилося, сльози радості блиснули в очах — за столом сиділи начальник експедиції Гліб Семенович, капітан Гордій Гордійович, дехто з членів екіпажу та експедиції, що прибули з "Садка", який стояв на рейді затоки Порт-Джексона.

— Васько, привіт!

Це Сашко Кукса, не дотримуючись належного на прес-конференції етикету, гукнув із залу.

— Здрастуйте, дорогі паші!

І Гордій Гордійович, накульгуючи, поспішив назустріч. За ним підвелися інші товариші.

Ми потрапили в міцні обійми.

Потім усіх запросили за стіл — начальника експедиції, капітана, представника посольства, командира батискафа Кіма Михайловича Луніна, морського геолога Альфреда Трохимовича Зайця. Ну і мене, молодшого акванавта — Василя Петровича Гайового.

У залі ніде було сісти — стільки зібралося кореспондентів газет та інформаційних агентств багатьох країн світу.

Прес-конференцію відкрив Євген Лук'янович.

— Насамперед, — сказав він, — від імені посольства СРСР в Австралії хочу привселюдно привітати відважних синів Радянської Батьківщини — екіпаж батискафа — з благополучним поверненням із безодні, з тим, що потрапивши до рук нелюдів, вони вижили і перемогли, довівши, на що здатна радянська людина. Цей, я не побоюся сказати, героїчний подвиг сьогодні, коли мілітаристи брязкають зброєю, перед усім світом доводить: для нас, радянських людей, немає нічого важливішого, ніж збереження миру на землі! Миру для сучасників і прийдешніх поколінь.

Прес-конференцію вважаю відкритою.

І почалося. Один за одним посипалися запитання.

Деякі з них та відповіді, що їх ми дали кореспондентам світової преси, хочу навести.

Кореспондент "Індонезія таймс" (Джакарта). Останнім часом у пресі з'явилося чимало публікацій про Міжнародну експедицію "Гондвана". Публікації суперечливі і не дають ясного уявлення про те, яка ж насправді мета й програма експедиції. Розкажіть, будь ласка, про це.

Начальник радянської експедиції на науково-дослідному судні "Садко", професор Г. С. Горлач. Питання слушне, і я на нього постараюся дати відповідь.

За висловом одного зарубіжного океанолога, дно Індійського океану люди знають гірше, ніж поверхню Місяця, хоч вивчення підводного рельєфу почалося давно. Можна назвати експедиції на кораблях "Терор", "Челенджер", "Енергія", "Ентерпрайз" та інші, що їх посилали в минулому столітті в Індійський океан деякі країни світу. Працював там і наш легендарний корвет "Витязь" під керівництвом Степана Осиповича Макарова.

Але серйозне вивчення почалося вже в наш час, конкретніше — якихось три десятиліття тому.

Добрим словом хочеться згадати експедиції на суднах "Дискавері", "Альбатрос", "Галатея", на наших радянських науково-дослідних кораблях "Витязь", "Ю. Шокальский", "Михаил Ломоносов", Радянські дослідники робили й роблять вагомий внесок у вивчення голубого континенту. Розгорніть хоч би карту рельєфу дна цього океану, і ви побачите: Афанасій Нікітін, Витязь, Курчатов, Вернадський, Канаєв — гори, жолоби, улоговини, відкриті нашими співвітчизниками й названі російськими іменами.

Як ви знаєте, не так уже й давно — в кінці п'ятдесятих років — багато країн світу, в тому числі й Радянський Союз, проводили в

Антарктиді дослідні роботи за програмою Міжнародного геофізичного року. Потім, за рішенням ЮНЕСКО, почалося дослідження Індійського океану, багатолітня робота на його просторах Міжнародної індоокеанської експедиції МІОЕ, у якій взяли участь Індія, Шрі Ланка, Австралія, Індонезія, СРСР, Японія, США, Франція, інші країни.

Перед нашою ж експедицією, яку умовно назвали "Гондвана", згідно з Міжнародною програмою вивчення верхньої мантії Землі, стояло питання: з'ясувати, чи існував у Південній півкулі Землі доісторичний материк, що згодом розпався й поринув в океанську безодню.

У наукових колах існує думка, що походження улоговин та підводних хребтів Індійського океану викликане саме загибеллю Гондвани. Як зауважив мій колега, професор Віктор Пилипович Канаєв (цитую): "Хоч питання про існування Гондвани досі ще не з'ясоване, проте незаперечна наявність тісного зв'язку в будові і розвитку окраїнних частин океанічних улоговин із довколишніми материками — те, що дає змогу використовувати дані наземної геології для міркувань і про розвиток океанського дна".

Отож, як бачите, крім цілком теоретичних проблем, пов'язаних з існуванням Гондвани, проблем, які можуть доповнити й розширити науку про Землю, — наша експедиція ще й з'ясовувала процеси, що відбуваються у верхній мантії Землі. Це має практичне, народно-господарське значення, бо допомагає зрозуміти: як і де в товщі Землі формуються корисні копалини.

Кореспондент "Бізнес Дей" (Маніла, Філіппіни). Ви хочете сказати: вивчаючи дно океанів, дослідники прагнуть здобути ключі від комори земних надр — Плутонії?

Професор Гліб Семенович Горлач. Саме так. І, до речі, ключі від покладів не лише океанського дна, а й всієї планети.

Кореспондент "Нейшн Рев'ю" (Бангкок). Чи можна вважати, що Радянський Союз, досліджуючи Індійський океан, ставить мету практично використовувати його надра?

Професор Гліб Семенович Горлач. У Міжнародну індоокеанську експедицію МІОЕ свої кораблі послали майже двадцять країн світу. Радянський Союз — теж. І якогось іншого завдання, крім наукового, загальновідомого, ми не ставили.

На заключній сесії конференції ООН із морського права, яка відбулася в місті Монтего-Бей на Ямайці, сто дев'ятнадцять країн підписали важливий міжнародний документ — конвенцію з морського права. Нею визначено порядок використання морського дна і його ресурсів поза континентальним шельфом, які оголошено спільним надбанням людства. За цією конвенцією, розвідка й розробка ресурсів має проводитися й контролюватися створеним у Монтего-Бей міжнародним органом із морського дна, дія якого грунтується на принципах рівноправ'я, недопущенні дискримінації, врахуванні інтересів держав, незалежно від того, до якої соціально-економічної системи вони належать. Скажу й таке: на берегах Індійського океану багато слаборозвинутих в економічному відношенні країн. Кому ж як не їм у першу чергу й освоювати підводні комори цього океану!

Кореспондент "Лос-Анджелес Таймс" (США). Що шукала експедиція "Гондвана"?

(Сміх у залі).

Професор Гліб Семенович Горлач. Гондвану.

Кореспондент індійського інформаційного агентства "Прес Траст оф Індіа". До цього часу не ясна причина загибелі підводного апарата типу "пірнаюче блюдце" — "Оріон", хоч про це писалося дуже багато. Хочеться почути Вашу думку.

Капітан радянського науково-дослідного судна "Садко" Г. Г. Величко. Дозвольте на це питання відповісти мені?

Головуючий на прес-конференції, представник радянського посольства в Австралії Євген Лук'янович. Будь ласка, Гордію Гордійовичу.

Капітан Г. Г. Величко. Йдучи у цей зал, де зібралися представники преси майже всіх континентів, ми, моряки "Садка", ніби передчували, що буде таке запитання. Тому, щоб не бути голослівними, взяли з собою вахтовий журнал "Садка" за період плавання, коли а підводними апаратами трапилося лихо.

Як ви, напевне, знаєте, вахтовий журнал — офіційний документ, куди занотовується все, що стосується плавання судна. Виправлення в журналі та записи заднім числом не робляться. Хто з вас хоче пересвідчитися в достовірності мною прочитаного й сказаного, може підійти сюди й побачити журнал на власні очі.

Ось ті записи. Вони, мені здається, проливають світло на причину загибелі "Оріона" та зникнення батискафа з чотирма акванавтами на борту.

Головуючий на прес-конференції, представник радянського посольства в Австралії Євген Лук'янович. Шановний адмірале, сер Д'Юк, а Вас просимо зачитати виписку з бортового журналу загиблого підводного апарата "Оріон" — запис, зроблений рукою одного з акванавтів за кілька хвилин до смерті.

Адмірал сер Д'Юк. З великим задоволенням зроблю це! Тим паче, що загинули мої люди.

"П'ятнадцять годин. Тридцять хвилин. Щось незрозуміле діється з донними буями… Занадто "ламані" стають гідроакустичні сигнали.

П'ятнадцять годин. Сорок п'ять хвилин. Океан сповнився шумом. Де й поділося його безгоміння. То тут, то там запрацювали загадкові акустичні маяки — вони повністю заглушили звукові імпульси придонних буїв. Вони нас заводять в оману! Ми просуваємось навмання. Всі навігаційні прилади вийшли з ладу.

...Удар! "Оріон" опинився у тисняві скель. Спробували дати задній хід — не вдалося: кам'яні лещата схопили мертвою хваткою. Самим звідси не вибратися. Пошуки, очевидно, почалися. Але запас повітря катастрофічно падає... Знесиленість, задуха. Хай буде проклятий той, хто злою рукою посіяв нещастя!

Аквалангісти з судна забезпечення не допоможуть, якщо навіть і розшукають "Оріон": його треба піднімати, а батискаф не встигне підійти на поміч.

...Ми гинемо.

Звертаємося найперше до вас, шановний сер Д'Юк: друзі-акванавти, кого не злякає наша смерть, і вони вирушать на штурм океану, повинні врахувати все, що трапилося з "Орі..."

Ось і все, панове, що я, старий адмірал-гідрограф сер Д'Юк, хотів Вам прочитати. Дякую за увагу!

Кореспондент Бі-бі-сі (Лондон). Як ви гадаєте: не могли магнітну бурю наслати марсіани або інші інопланетяни зі своїх літаючих тарілок?

(Пожвавлення, сміх у залі).

Професор Гліб Семенович Горлач. Дайте спокій пришельцям з інших планет — вони не винні. Шкодять землянам — земляни, ті, хто прагне до світового панування, нехтуючи елементарним правилом співжиття з іншими народами.

Кореспондент в'єтнамського інформаційного агентства ВІА (Ханой). Шановний професоре, Ви б не могли конкретизувати своєї думки? Народи повинні знати, хто сіє чвари на землі, хто зазіхає на мир в усьому світі.

Головуючий на прес-конференції, представник радянського посольства в Австралії Євген Лук'янович. Відповісти на це запитання не тільки можна, а й треба, бо вберегти мир від загрози війни в наші дні — найважливіше. Слово надається командиру радянського батискафа, на який було вчинено піратський напад, Кімові Михайловичу Луніну.

Кім Михайлович підвівся. Він докладно розповів про те, як на нас напали. Згадав підводні об'єкти на схилах Заячої гори — "Мурена" й "Баракуда", острів Носі Мазава, скелю Голова Дракона, куди нас пізніше перевезли. Коротко зупинився на тому, як ми тікали з Носі Мазави, наосліп блукали в океані та жили в Незалежному Кораловому Королівстві на атолі Хібоко.

Його розповідь лише розпалила допитливість журналістів. Не встиг він сісти, як посипалися запитання.

Кореспондент "Ейшауїк" (Гонконг). Невдовзі після зникнення радянського батискафа уряд СРСР надіслав Ноту протесту нинішній адміністрації США з вимогою повернути екіпаж і захоплений підводний апарат, а винуватців злочину покарати. Звідки стало відомо, що радянський батискаф захопили американці?

Головуючий на прес-конференції, представник радянського посольства в Австралії Євген Лук'янович. Нота протесту, панове, — серйозна заява. Її посилають тоді, коли цілком упевнені в своїй правоті, коли та заява добре аргументована. Перш ніж вручити згадану Ноту, компетентними органами нашої країни було зібрано незаперечні докази про те, що розбійницька акція щодо мирного радянського підводного апарата у нейтральних водах вчинена вояччиною Сполучених Штатів

Америки. Один із аргументів цього (речовий доказ) — підводне спорядження: акваланг, легкий водолазний костюм, які були на пілоті батискафа Данилі Гнатовичу Ярошенку, коли той, пожертвувавши своїм життям, без декомпресіювання випірнув із глибин океану і його, мертвого, знайшли пошукові загони експедиційних суден "Садка" та "Кашалота". Те спорядження, в яке був одягнутий радянський акванавт, — американського виробництва: на масці, балонах із повітряною сумішшю для дихання, ластах та водолазному костюмі — тавро: "Made in USA". Такими обладунками, як відомо, оснащені підводники військово-морських сил США. Втім — кореспонденти можуть підійти до столу й самі пересвідчитися: речові докази виказують адресу агресорів.

Кореспондент американського інформаційного агентства ЮПІ. У мене до містера Луніна два запитання. Перше. Ви впевнені, що господарі підводних об'єктів "Мурена" й "Баракуда" були не нафтовики компанії "Шелл", а ті, про кого ви говорите, тобто — посланці Пентагону? Друге. Як із вами поводилися мої необачні земляки? Ваше враження й думки з цього приводу?

Кім Михайлович Лунін. Як я вже сказав: нафтодобувачі буржуазних країн, звичайно ж, люди жадібні, але, мабуть, не так вишколені на звірствах, як ті, хто, готуючись до атомної війни, проводить злочинні експерименти на людях у глибинах океану й на далеких островах. Та й схожі ті експериментатори на нафтовиків, вибачте за порівняння, як я на кіноактора Бельмондо (сміх у залі).

Ви запитуєте, як ваші земляки з нами поводилися? Скажу, і це можуть підтвердити мої товариші, поводилися з нами Ваші земляки, пане кореспонденте, як гітлерівці з в'язнями у концентраційних таборах.

(Обурення в залі, вигуки: "Ганьба!")

Я майже не пам'ятаю тих лихоліть, коли гітлерівці на землі сіяли смерть, — був малий. Але біль і горе, що обпекли серця, передаються з покоління в покоління.

Батько мій загинув улітку тисяча дев'ятсот сорок п'ятого на Курилах, звільняючи від загарбників радянський острів Шумшу. А ще навесні того року він добивав фашистську нечисть у Європі.

Збереглася фотографія: батько мій на Ельбі. Його обнімають американські, такі ж молоді, як і він, солдати... Як прикро, що спільно пролиту кров у боротьбі з фашизмом, ваші, пане кореспонденте, зарозумілі вожді-мілітаристи вважають уже не кров'ю — водою. А кров людська не водиця! Попіл жертв Освєнціма, Майданека, Сонгмі[66] не схолов. Він стукає в наше серце!

(Оплески в залі, вигуки схвалення).

Кореспондент "Санкей Сімбуп" (Токіо). Які вони на вигляд, людинориби, з якими Вам довелося спілкуватися на підводних об'єктах "Мурена" й "Баракуда" та в секретній лабораторії скелі Голова Дракона? Чи схожі на каппів, про яких розповів класик японської літератури Рюноксе Акутагава?

Кім Михайлович Лунін. Людинориби — це звичайні, нещасні люди, з яких американські експериментатори роблять безмовних прислужників для здійснення своїх агресивних намірів. Чи схожі вони на японських міфічних каппів, питаєте? Хтозна, не можу цього сказати. Каппів не стрічав. Але що доля людинориб така ж нещасна, як і японців, хто був у Хіросімі й Нагасакі під час вибуху атомної бомби, — незаперечно й поза сумнівом.

(Оплески в залі).

Кореспондент "Ейша Мегезін" ("Журнал Азії", Гонконг). Як плавають людинориби, чим вони живляться, як дихають?

Кім Михайлович Лунін. Вас цікавить, як я зрозумів, не доля нещасних людей, а технічний аспект сумнівних експериментів?

Кореспондент "Ейша Мегезін". Так.

Кім Михайлович Лунін. Шкода, що представників преси менш за все непокоїть доля покалічених американською вояччиною людей! Ну, а оснащення підводних плавців, гомо акватікус, чи то людинориб, — загальновідоме.

Сам я за фахом підводник і міг би докладно розповісти про оснащення людинориб. Але, цінуючи час присутніх у цьому залі, скажу тільки, що американському дослідникові Бонавентурі вдалося створити штучні зябра, які з морської води видобувають кисень і перетворюють його в газову суміш, необхідну людині для дихання. Тепер штучні зябра заміняють під водою акваланг.

Що й казати — чудовий винахід! Але геніальне було й відкриття — розщеплення ядра атома, коли людина знайшла дорогу до атомної енергії. Не хтось інший, а саме американці мирний атом першими одягли у військовий мундир. Вони й новий винахід — штучні зябра, які відкривають перед людиною доступ у небачений підводний світ, використовують для своїх загарбницьких намірів. Така моя відповідь на поставлене Вами запитання.

Кореспондент газети "Таймс" (Лондон). Чи є свідки, які б, крім вас трьох, могли підтвердити, що скеля Голова Дракона — не платформа, з якої ведеться глибоководна розвідка нафти компанією "Шелл", а пристановище американських військових спеціалістів і що на ній експериментується приживлення людині штучних зябер?

Кім Михайлович Лунін. Так, є. Це — сімнадцятилітня мальгашка Лота Анівона, тубілка з острова Носі Мазава. Експериментатори силоміць вивезли її на скелю Голова Дракона, і дівчина тривалий час була там лаборанткою. Кілька днів тому Лота з своїм чоловіком Ваботе Бараратого, залишивши Порт-Дарвін, на малайській риболовецькій шхуні вирушили до острова Бонго Бе, де колись жили її батьки і де тепер молоде подружжя сподівається оселитися.

Кореспондент "Піплз уорлд" (Сан-Франціско, США). Ви твердите, що острів Носі Мазава перетворено на американську військову казарму і що доля його тубільного населення така ж гірка, як і острів'ян тихоокеанських атолів Бікіні й Кваджалейн. Чи є свідки цих, як ви кажете, нещасливців із Носі Мазави? До речі, мій англійський колега Кріс Шеппард із "Нью Інтернешнліст" недавно повернувся з Маршаллових островів, де збирав матеріал про атол Квайджалейн, атол, який використовується нами, американцями, для захисту від загрози атомного нападу і як мішень при випробуванні відомих ракет "МХ" з високою точністю влучення. На його думку (та й мій земляк і колега Шапіро твердить це), становище тубільців на атолі не таке вже й катастрофічне.

Кім Михайлович Лунін. Відповідаю на Ваше запитання. Так, колись квітучий і мирний індоокеанський острів Носі Мазава, як і сусідній з ним Дієго Гарсія, став американською казармою. Свідки людського нещастя на ньому? Та всі тубільці, яких посланці Пентагону вивезли з острова, і ті, хто мов звірі, блукає нині в джунглях.

Один із тих знедолених остров'ян — чоловік Лоти Анівони, про якого я вже згадував, Ватобе Барарата. На решту поставлених Вами запитань, зокрема про "щастя" тубільців жити під прицілом американських ракет "МХ" на заражених радіоактивністю атолах, відповідати не буду. Дивуюся: як Ви, людина молода, що, мабуть же, хоче жити, так легковажно й спокійно говорите про те, що болить народам світу — про ракетну зброю та згубу, яку вона несе? Невже в Сполучених Штатах усі втратили здоровий глузд? І невже там сподіваються, що атомна війна

принесе народові США благополуччя і що її можна виграти? В це не можна повірити! Людської крові й сліз хочуть не прості американці, не трудова Америка, а звірі в подобі людини — палії, мілітаристи, які наживаються на чужому лихові.

Але нехай затямлять (напишіть про це!): руки в них усе ж короткі і, якщо дійде до того, вони їх позбудуться.

Минуло кілька годин, а прес-конференція ще тривала. Питання сипалося одне за одним. Їх ставили, крім згаданих уже, кореспонденти сіднейської газети "Сан", сінгапурської "Стрейтс таймс", японської "Асахі" та "Ейша Пасіфік Ком'юшіті".

У запитаннях кореспондентів європейських інформаційних агентств — віденського ОПЕКНА, женевської "ВУА Увріер" та лісабонської "Кадернуш ду Терсейру Мунду" була занепокоєність тим, що американська мілітаризація Індійського океану впливає на стабільність миру в усьому світі.

Представник радянського посольства в Австралії Євген Лук'янович, Кім Михайлович, капітан "Садка", інші товариші дали на поставлені запитання вичерпну відповідь.

Власний кореспондент "Правды" в Австралії О. Скалкін, що також був присутній у залі, згадавши недавню публікацію сіднейської газети "Сан" та журналу "Омега" про загадкові споруди з бетону на острові Носі Мазава й Різдва — споруди, які, з'ясувалося, поставлені американцями для ведення підводної розвідки, — попросив, щоб ми розповіли про об'єкти з бетону на хібокському острові Бунут, що їх ми бачили.

Мене здивувало й насмішило запитання кореспондента американської газети "Дейлі Уорлд".

— Містер Гайоффой, — звернувся він до мене. — Скажіть, Ви давно захоплюєтеся кінним спортом? Коли Ви заходили до залу, я помітив, що у Вас ноги криві, як у кавалериста.

А, щоб ти скис! — посміхнувся я. Проте відповів (а то ще напишуть, пустять поголос по світу, що я, син степів, Василь Гайовий, гордую й неввічливий).

— Кінним спортом, містере, не захоплююся, а от на ослах та цапах кататися довелося, — підморгнувши друзям, сказав я під бурхливі оплески й сміх присутніх.

Перед закінченням прес-конференції до столу за яким ми сиділи, підійшов галантний, лисоголовий чоловік. Він подав головуючому кілька голубих, схожих на стрічку ехограми, бланків. То були телеграми на наше ім'я з Батьківщини. Дві — для мене: одна від мами, друга від Наташі.

У тій, що від матері, з села, мене розвеселила адреса: "Австралія. Начальникові порту (замість "Сіднея" було написано: Сідало Нея). На експедиційне судно "Садко". Особисто в руки матросу далекого плавання Василю Фарбовичу Гайоффому".

Мабуть, телеграфісти наплутали, а може, Ониська, наша сільська поштарка неправильно написала назву австралійського міста — я з Ониською разом учився в школі, і з географії в неї, пригадується, завжди була трійка.

... Сутінки спустилися на розпечене літньою спекою місто (коли в нас зима, в Австралії літо). Оточені допитливими кореспондентами, ми залишили прес-центр.

— Ага, ось ти яким став, чортяко! Худий та засмаглий, як негр.

Василь Окань, що непомітно підійшов ззаду, схопив мене на оберемок. Міцно стиснув у обіймах, поцілував.

— Слухай сюди, да Гама (він, "Одеса-мама", так і не навчився говорити стилістично правильно!). Рідко хто навіть із бувалих моряків бачив таке, як ви. Хочеш, я тобі знайду співавтора або ж людину, яка спеціалізується на літературних записах? Про твої пригоди можна було б випустити цікаву книжку. Я б до неї написав вірші, а наш кок, Антрекот Антрекотович, якщо б його гарненько попросити, не відмовився б її проілюструвати в стилі Доре. Ну, то як — згода?

— Постривай, тезко. Дай отямитися!

— Ніхто тебе в шию не гонить, земляче. Можна й почекати. Та чи ждатимуть читачі?

Він базікав казна-що, але зараз і це мені було миле — я так скучив за друзями, за їхньою сердечністю, за лагідним дзюрчанням рідної, рідної мови!..

З набережної, куди нас усіх привезли після прес-конференції, відкривалася панорама затоки Порт-Джексона. Там на поораному легкими брижами рейді, серед інших кораблів, стояв наш білобокий "Садко", а поряд з ним — "Кашалот".

Нам подали катер, і через кілька хвилин ми Вже були на борту рідного судна. Довгождана, незабутня мить!

Всі висипали на палубу. Як тільки ми ступили на трап, зазвучав знайомий, зворушливий мотив — Гімн Радянського Союзу. То Максим Роскошний, наш радист, постарався, транслюючи по судовій радіомережі магнітофонний запис.

— Ура! Ура! Віват! — пролупало звідусюди, навіть на "Кашалоті" та інших кораблях, які входили до складу Міжнародної експедиції "Гондвана" й тепер прибули в сіднейську гавань.

— Васько да Гама! Ні, я не перестаю тобою, кра… крабова душа, пишатися, — і лоскітливі вуса боцмана торкнулися мого кістлявого обличчя.

Моряки "Садка" та члени наукової експедиції, яким не вдалося побувати на прес-конференції, а отже, побачити нас, обнімали Кіма Михайловича, Альфреда, мене. Вітали з поверненням, говорили найщиріші слова.

Палуба рідного корабля. Це — п'ядь радянської землі, і ми з першої миті відчули її тепло й ласку.

Після урочистої зустрічі почалося частування. Столи гнулися від усіляких страв. Антрекот Антрекотович постарався. Чого він тільки не наготував! Борщ, салат олів'є, запіканка, деруни, пиріжки а полуницями, узвар, фруктовий мус із бананів та ананасів. Ну, і, звичайно, свою фірмову страву — антрекоти з гарніром і "какаву".

"Садко", що завжди був охайний, чистий, готовий до будь-якої мандрівки, — таким же чепурним і лишився. А люди на ньому дещо змінилися — змужніли, стали стриманіші. А засмаглі, що й не впізнати!

Новин було багато — про всі відразу й не розказати.

— Їж, да Гама, завантажуйся по саму ватерлінію, — підсовуючи мені одну за одною тарілки, примовляв Антрекот Антрекотович. — Ми тебе, хлопче, відгодуємо. За цю державну справу беруся особисто. А якщо я взявся, вважай — діло зроблене!

Милий кухарю, впізнаю твою невичерпну енергію й винахідливість!

Ще на пірсі, коли чекали рейдового катера, Василь Окань похвалився, що Антрекот Антрекотович намалював, у людський зріст, портрети всіх учасників трагічної подорожі — Данила Гнатовича, Кіма Михайловича, Альфреда Зайця й мене.

Тепер я сам побачив те його творіння.

На камбузі, де в мисниках-гніздовинах зберігається посуд та, б'ючись об перетинки, погойдуються співучі друшляки й ополоники, Антрекот Антректович улаштував виставку живопису. Це була справжня картинна галерея (натюрморти, ескізи, панно), яку хлопці вже встигли охрестити "Антрекотівка".

У центрі експозиції висіла картина, названа маляром "Повернення трьох". На ній були зображені Кім Михайлович, Заєць і я: ми випливали з безодні на спині велетенського вусатого кита. Кім Михайлович сидів посередині, я, мов за гриву коня, вчепірився за довгі, ворсисті вуса, які Антрекот розташував не в пащі, на верхній щелепі, де вони ростуть у вусатих китів, а зверху, на голові. Заєць — от-от сповзе у воду! — ледве тримався за роздвоєний китовий хвіст.

Що й казати: геніально!

Але головне не це. В живописній манері суднового маляра з'явився якийсь новий стиль. Як у раннього Пікассо,[67] — дуже багато голубих тонів.

Усвідомивши поворот у своїй творчості останніх місяців до пастельних барв, Антрекот Антрекотович назвав цей період "голубим", на противагу "чорному", коли він усе змальовував у похмурих, темних тонах.

Поки ми поневірялися на підводних об'єктах "Мурени" й "Баракуди" та в інших місцях, не сидів склавши руки й мій тезко — Василь Окань. З-

під його пера вийшло безліч віршів, половина з яких присвячена начальству: капітану, коку, боцману, штурману Мегеровичу та підшкіперу.

— Е-е… — хвилюючись, простяг руку заїка, той, що одного разу привселюдно критикував мене й Сашка Куксу за наші витребеньки. — Е-е… — повторив він. — А… е-е… ми так і не знайшли… е-е… Гондвани.

— Ну, що ж, колись та знайдете, — співчутливо сказав я. — Вона нікуди не дінеться.

— Е-е… і то правда… Е-е. "Гондвана — материк… е-е… гіпотетичний".[68] Е-е… кінець цитати.

Згадавши багатьох своїх товаришів, мало не забув про товариша по вахтах Сашка Куксу, нашого бідолаху Кука.

З робочої бригади його знову перевели в ходову рубку, до стерна. Сашко мені зізнався, що його наречена, Моніка, не дочекавшись вістки (Кук їй не писав), надіслала радіограму Гордію Гордійовичу з проханням сповістити точні координати, де загинув її жених. Кеп викликав до себе Сашка на прочуханку.

— Змусив, крабова душа, відповісти Моніці, і я при ньому ж і написав. Краще б мене поглинула океанська безодня! — розпачливо вигукнув він.

— Що ти мелеш, Сашко? Отямся!

— Ну, подумай сам, да Гама, — шукаючи в мене співчуття й підтримки, мовив він далі.— Дівчина зовсім з глузду з'їхала.

— Що ж вона зробила, що ти аж кипиш од люті?

— Що? — перепитав Кук. — А ось що. Одержавши від мене радіограму та зрадівши, що я живий, підготувала "гідну" зустріч — найняла духовий оркестр портових пожежників, які гратимуть зустрічні марші й туш, коли я сходитиму з "Садка" на берег.

І, трохи заспокоївшись від тієї неприємної для нього згадки, по-змовницьки підморгнув і покликав мене на місток.

— Є для тебе, Васько, сюрприз, — загадково мовив.

Коли ми переступили поріг ходової рубки, Сашко голосно крикнув:

— Попка, починай!

І птах (я під стелею помітив знайому клітку) озвався:

Да Гама... Да Гама,

Наш тато — "Садко",

А мама — Гондвана...

— Ой, Сашко, Сашко! — засміявся я. — Як ти мене розвеселив.

Вірш-нісенітниця, який щойно продекламувала мешканка ходової рубки — нова капітанова папуга, одного разу, коли ми з Куксою перепочивали, приснився мені на палубі "Садка". Я тоді розповів про це Сашку. Ось він і навчив тієї дурниці кмітливого птаха.

Сьогодні вночі наш "Садко" зніметься з якоря.

І скоро — рідний берег! Зустріч, якої ми так довго чекали.

З тих пір, як судно вийшло в плавання, здається, минула вічність. І погляд мій мимоволі звернений у душу: чи все я зробив сповна, зайве не змарнував часу, не розтринькав, на вітер не пустив сили? Чи не осоромив рідного краю, людей, які простелили мені дорогу в широкий світ?

Так, хоч зрідка, мабуть, повинен запитувати себе кожен.

Навіть той, хто вважає, що він уже схопив бога чи цапа за бороду.

Мис Піцунда, 1982–1984 р.р.

1

Село (мальгаш.).

2

Опівночі, коли зійде жовта квітка місяця, білі тіні померлих прийдуть на гору (мальгаш.).

3

Гарний-прегарний іноземний моряк (мальгаш.).

4

Човен (мальгаш.).

5

Луїс Камоенс — португальський поет епохи Відродження, автор славнозвісної поеми "Лузіади" про плавання Васко да Гами в Індію.

6

Канат, линва (мальгаш.).

7

Вчений ступінь у деяких зарубіжних країнах. Тут ужито іронічно.

8

Надто гаряча (мальгаш.).

9

Поперечне кріплення, на яке настилається палуба.

10

Священний чорний небіжчик (мальгаш.).

11

Бараратa — тростина; або — високий (мальгаш.).

12

Шанувальник прекрасного.

13

Спостереження небесних світил, за якими мореплавці визначають місцезнаходження судна.

14

Гарна синьо-зелена трава (мальгаш.).

15

Стара акула (мальгаш.).

16

Крива лінія, яку при поворотах описує судно.

17

Нахил судна на корму або на ніс.

18

Багато невеликих акул (мальгаш.).

19

Великий (мальгаш.).

20

Довга-предовга морська рибина (мальгаш.).

21

Тут: слухняна, хороша (мальгаш.).

22

Тут у значенні: досвідчений рибалка (мальгаш.).

23

Герой романів І. Ільфа, Є. Петрова "Дванадцять стільців", "Золоте теля"; оцінка, яку Альфред Заєць дав образу Остапа Бендера, суб'єктивна (прим. автора).

24

Швейк — герой роману Я. Гашена "Пригоди бравого вояка Швейка".

25

Курча (фр.).

26

За рішенням Організації Об'єднаних Націй підопічною територією на архіпелагах Тихого океану — Федеративні Штати Мікронезії, Маршаллові острови, республіка Белау — з 1947 року фактично управляють США, "опікуни" — неоколоніалісти, які тубільцям приносять лише згубу.

27

Село (мальгаш.).

28

Червоний, гарячий, як пісок (мальгаш.).

29

Відомі кіноактори.

30

Високо-високо (мальгаш.).

31

Книжка Антона Серліна "Острови, де дмуть мусони" випущена в 1965 році видавництвом "Мысль".

32

Німецький археолог, який зробив розкопки Трої.

33

Командуючий збройними силами США в районі Індійського й Тихого океанів.

34

Людина, яка розуміється на стравах і надає їм неабиякого значення.

35

"Везо", як і "мпіве", по-мальгашськи означає "моряк".

36

Підпалить мангровий сушняк, і піде гарячий дим (мальгаш.)

37

Біла вода (мальгаш.).

38

На деяких островах Боннського архіпелагу так зветься велетень, який нібито чатує вхід до небесної брами.

39

Рядки з поеми В. Маяковського "Добре!"

40

Дерево з сімейства хамамелідових, у якого товстий стовбур і розкидиста крона. Росте в тропічних лісах Південно-Східної Азії, зокрема на островах Зондського архіпелагу.

41

Прізвища деяких тубільців та координати атола на кілька градусів змінено (прим. авт.).

42

На островах Зондського архіпелагу — бог Сонця.

43

Міста в Австралії.

44

Тонізуюче, трохи наркотичне зілля-гумка.

45

Руйнація та відновлення світу — одна із засад буддійської релігії.

46

Релігійна вимога, за якою людина повинна слухняно коритися посланій богом долі і, хоч би що там трапилося, ніколи на неї не нарікати.

47

Їстівні коренеплоди, що їх культивують у тропічних краях.

48

Вірування, за яким вважається, що світ — неживі предмети природи — населений добрими і злими духами, і кожен предмет має живу душу.

49

Всехібокське зібрання, яке відбувається раз на рік.

50

Тут у розумінні: після сходу сонця (хібокськ.).

51

Шмат легкої тканини, якою остров'яни Хібоко обмотують стегна.

52

Гаразд (хібокськ.).

53

Дні ритуальних свят напередодні Нового року.

54

Коли півнів несуть на бойовища, їх із кліток гувунган пересаджують у тісніші, так звані крепе, або кіса.

55

Барабан, гонг.

56

У хібокців та жителів Зондських островів — бог потойбічного царства.

57

Майстер кораблів, про якого часто згадується в казках і легендах тубільців атола Хібоко та островів Зондського архіпелагу.

58

Релігійний обряд на Хібоко та інших островах Індійського океану, коли тубільці задобрюють, а потім виганяють злих духів із свого острова.

59

Ця посада, між іншим, у Незалежному Кораловому Королівстві атола Хібоко поєднує в собі два загальноприйняті звання: Міністра Виховання й Міністра Культури (прим. автора).

60

Плоди папайї (динне дерево) розм'якшують кістки хребта й черепа. Ін'єкції соку папайї, хемопапаїну, в США останнім часом широко застосовують для випрямлення хребтів та кінцівок. Пріоритет розпрямлення покручених ніг і рук та розм'якшення черепа голови цим, як і іншим способом, належить американцям: потрібну речовину з плодів папайї в 1946 році — рівно через рік після вибуху атомних бомб над Хіросімою й Нагасакі — виділив біохімік Луїс Томас.

61

Клична форма множини у сербській мові.

62

Створена 1967 року регіональна Асоціація держав Південно-Східної Азії, до якої входять Таїланд, Малайзія, Філіппіни, Індонезія (Голова АСЕАН), Сінгапур, Бруней.

63

Порт і місто на заході Австралії.

64

Прекрасна морська корова (хібокськ.).

65

Вихідці з пекла, привид.

66

Сонгмі — сільська община в провінції Куангнгай, в якій під час збройної агресії США у В'єтнамі американські головорізи навесні 1968 року розстріляли майже п'ятсот мирних жителів, а село спалили.

67

Пабло Пікассо, французький живописець (1881–1973 рр.), творчість якого (1900-ті роки) відзначається так званими "голубим" і "рожевим" періодами.

68

Тобто — існування якого треба довести.